

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

КОЧУК СЕРГІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 338.246.025.1-044.922:005.21 (043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В
УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Кочук С.І.

Науковий керівник: Кудінова Алевтина Віталіївна, доктор економічних наук, доцент

КИЇВ 2019

АНОТАЦІЯ

Кочук С.І. Трансформація регуляторної економічної політики в Україні.
–Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2019 рік.

Дисертація присвячена вивченню теоретико-методологічних засад регуляторної економічної політики, визначенню національних особливостей її трансформації в Україні та обґрунтуванню стратегічних пріоритетів її реалізації в умовах європейського вектору розвитку, а також розробці комплексного алгоритму реалізації регуляторної економічної політики в Україні.

Сучасна теорія державної регуляторної політики поки не сформувала однозначного бачення масштабів, меж і інтенсивності державного втручання, інструментарію економічної політики, його ієрархії. Зарубіжні та вітчизняні вчені по-різному оцінюють ефективність і корисність впливу економічної політики на процеси модернізації, особливо в умовах глобалізації, коли частину своїх функцій і повноважень держава делегує на регіональний або світовий рівень.

Визначено, що теорія державної регуляторної політики наразі виділяє декілька ключових проблем. Зокрема, якщо відносно необхідності економічної політики дискусії вже не порушуються, то питання масштабів, меж та інтенсивності державного втручання досі остаточно не вирішено. Актуальною є і проблема інструментарію економічної політики, його ієрархії. Крім того, відсутня єдність поглядів на ефективність й корисність впливу економічної політики на процеси модернізації та неоднозначна оцінка науковцями стратегії державної політики в умовах глобалізації, коли частину своїх функцій та повноважень держава делегує на регіональний або світовий рівень.

На основі аналізу економічної політики в Україні кін. ХХ - поч. ХХІ ст. доведено, що основною проблемою у визначенні теоретико-практичної моделі пострадянської економічної політики стала неможливість імплементації формату, змісту і логічної структури марксистської політекономії в традиційному радянському трактуванні, в модель переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. У той же час неокласична методологія виявила свою обмеженість в аналізі трансформаційних процесів в Україні та інших країн колишнього СРСР.

Протягом останніх 25-30 років економічна політика в Україні характеризується постійними коливаннями між різними тактичними цілями пануючих у даний період часу політичних сил і олігархічних груп, що призвело до формування стрибкоподібної, суперечливої і волюнтаристської її моделі. Кожна зміна політичної влади в Україні означала докорінну зміну економічної політики, відмова від попереднього – позитивного або негативного – досвіду, використання економічних важелів для досягнення політичних цілей і впливу на політичних опонентів.

Виявлено, що процес формування регуляторної економічної політики в Україні відбувся в умовах крайньої нерівномірності розподілу вигід та витрат. Вітчизняний політикум виявився неготовим до участі в процесі приватизації в ролі представника держави, а не учасника, який має додаткові привілеї через власну близькість до центру прийняття рішень. У свою чергу, вітчизняний бізнес виявився неготовим до ефективного управління набутими об'єктами власності: мале та середнє підприємництво переважно пішло шляхом перепродажів та торгівлі, а великий бізнес, майже без виключень, обрав рентоорієнтовну модель поведінки. Домінування на ринку компаній – близьких до політичної верхівки, відверте лобіювання владою їх інтересів за рахунок скорочення суспільного добробуту, перетворили вітчизняний ринок передусім на джерело дешевих ресурсів, і лише потім – на потенційно платоспроможний

ринок. Така модель національної стратегії та бізнес-поведінки не може не обмежувати участь України у формуванні глобальної господарської системи.

Констатовано, що подібна взаємодія бізнесу та влади за умов відсутності легітимного захисту приватного капіталу, сприяла виникненню національної моделі олігархічного капіталізму – концентрації капіталу навколо центрів прийняття економічних та політичних рішень.

Результати дослідження доводять необхідність переформатування політики економічного регулювання, зміни її ключових акцентів з метою підвищення ефективності трансформації регуляторної економічної політики в умовах децентралізації, але за наявності величезної кількості регуляторних бар'єрів для створення та розвитку бізнесу, непрогнозованості, нелогічності, і, нерідко, суперечності законодавчих змін. В такому контексті та за умови сировинного характеру вітчизняної економіки, розвитку вітчизняного ІТ-сектору як аутсорсингового, неефективної інноваційної політики стрімкого посилення та поглиблення технологічного розриву між Україною та розвинутими країнами, основними пріоритетами реформування регуляторної економічної політики в умовах європейського вектору розвитку, визначено економічну децентралізацію, розвиток конкуренції, реформування системи державних фінансів, запровадження системи електронного урядування, розвиток державно-приватного партнерства.

Запропоновано модель розробки та реалізації регуляторної економічної політики, яка ґрунтується на ідеях захисту національних інтересів та активної підтримки політики економічної ефективності. Модель розробки та реалізації регуляторної економічної політики забезпечує оптимальність прийняття рішень, оскільки уможливорює знаходження балансу державних та суспільних, державних та місцевих, державних та приватних інтересів.

Обґрунтовано можливість розвитку регуляторної економічної політики за двома альтернативними напрямками: за принципом «від держави до держави» і за принципом «від держави до суспільства і бізнесу». Автором проаналізовані

зазначені альтернативи за критеріями співвідношення економічного, соціального, політичного; особливостей політичної та економічної стратегії на міжнародних ринках; співвідношенню економічних і адміністративних методів регулювання економіки, що дозволило сформулювати сценарії реалізації регуляторної економічної політики по кожному напрямку.

Розроблено комплексний алгоритм реалізації регуляторної економічної політики в Україні за сценарієм «від держави до суспільства і бізнесу», який відповідає як стартовим умовам нинішньої соціально-економічної ситуації, стратегічним цілям і пріоритетам розвитку національної економіки, так і основними напрямками реалізації стратегічних цілей, визначених на даному етапі соціально-економічного розвитку. Алгоритм, побудований на принципах комплексності, системності, несуперечності всіх ключових елементів, дозволяє мінімізувати негативний вплив тих регуляторних ініціатив та традицій, які були реалізовані протягом останніх десятиліть.

Комплексний алгоритм включає три блоки: перший блок загально-стратегічний основне завдання якого визначення напрямку економічної політики узгодження базових цінностей у суспільстві, світових та загальноєвропейських трендів соціально-економічної політики держави та місії, принципів та пріоритетів регуляторної економічної політики в Україні. Другий блок стратегічно-тактичний на цьому етапі реалізації регуляторної економічної політики йде мова про «стратегічні речі» – місію, принципи, пріоритети регуляторної економічної політики в Україні, що відповідають стратегії національного розвитку. З іншого – даний блок включає аналіз основних поточних проблем, визначення конкретних проектів та програм, характеристику джерел фінансування та ресурсного забезпечення регуляторної економічної політики, а, головне, виокремлення цільових показників, етапів та ефективності її реалізації. Отже основне завдання даного блоку – визначення, які саме господарські відносини слід регулювати, окреслення методології регулювання та оцінювання результативності регуляторної економічної

політики. Блок оціночно-прогностичний блок алгоритму реалізації та узгодження стратегічних пріоритетів та регуляторної економічної політики в Україні, передбачає не лише корегування (за необхідності) термінів та послідовності етапів реалізації регуляторних трансформацій, але й оцінку її ефективності, виходячи з певних цільових показників та індикаторів.

Тільки комплексний підхід, який оцінює вплив регуляторного акту / процесу від базисних цінностей в суспільстві, світових трендів, до оцінки впливу на бізнес і суспільство, державну і місцеву владу, національну і локальну економіку, забезпечать продуктивну реалізацію регуляторних реформ в контексті європейського вектору розвитку.

Ключові слова: регуляторна економічна політика, реалізації та узгодження стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики, альтернативні сценарії регуляторної економічної політики, економічна політика, економічної політики трансформаційного періоду України, урядове адміністрування.

ABSTRACT

Kochuk S.I. Transformation of Regulatory Economic Policy in Ukraine.
Manuscript

The dissertation on obtaining of scientific degree of candidate of economic sciences on specialty 08.00.01 — Economic theory and history of economic thought. — SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the study of theoretical and methodological principles of regulatory economic policy to determine the national variations of its transformation in Ukraine and to substantiate its strategic priorities in the context of the European development vectors as well as to develop a comprehensive algorithm for implementing the regulatory economic policy in Ukraine.

The modern theory of a state regulatory policy has not yet established a clear vision of the scale, limits and intensity of state intervention, the toolkit of economic policy and its hierarchy yet. Foreign and domestic scientists evaluate the effectiveness and usefulness of the impact of the economic policy on modernization processes in different ways, especially in the context of globalization when the country delegates some of its functions and powers to regional or world level.

It has been determined that the theory of a state regulatory policy currently identifies several key issues. In particular, if the discussions on the necessity of economic policy are not already violated, then the question of the scale of limits and intensity of state intervention is still not resolved. The problem of the toolkit of economic policy and its hierarchy is also relevant. In addition, there is no unity of views on the effectiveness and usefulness of the impact of economic policies on modernization processes and the researchers' controversial assessment of the state policy strategy in a globalized environment when a part of their functions and powers by state delegates the regional or world level.

On the basis of the analysis of economic policy in Ukraine. XX - the beginning of the XXI century it was proved that the main problem in determining the theoretical and practical model of post-Soviet economic policy was the impossibility of implementing the format, content and a logical structure of marxist political economy in the traditional Soviet treatment, in the model of transition from command-administrative to market economy. At the same time, the neoclassical methodology revealed its limitations in the analysis of transformational processes in Ukraine and other countries of the former Soviet Union.

Over the past 25-30 years the economic policy in Ukraine is characterized by constant fluctuations between the various tactical goals of the political forces and oligarchic groups that dominate in a given period which has led to the formation of a jump-shaped, contradictory and volunteer model. Every change in political power in Ukraine meant a radical change in economic policy, the rejection of the previous one

-positive or negative experience, using economic tools to achieve political goals and influence on political opponents.

It was revealed that the process of formation of regulatory economic policy in Ukraine was carried out in conditions of extreme uneven distribution of benefits and expenses. Domestic politician was unprepared to participate in the privatization process as a representative of the state and not a party that has additional privileges due to its proximity to the decision-making center. In turn, the domestic business was unprepared for effective management of acquired property: small and medium businesses mainly went through resale and trade and big business with almost no exceptions, chose the rent-oriented behavior model. The dominance of companies close to the political elite in the market, the frank lobbying by the authorities of their interests at the expense of reducing social welfare, has turned the domestic market primarily into a source of cheap resources and only then to a potentially solvent market. Such a model of national strategy and business behavior can not but limit Ukraine's participation in the formation of a global economic system.

It was stated that such interaction of business and government in the period of absence of legitimate protection of private capital, contributed to the emergence of a national model of oligarchic capitalism - the concentration of capital around the centers of economic and political decision-making.

The results of the study prove the necessity of reformatting the policy of economic regulation, changing its key emphases in order to improve the efficiency of the transformation of the regulatory economic policy in a decentralized environment, but with a huge number of regulatory barriers to business creation and development, unpredictability, illogical and often contradictory legislative changes. In this context and subject to the raw material nature of the domestic economy, the development of the domestic IT-sector as an outsourcing, ineffective innovation policy of rapid strengthening and deepening the technological gap between Ukraine and developed countries, the main priorities of the reform of regulatory economic policy under the conditions of the European vector of development, economic decentralization,

development of competition, reform of the system of public finances, introduction of the system of electronic governance, development of the public-private partnership.

The model of development and implementation of the regulatory economic policy, based on the ideas of protecting national interests and active support of the policy of economic efficiency is offered. This model also ensures the optimality of decision-making since it enables the balance of state and public, state and local, state and private interests to be found.

The possibility of development of the regulatory economic policy in two alternative directions is substantiated on the principles of "from state to state" and "from state to society and business". The author analyzes these alternatives on the criteria of the correlation of economic, social, political; the peculiarities of political and economic strategy in international markets; the correlation of economic and administrative methods of regulation of the economy, which allowed to form scenarios for the implementation of regulatory economic policy in each direction.

The complex algorithm includes three blocks: the first block is generally strategic, which defines the direction of economic policy harmonizing the basic values in society, the world and European trends of the socio-economic policy of a state and mission, principles and priorities of the regulatory economic policy in Ukraine. The second block is strategic and tactical. The objective at this stage is realising the regulatory economic policy. It is the "strategic things" - the mission, principles, priorities of the regulatory economic policy in Ukraine that compliance with the national development strategy. On the other hand, this block includes an analysis of the main current problems, the definition of specific projects and programs, the description of funding sources and resource provision for regulatory economic policy, and, what is most important, the identification of the targets, stages and the effectiveness of its implementation. Moreover, the main task of this block is to determine which economic relations should be regulated, the definition of methodology regulation and the evaluation of the efficiency mark of regulatory economic policy. The estimation and forecasting block is the part of the algorithm of

strategic priorities implementation and coordination and regulatory economic policy in Ukraine, which involves not only adjusting (if necessary) timelines and implementation stages sequence of regulatory transformations, but also evaluating its efficiency, which is based on certain targets and indicators. The complex algorithm of the implementation of the regulatory economic policy in Ukraine is developed according to the scenario "from state to society and business", which corresponds to the starting conditions of the current socio-economic situation, strategic goals and priorities of the development of the national economy, as well as the main directions of realization of the strategic goals defined in this stage of socio-economic development. The algorithm based on the principles of complexity and consistency of all key elements, allows minimizing the negative impact of those regulatory initiatives and traditions that have been implemented over the past decades. Only an integrated approach that assesses the impact of a regulatory process on basic values in society, global trends, to assessing the impact on business and society, state and local government, national and local economies, will ensure the productive implementation of regulatory reforms in the context of the European vector of development.

Key words: regulatory economic policy, implementation and adjustment of strategic priorities of regulatory economic policy, alternative scenarios of regulatory economic policy, economy policy of the transformational period of Ukraine, governmental administration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Кочук С.І., Кудінова А.В. Інститут соціального підприємництва: сутність та перспективи розвитку. *Економіка та підприємництво*. 2013. №31. С. 5–12 (0,3 д.а).
2. Кочук С.І. Окремі аспекти оновлення теоретичної бази антимонопольного регулювання в Україні. *Економіка та підприємництво*. 2014. №33. С. 5–14 (0,4 д.а).

У наукових фахових виданнях України, що включені міжнародних наукометричних баз:

3. Кочук С.І. Національні моделі соціально-економічного розвитку як результат економічної політики. *Формування ринкових відносин в Україні*. (Google Scholar), 2016. №6. С. 6–10. (0,4 д.а).

4. Кочук С.І. Еволюція теорій державної регуляторної політики. *Бізнес Інформ* (Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Російський індекс наукового цитування (Росія), Index Copernicus (Польща), Directory of Open Access Journals, CiteFactor (США), Academic Journals Database (Швейцарія), Research Bible (Японія), Соціонет (Росія), Open Academic Journals Index; GetInfo (Німеччина), BASE (Німеччина), OpenAIRE (Європейський Союз), SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія), COPAC Union Catalogue (Велика Британія), J-Gate (Індія), Open Access Library, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Академия Google (США), InfoBase Index, WorldCat), 2018. №3. С. 46–51. (0,6 д.а).

5. Кочук С.І., Кудінова А.В. Альтернативні сценарії реалізації регуляторної політики держави. *Інвестиції: Практика та досвід* (Index Copernicus (IC), SIS, Google Scholar), 2018. №13. С. 5–9 (0,4 д.а).

В інших виданнях:

6. Кочук С.І. Економічна політика трансформаційного періоду в Україні *International security in the frame of modern global challenges: Collection of scientific works.*, 2018. С. 276–281. (0,3 д.а).

7. Кочук С.І. Економічна політика та національні моделі соціально-економічного розвитку: характер взаємозв'язку України. *Суспільство, економіка та економічна наука в ХХІ столітті*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. 21-22 квіт. 2017 р, Київ: 2017. (0,1 д.а).

8. Кочук С.І. Алгоритм досягнення стратегічних цілей економічної політики держави. *Актуальні питання економічних наук: матеріали*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф 28 - 29 вер. 2018 р., Київ: 2018. С.6–9. (0,2 д.а).

9. Кочук С.І. Алгоритм реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави. *Суспільство в XXI столітті: проблеми та перспективи розвитку*: зб. матеріалів I Всеук. наук.-практ.інтер.-конф, 4 жовт. 2018 р., Київ: 2018, С.34–35 (0,1 д.а).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	
1.1. Ретроспективний аналіз теорій регуляторної політики та її прояви в країнах «класичного капіталізму».....	22
1.2. Умови, основні принципи та чинники регуляторної економічної політики у постсоціалістичних країнах.....	43
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЯТОРНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
2.1 Основні етапи та особливості регуляторної економічної політики в постсоціалістичний періоду в Україні.....	74
2.2. Політекономічний аналіз урядового адміністрування в умовах соціально-економічних трансформацій.....	100
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	
3.1. Основні євроінтеграційні пріоритети регуляторної політики держави.....	119
3.2. Альтернативні сценарії реалізації стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики держави.....	136
3.3. Алгоритм реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави.....	162
Висновки до розділу 3.....	187
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195

ВСТУП

Актуальність теми. Модель соціально-економічного розвитку України характеризується певною гібридністю, що проявляється передусім у потужному контролі олігархічного бізнесу над державними ресурсами та інституціями, надзвичайній зарегульованості економіки, неспроможності малого та середнього бізнесу перетворитись на драйвер національного розвитку. За таких умов особливої актуальності набуває проблема якісного, з використанням сучасного дослідницького інструментарію, аналізу теорій регуляторної економічної політики, оцінка основних закономірностей функціонування та реформування економічної системи України, пошуку збалансованого паритетного співвідношення політичної та економічної влади, переформатування існуючої концепції моделі державного адміністрування крізь призму національної специфіки.

Особливого значення проблема трансформації регуляторної економічної політики в Україні набуває в умовах інтернаціоналізації та глобалізації господарських відносин на різних рівнях, надзвичайної відкритості національної економіки.

Фундаментальні теоретичні та емпіричні дослідження ролі держави в економіці в цілому та економічної політики зокрема, докладно представлені у працях А. Сміта, К. Маркса, Г. Плеханова, Дж. М. Кейнса, В. Ойкена, В. Рьопке, Ф. Хайєка, П. Самуельсона, Я. Тінбергена, Я. Корнаї та інших.

Широке відображення різних сторін становлення і функціонування ринкових відносин у постсоціалістичній економіці, зокрема, аналіз місця, ролі та методів державного регулювання, особливостей та механізмів регуляторної економічної політики знайшло в працях відомих українських економістів Ю. Бажала, Л. Бесчасного, О. Беляєва, А. Гальчинського, В. Геєця, О. Гоша, С. Дорогунцова, Ю. Зайцева, П. Єщенка, Б. Кваснюка, В. Кириленка, Т. Ковальчука, О. Комякова, А. Кудінової, І. Лукінова, І. Малого, О. Мельника, О. Москаленко, С. Мочерного, В. Панасюка, Г. Пилипенко, А. Покритана, Б. Сторощука, В. Черняка, А. Чухна, В. Якубенка та інших.

Водночас, за наявності великої кількості досліджень, поки недостатньо розроблені та проаналізовані закономірності трансформації регуляторної економічної політики в Україні із врахуванням методологічних засад національної стратегії розвитку, її першочергових напрямків, оцінки їх ефективності; не вирішено проблемні аспекти методологічного та практичного характеру у формуванні теоретико-прикладних засад регуляторної економічної політики в Україні, що зумовило вибір теми, визначення її мети, завдань, об'єкту, предмету та логіки дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» і є складовою теми «Трансформація економічних парадигм в умовах сучасної економічної кризи» (номер державної реєстрації 0117U004954). У межах цієї теми особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні методологічних основ регуляторної економічної політики, встановленні національної специфіки урядового адміністрування у постсоціалістичних країнах, розробці алгоритму реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад регуляторної економічної політики, визначення національних особливостей її трансформації в Україні та обґрунтування стратегічних пріоритетів її реалізації в умовах європейського вектору розвитку.

Відповідно до визначеної мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити еволюцію теорії регуляторної економічної політики на основі ретроспективного аналізу наукових поглядів на роль та функції держави в економічному розвитку;
- систематизувати умови, основні принципи та чинники регуляторної економічної політики у постсоціалістичних країнах;

- проаналізувати результати трансформації економічної політики на основі компаративістського аналізу національних моделей розвитку економіки постсоціалістичних країн;
- охарактеризувати основні етапи та особливості національної економічної політики трансформаційного періоду в Україні;
- визначити політико-економічні аспекти урядового адміністрування в умовах соціально-економічних трансформацій;
- оцінити дієвість інструментів вітчизняної нормативно-правової бази регуляторної політики у сфері господарської діяльності;
- визначити основні євроінтеграційні пріоритети регуляторної економічної політики держави;
- обґрунтувати альтернативні сценарії досягнення стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики в Україні;
- розробити алгоритм реалізації регуляторної економічної політики за міжнародними критеріями її якості та забезпечення перспектив європейської інтеграції.

Об'єктом наукового дослідження є економічні відносини між суб'єктами господарювання та державою в умовах трансформації регуляторної економічної політики в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичні аспекти інституційного забезпечення трансформації регуляторної економічної політики України.

Методи дослідження. Фундаментальною методологічною основою дисертаційної роботи є комплекс методів наукового пізнання, діалектичного, структурно-функціонального, системного та емпіричного підходів, застосування яких визначене метою і завданнями дисертації. Наукові результати одержано внаслідок застосування загальнонаукових та спеціальних методів: діалектичного та порівняльно-історичного методів – при дослідженні еволюції теорій регуляторної політики; аналізу і синтезу – при обґрунтуванні результатів реалізації регуляторної економічної політики в постсоціалістичних

країнах; абстрагування – при виявленні змістовно-функціональних характеристик алгоритму реалізації регуляторної економічної політики в Україні; формалізації – при визначенні альтернативних сценаріїв реалізації політики регулювання в умовах децентралізації влади; метод порівнянь – при змістовній характеристиці національних особливостей урядового адміністрування; статистичний аналіз – при виявленні тенденцій та характеру впливу регуляторної економічної політики на соціально-економічний розвиток.

Інформаційною та статистичною базою дослідження стали закони України, звіти Національного банку України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, аналітичні публікації міжнародних і вітчизняних організацій (ООН, Конференція ООН з торгівлі та розвитку, СОТ, МВФ, Світовий банк, Національна наукова рада США та ін.), монографії, наукові публікації зарубіжних і вітчизняних вчених в періодичних виданнях, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій та авторські розрахунки, які зроблені на базі офіційної інформації Державної служби статистики України, що забезпечило репрезентативність вихідних даних, доказовість та достовірність висновків, практичних рекомендацій та пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретично-методологічних засад регуляторної економічної політики визначенні національних особливостей її трансформації в Україні та обґрунтуванні стратегічних пріоритетів її реалізації в умовах європейського вектору розвитку.

Найбільш суттєві теоретичні і практичні результати, які характеризують наукову новизну дослідження і особистий внесок автора, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено комплексний алгоритм реалізації регуляторної економічної політики в Україні, який системно та несуперечливо поєднує як різні рівні виконання поставлених завдань, так і ключові процедури, виконання яких забезпечить прогнозований результат. Комплексний алгоритм включає три

блоки: загально-стратегічний (основне завдання – узгодження базових цінностей, світових та європейських трендів регуляторної політики та наявної моделі соціально-економічного розвитку); стратегічно-тактичний (основне завдання – визначення об'єктів та методології регулювання, методики та критеріїв оцінювання результативності регуляторної політики); оціночно-прогностичний (основне завдання – оцінка ефективності регуляторної політики через певні цільові показники та індикатори, коригування). Методологія оцінки ефективності регуляторної політики передбачає виявлення ступеня досягнення мети державної політики на різних рівнях функціонування економіки через спеціальні індикатори;

удосконалено:

- теоретичні підходи до аналізу національних особливостей урядового адміністрування економіки, які на відміну від існуючих, включають ступінь скоординованості та характеристики взаємодії провідних інститутів, що стало науково-практичним підґрунтям визначення обов'язковості дотримання наступних принципів: чіткість та сприйняття основною частиною суспільства визначених цілей та засобів економічної політики, системна інституціоналізація процесів, послідовне стимулювання внутрішнього нагромадження капіталу, формування конкурентного середовища та стимулювання вітчизняного виробництва, поступова «соціалізація» регуляторної економічної політики в країнах, які демонструють стабільні темпи економічного зростання на основі ефективної політики трансформації економічної моделі та її імплементації у світову економіку;

- методологію дослідження концептуальних засад регуляторної економічної політики України, що передбачає використання системи ідентифікаторів (оцінка рівня економічної децентралізації, якість управління державною власністю, прозорість процесу приватизації, динаміка основних показників розвитку конкуренції) на шляху досягнення стратегічних цілей економічної політики, вчасне переформатування основних її принципів, методів та інструментів, що в умовах домінування стратегії європейського вектору

розвитку української економіки, оптимізації та раціоналізації регуляторної економічної політики має будуватися на поглибленні економічної децентралізації, реформуванні державних фінансів, запровадженні системи електронного урядування, розвитку державно-приватного партнерства;

дістало подальшого розвитку:

- систематизація наукових підходів до визначення генези теорії регуляторної політики в історичній ретроспективі крізь призму соціально-економічних особливостей періоду еволюції та узагальнення методологічних підходів наукових економічних шкіл. Такий комплексний підхід, з одного боку, підтвердив зміни ідеології економічної політики як під впливом фази економічного циклу та рівня добробуту в країні, так і під впливом регіональних та глобальних криз – від нейтральної ролі держави до домінуючої. З іншого боку – визначив проблему відсутності цілісної методології та визначеної ієрархії інструментарію економічної політики в Україні, що унеможливорює розв'язання ситуативних задач всупереч стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку, і, відповідно, мінімізує синергетичний ефект від її реалізації;

- періодизація економічної політики трансформаційного періоду в Україні, а саме: у залежності від умов, факторів розвитку, специфіки механізму реалізації та наслідків, виокремлено етапи її формування та впровадження. Виявлено стрибкоподібний, антагоністично-суперечливий, волонтаристський характер моделі регуляторної економічної політики та доведено домінування у хронологічному вимірі суб'єктивного фактора її розбудови, що мало наслідком утвердження домінування олігархічно-кланових інтересів над суспільними;

- концептуальні підходи до формування напрямів економічної політики держави в частині науково-прикладних рекомендацій щодо обґрунтування її стратегічних пріоритетів на основі альтернативних сценаріїв реалізації, з обґрунтуванням тези, що за визначеними стратегічними цілями найбільш адаптованим для України сценарієм є регуляторна економічна політика, що передбачає пріоритет економічної/соціальної доцільності над державним

втручанням, використання переважно економічних методів регулювання економіки, мінімізацію перешкод для розвитку малого та середнього бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, доведено до рівня теоретико-методологічних розробок і прикладних рекомендацій, що поглиблюють теоретичне осмислення взаємозалежності розвитку ринкових відносин в Україні в цілому та регуляторної економічної політики зокрема. Вони представлені та були використанні в процесі обґрунтування й підготовки програми раціоналізації та оптимізації економічної політики в Україні для аналізу та критеріальної оцінки ефективності політики держави щодо збалансування відносин між бізнесом та владою, їх ефективної взаємодії, а також – при розробці цілісної довгострокової програми ринкової трансформації економіки країни та обґрунтуванні її євроінтеграційних пріоритетів.

Наукові результати дисертаційної роботи використанні Державною регуляторною службою України при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів стосовно впливу регуляторної економічної політики на розвиток малого та середнього бізнесу та використані для оцінки ефективності державної політики та при розробці цілісної довгострокової програми ринкової трансформації економіки країни (довідка №9534/0/20-18 від 27.09.2018 року). Результати наукових досліджень було взято до уваги Публічним акціонерним товариством акціонерний банк «УКРГАЗБАНК» під час удосконалення та розробки актів внутрішнього регулювання, що стосуються питань торговельного фінансування та обслуговування клієнтів сегменту малого та середнього бізнесу (довідка № 130/17589/2018 від 03.10.2018 року). Результати дослідження та пропозиції автора були враховані в діяльності Українського союзу промисловців і підприємців для уточнення цілей, засобів та інструментів економічної політики у сфері стимулювання внутрішнього нагромадження капіталу та формування конкурентного середовища, а також при підготовці аналітичних матеріалів та рекомендацій Всеукраїнського економічного форуму бізнесу та влади (довідка № 06-4-461 від 04.10.2018 року). Наукові результати

використовуються у навчальному процесі кафедри економічної теорії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» у процесі розробки та викладання навчальних дисциплін «Основи економічної науки», «Економічна теорія політики», «Спеціальний семінар по Дж. М. Кейнсу» (бакалаврський рівень) (довідка від 04.10.2018 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, одноосібно виконаним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки та рекомендації, які винесені на захист, одержано автором самостійно та викладено в його наукових працях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях: II Міжнародна науково-практична конференція «Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті» (м. Київ, квітень 2017 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економічних наук» (м. Київ, вересень 2018 р.); I Всеукраїнська Науково-практична конференція «Суспільство в XXI столітті: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, жовтень 2018 р.).

Наукові публікації. За результатами дослідження опубліковано 9 наукових праць загальним обсягом 2,9 д. а., з них 2 статті – у наукових фахових виданнях, 3 – у наукових фахових виданнях України, які зареєстровані в міжнародних наукометричних базах, 4 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи становить 194 сторінок друкованого тексту. Робота містить 17 таблиць на 10 сторінках, 16 рисунків на 8 сторінках. Список використаних джерел налічує 202 найменування.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Ретроспективний аналіз теорій регуляторної політики та її прояви в країнах «класичного капіталізму»

Ретроспективний аналіз наукових підходів та реальної економічної політики доводить, що протягом історії та розвитку економіки, оцінка місця та ролі держави в економіці постійно змінювались.

У Древньому світі – Єгипті, Індії, Китаї, Греції активно підтримувалась ідея гармонізації відносин між державою та суспільством через втручання держави в економіку, оскільки, по-перше, саме на державу покладалось забезпечення та узгодження інтересів в суспільстві; по-друге, держава сама по собі є уособленням спільних інтересів всіх членів суспільства (так, Цицерон називав державу поєднанням (з відчуттям міри) вищих, нижчих та середніх станів; ... тим, що музики називають «гармонією у співі», в державі є згода, цей найтісніший та найкращий зв'язок, що гарантує безпеку в кожній державі та жодним чином неможливий без справедливості[192, с.53]).

Оскільки держава виникла з суспільства та перетворилась на самостійний орган, що стоїть над суспільством та водночас взаємодіє з ним, поняття «держава» та «суспільство» нерідко ототожнюються. Зокрема, Аристотель відмічав, що: «суспільство, що складається з декількох селищ, є завершеною державою, що досягла самовідтворювального стану та виникла як відповідь на життєві потреби, але існує заради досягнення благого життя». [43, с. 378]

Водночас державу розглядали і як економічного агента. В деяких наукових роботах з економічної історії обґрунтовується теза щодо виникнення

держави під впливом виключно економічних чинників. Наприклад, землеробство можливо було лише в умовах повноцінної іригаційної системи – багаточисельних каналів та гребель, для побудови та підтримки в робочому стані яких і потрібна була праця багатьох тисяч людей, а досягнути цього без потужної центральної влади, тобто держави, практично неможливо. На державу того часу як економічного агента покладалась низка складних функцій – укріплення та охорона приватної власності, податкова політика, створення суспільних благ (забезпечення ефективної роботи іригаційних систем, будівництво колодязів, розбудова нових селищ), соціальні функції – залучення до виробництв представників з нижчих соціальних верств населення.

Середньовіччя – етап жорсткого контролю над економікою, це період регіональної системи (королівство або князівство) деталізованих законів й уставів, де окреслювались та регламентувались цілі, принципи та структура відносин між феодалами та селянами. Гільдії купців та цехи ремісників у містах також активно втручались в модель регулювання системи соціально-економічних відносин. Так, наприклад, в акті Кельнської міської ради (1412р.) був наступний запис: «До нас явився Вальтер Кезінгер, який запропонував побудувати колесо для прядіння та кручення шовка. Але порадившись і подумавши, рада вирішила, що багато хто в нашому місті, які живуть цим ремеслом, загинуть тоді. Тому було вирішено, що не потрібно будувати і ставити колесо ані зараз, ані коли-небудь»[150, с. 104 – 105, с. 121]. Так само відмовився оприлюднювати ідею підводного апарату Леонардо да Вінчі: «через злу природу людини, яка могла б використати його для здійснення убивств на дні морському шляхом затоплення кораблів разом з екіпажем». Звичайно, подібні рішення гальмували суспільний прогрес, суперечили вимогам ринкової економіки, але, з іншого боку, захищали виробників своїх міст від банкрутств, бідності та голоду.

На перших етапах розвитку економічної науки ми не можемо говорити про теорії державного втручання в економіку в чистому вигляді, оскільки

економічна думка ще не відокремилась у самостійну галузь знань, а державна влада ототожнювалась з владою монарха, його політикою. Тобто державна економічна політика не розглядалась відокремлено від внутрішньої та міжнародної політики, специфічні закономірності й залежності між окремими елементами економічної системи не вивчались, аналітичний інструментарій дослідження обмежувався принципами теології чи безпосереднього осмислення господарського досвіду.

За добу Середньовіччя не лише серед християн, а й у мусульманському світі панували уявлення про лінійну спрямованість історичного руху від створення світу до страшного суду (хоча і антична традиція циклічності розвитку не була забута), при цьому наукові доктрини кін. XVII – поч. XVIII ст. відбивають характер інтелектуального розвитку тих часів, коли ситуативний, заснований на безпосередній систематизації поточних господарських процесів аналіз, починає витіснятись формуванням цілісного бачення господарських процесів в їх історичному русі, як складного поєднання закономірних, необхідних і випадкових, суб'єктивних рис явищ і процесів економічного життя.

Фундаментальні зміни в соціально-економічному житті суспільства у XVII ст. призвели до суттєвих зрушень у науковій думці. Якщо у світогляді людей стародавнього світу або Середньовіччя державна влада (політична, економічна, соціальна) ототожнювалась з владою Бога та не підлягала навіть теоретичному припущенню щодо її обмеження, то вже у XVI ст., в епоху Великих географічних відкриттів, первісного накопичення капіталу, розвитку поділу праці, виникнення великих держав, що конкурували між собою в могутності та багатстві, світогляд вчених не міг не трансформуватися у бік дослідження економічних функцій держави, «відокремлення» економічної політики від міжнародної, соціальної тощо.

Філософія господарювання, і відповідно, державна економічна політика, у XVII ст. впливала з двох основних принципів. По-перше, продукт праці

кожної людини повинен бути її приватною власністю. Дане обмеження визначено умовами доіндустріальної економіки (промислове виробництво в містах зосереджувалося переважно в руках ремісників, що були власниками знарядь праці і продавали свої вироби), коли суспільне виробництво знаходилося ще на початковій стадії свого розвитку за об'єктивною відсутністю основних елементів: «незрілістю» соціально-економічних відносин, відсутністю найманої робочої сили, слабкістю промислового виробництва. По-друге, людина повинна мати не більше землі, ніж вона може оброблювати. Дана теза, на наш погляд, обумовила основні принципи перших теорій державного втручання в економіку, що характеризуються обмеженим аналізом ролі держави у регулюванні процесів виробництва та схильністю до абсолютизації інтересу до обміну, що зумовлювало надання провідної ролі в примноженні суспільного багатства торговельним, а не виробничим операціям.

Школа меркантилістів (Т. Ман (1571-1641); А. Монкрет'єн (1575-1621); Дж. Стюарт (1712-1780), Д. Норе (1641-1691), В. Стаффорд, Г. Скаруффі (1519-1584)), на основі узагальнення досвіду формування колоніальних імперій в епоху Великих географічних відкриттів, посилення процесів спеціалізації, зростання мануфактурного виробництва тощо, визнавала джерелами росту національного багатства зовнішню торгівлю та нееквівалентний обмін (які фактично призвели до великого притока в метрополії (Іспанію, Португалію, Голландію, Англію) золота та дорогоцінностей). Подібна методологічна основа обумовила і відношення до характеру та меж державного втручання в економіку: школа меркантилістів відстоювала ідеї активного втручання держави – від адміністративного (ранній меркантилізм) до економічного (пізній меркантилізм). Ототожнення сталості економіки та зростання суспільного добробуту обумовило схильність до політики протекціонізму, обмеження індивідуального та державного споживання, стимулювання заощаджень.

Концептуальний підхід фізіократів (Ф. Кене (1694-1774), П.Буагільбер (1646-1714), Ж.Тюрго (1727-1781), В. Мірабо (1715-1789), Д. Намур (1739-

1817)) до «природності» законів економіки оновив і підхід до ролі держави, на яку школа фізіократів покладала функції контролю над дотриманням законності, організації освіти, виконання соціальних завдань, розвитку інфраструктури тощо. Концепція фізіократів обґрунтовувала тезу про рівновагу як нормальний стан суспільства. Головною умовою сталої рівноваги є розподіл через пропорційний обмін виробленого продукту, що забезпечує безперервну діяльність кожного класу суспільства. Стала рівновага реалізує себе у вигляді постійно відновлювального щорічного кругообігу доходу.

На відміну від меркантилістів, школа фізіократів, по-перше, визначала гроші не як багатство, а лише як засіб, що опосередковує обмін товарами; відповідно торгівлі не відводилась провідна роль у досягненні поставленої мети, оскільки вона не створює «чистий» продукт; такий продукт не створюється і у промисловості, яка, згідно фізіократам є «безплідною».

По-друге, лише виробництво є джерелом багатства, виробництво на землі та за допомогою сільськогосподарської праці, яка створює «додану вартість». Таким чином, під виробництвом фізіократи розглядали виключно сільське господарство, а під продуктивною працею – землеробство [59, с. 120-129, с. 123].

По-третє, фізіократи відстоювали ідею вільної торгівлі – максимальне задоволення потреб суспільства досягається за умов дотримання кожним індивідом своїх власних інтересів, тому надання людині повної свободи дій є одним з основних принципів фізіократичного підходу [97, с.18 – 23].

Зокрема А.Тюрго обґрунтував, що вільна конкуренція та вільне підприємництво не суперечать «природному та внутрішньому порядку речей» [108, с.149] і здатні укріпити економічний потенціал країни шляхом розширення можливостей виробництва за відповідних умов, створених державою [182, с.69, 162].

Виходячи з цього, держава має забезпечити свободу торгових операцій з іншими країнами, відмовитись від оподаткування товарообороту з іншими

країнами, боротися з державними монополіями, забезпечити рівні права для всіх суб'єктів господарювання, гарантувати захист прав власності [194, с. 64-70. С.66]. Тобто фізіократи пропагували ідеї невтручання держави в економічні процеси та забезпечення дотримання в суспільстві «природного порядку», перекладаючи на державу правове забезпечення, вирішення соціальних проблем, розвиток інфраструктури.

Всупереч загальноприйнятій думці щодо класичного підходу до ролі держави в економіці як «нічного сторожа», не можна казати про однотайність поглядів на цю проблему у представників класичної політекономії (Д. Рікардо (1772-1823); А. Сміт (1723-1790); Ф. Лист (1789-1846) та ін.).

З одного боку, Д. Рікардо стверджував, що потреби суспільства безмежні і будь-яка сума капіталу може бути застосована продуктивно, а кризи перевиробництва взагалі неможливі. Усвідомлення буржуазією особливої ролі держави для розвитку капіталізму прийшло лише з нарощуванням кризових явищ в ринковій економіці, загостренням національних та міжнародних суперечностей.

З іншого – А. Сміт визнаючи за державою три основні функції:

- організація та фінансування громадських робіт;
- забезпечення воєнної безпеки;
- судово-правова система, в т.ч. охорона прав власності

доволі критично оцінював діяльність капіталу, оскільки плани та проекти власників капіталу регулюють та спрямовують працю та капітал виключно у свою галузь, а не на спільні суспільні інтереси. Крім того, інтереси представників конкретних галузей торгівлі або промисловості в деяких аспектах завжди відрізняються від суспільних інтересів і навіть суперечать ним. Тому задача суспільства – огородити державу від спроб капіталу підпорядкувати державну владу власним інтересам. Необхідною є розбудова державної системи економічного регулювання, ефективною виконавчої влади,

державної підтримки тих галузей промисловості, які «не цікавлять» приватний капітал, але прискорюють та забезпечують соціально-економічний розвиток.

Тобто механізм ринку є ідеальним механізмом узгодження економічних інтересів, а механізм конкуренції, ця «невидима рука ринку» є найкращим механізмом реалізації мети як окремого індивіда, так і всього суспільства в цілому. Поведінка людей, згідно цього принципу (дії спрямовані на максимізацію власної вигоди), призводить до максимізації суспільного добробуту. Таким чином, переслідуючи власні цілі, людина більше служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо цього прагне [97, с.18-23, с.20]. Відповідно, державне втручання, за А. Смітом, головний ворог ринкової економіки; держава не має втручатися в процеси ціноутворення та встановлення заробітної плати, проводити активну валютну та грошово-кредитну політику. Завдання держави – підтримка великих торговельних, промислових та фінансових підприємств, функціонування яких забезпечує зайнятість населення, надходження в державний бюджет.

Незважаючи на всіляку підтримку А. Смітом вільної торгівлі всередині країни, вчений відмічав, що можливі випадки, коли введення протекціоністських бар'єрів виправдано (підтримка оборони країни та національної безпеки, інструмент міжнародної політики та торгівлі та ін.). Тим не менш, відношення А. Сміта до ролі держави втілюється в одному реченні: «Держави потрібно в економіці не більше, ніж потрібно» [175, с. 466].

Дуже показовими для того періоду роботами є «Трактат про податки та збори» (1662 р.), «Політична анатомія Ірландії» (1672 р.) англійського економіста В. Петті. В дослідженні процесів виробництва, розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, В. Петті вивчав і проблему відтворення промислового капіталу, в основу аналізу якого вчений поклав виключно грошову форму промислового капіталу, тому проблема державного втручання концентрується на питанні кількості грошей, що необхідні для «приведення в дію торгівлі нації» та обґрунтуванні необхідності державних

податків та зборів: «...Люди обурюються, що зібрані гроші будуть витрачатись на звеселяння, чудові видовища, триумфальні арки і т.д. На це я відповідаю, що така трата означає повернення цих грошей промисловим людям зайнятим у виробництві цих речей. Промисли здаються марними і створюють тільки прикраси, проте працівники їх одразу ж передають отримані гроші людям, зайнятим в найбільш корисних промислах, а саме: пивоварам, булочникам, кравцям, шевцям тощо» [152, с.24]. Тобто вчений покладає на державу важливі функції по забезпеченню зайнятості, а також регламентує цільові витрати держави на оборону, управління, церков, школи та університети тощо. Основними інструментом державного впливу є податки, особливо акцизи, мито, лотереї.

Марксистська школа (К. Маркс (1818-1883), Ф. Енгельс (1820-1895), М. Бухарін (1888-1938), Р. Гільфердінг (1877-1941)) підкреслювала об'єктивну необхідність посилення ролі держави в економіці в умовах активізації процесів усупільнення. Держава, за К. Марксом, це, по-перше, представник суспільних інтересів; по-друге, інститут, забезпечує дію механізму по розв'язанню класових суперечностей та забезпечення інституціональних основ функціонування всього суспільства (соціал-демократичний марксизм) або машина для реалізації політичної влади панівного класу, зовнішній до економіки інститут, що взаємодіє з нею, як надбудовне явище (ортодоксальний марксизм); по-третє, суб'єкт соціального регулювання, який за К. Марксом, сприятиме ліквідації протистояння бідних та багатих верств населення, що згодом звузить коло соціально-економічних функцій держави.

Історична школа (Ф. Лист (1789-1846), Б. Гільдебрандт (1812-1878), А. Вагнер (1835-1917), Г. Шмоллер (1838-1917) та ін.) на рубежі XVIII - початку XIX ст. вперше порушила питання щодо необхідності поділу понять «політична економія» та «економічна політика», оскільки в роботах фізіократів та класиків «...проблеми, що належать до обох областей постійно змішувались» [90, с. 256]. Зокрема вчені зазначали, що народне господарство – це ціле, що

закономірно пов'язує всі свої компоненти та складові; і економічна політика зобов'язана діяти у трьох напрямках: по-перше, турбуватись про розвиток виробництва; по-друге, вдосконалювати господарську організацію; по-третє, забезпечувати формування доходів та сприяти їх споживанню [189].

Ф. Лист вважав, що індивіди існують ради держави, яка турбується про своїх громадян, захищає їх і забезпечує їм гідне життя, а «універсальна та схоластична концепція класиків непридатна для практичного використання». Державна влада має узгоджувати та направляти зусилля окремих ланцюжків національного господарства заради довгострокових інтересів нації. Механізмом узгодження інтересів є не ринок і не конкуренція, а державне законодавство. Саме державне політико-економічне управління є основою сталого економічного розвитку. Ф. Лист в якості основного положення висуває ідею активної ролі держави в економіці: лише доктрина національної економії може об'єднати економіку та політику. Тобто Ф. Лист розглядав державу не лише як інститут, що існує для підтримки порядку, але й як знаряддя досягнення тих цілей, які не можуть бути досягнуті вільними зусиллями окремих індивідів. Ф. Лист виділив поняття державної економіки, сукупності засобів уряду та відносин споживання та управління ними, обґрунтовуючи важливість для сталого економічного розвитку єдності державного політичного та економічного управління.[128, с.243].

В цілому, історична школа схилилась до єдності державного управління економічними та політичними процесами.

Неокласична школа (Є. Бем-Баверк (1851-1914), Ф. Візер (1851-1926), А. Маршалл (1842-1924), К. Менгер (1840-1921) та ін.), яка досліджувала переважно протилежність інтересів економічних агентів, що виконують різні суспільні функції та реальний механізм їх використання – рівноважну ціну, наголошувала на неутручанні держави в економіку, її опосередкованому впливі через податки, дотації та антимонопольну політику (в реалізації якої, з метою підтримки конкуренції у випадку посилення монополії, в якості виключення

тимчасово допускалось пряме втручання – контроль над цінами, обсягами виробництва та інше).

Саме неокласична школа вперше звернула увагу на органічні недоліки («провали») ринкової саморегуляції, розробку практичного інструментарію для забезпечення добробуту. Зокрема А. Пігу (1877-1959) звернув увагу на залежність загального рівня добробуту не лише від величини національного дивіденду, але й від принципів його розподілу. Тим самим були окреслені відносно нові функції держави. Ґрунтуючись на законах спадаючої граничної корисності, А. Пігу наголошував, що передача частини доходу від багатих до бідних сприятиме зростанню загального добробуту, а «рівність граничних жертв» [125, с.7] для всіх членів суспільства відповідає системі прогресивного оподаткування – диференційовано мають оподатковуватись доходи, отримані з різних джерел, а податок на доходи від трудової діяльності має бути таким, щоб стимулювати робітника до праці.

Роль держави у суспільному житті А. Пігу проаналізував з точки зору співвідношення економічних інтересів суспільства та індивіда, зокрема реально впливових «зовнішніх ефектів» від діяльності виробника та споживача (наприклад, забруднення навколишнього середовища), які, тим не менш, не мають грошового виміру. Ототожнення суспільства та держави – характерне для А. Пігу, з одного боку, та теза, що гранична суспільна вигода – сума, яку всі люди бажали б заплатити за альтернативне використання ресурсів – з іншого, призвели вченого до висновку, що у випадках, коли гранична суспільна вигода перевищує приватну вигоду, уряд має субсидувати виробництво даного товару. Коли ж граничні суспільні витрати перевищують граничні приватні витрати, уряд має запровадити податок на економічну діяльність, що пов'язане з додатковими суспільними витратами, щоб приватні витрати та ціна товару відображали б потім ці витрати. Тобто державне втручання у вигляді податків та субсидій необхідно всякий раз, коли приватний та суспільний продукт відрізняються.

Л. Вальрас (1834-1910) визнавав в якості сфери інтересів держави лише виробництво суспільних благ і контроль за монополіями, оскільки вирішальним фактором є ринок, а для встановлення рівноваги не держава має значення, а кількість та ціни на товари і ресурси, баланс сукупного попиту і пропозиції.

В результаті, запропонована Л. Вальрасом формально строга математична модель процесу суспільного виробництва, де причинні економічні зв'язки повністю замінені прийомами кількісного функціонального аналізу, стимулювала спроби представити процес суспільного відтворення як погоджений ринковий механізм відтворення окремих продуктів, а рівновагу – як стан, за якого ефективний попит та пропозиція збігаються, ціни кожного продукту на всіх ринках однакові й встановились на рівні, що відповідає граничній корисності останньої одиниці з реалізованого запасу такого продукту. «Очевидно, що економічне суспільство не могло б функціонувати без втручання влади, що зобов'язана підтримувати порядок, безпеку, правосуддя. Проте держава – не підприємець: вона не продає своїх послуг на ринку ні за принципом вільної конкуренції, ні за принципом монополії... Воно часто продає їх у збиток, іноді віддає їх даром» [125, с.21], що за Вальрасом є абсолютно природним, оскільки «державні послуги є предметом колективного, а не індивідуального споживання» [125, с.22].

Дж. М. Кейнс (1883-1946) по-іншому розглядав економічну рівновагу та функції держави в економічних процесах: основна задача державної економічної політики – усунення криз та підтримка стану квазібуму, але в період досягнення валовим обсягом виробництва рівня максимально близького до повної зайнятості, обсягом інвестицій – обсягу заощаджень, держава має мінімізувати свою роль в економіці.

Класична модель ринкової економіки в прогнозах повної зайнятості, навіть не розглядала недовиробництва або перевиробництва товарів. Такі «обмеження» економічного аналізу пояснюються тим, що «класики» передбачали повну еластичність цін і заробітної плати. У свою чергу,

кейнсіанська теорія розкритикувала ідею про рівновагу за повної зайнятості. Причому критичному аналізу підлягала ця ідея і щодо короткострокового періоду, і щодо довгострокового.

Таке бачення ролі держави в економіці пояснює думку Дж. М. Кейнса щодо необхідності регулювання попиту, оскільки будь-яке послаблення схильності до споживання призводить до скорочення попиту як на споживчі товари, так і на капітал. Щодо споживчого попиту, то пенсійна та податкова політика, орієнтовані на зменшення податкового тягара для найменш заможних верств населення, що витрачають увесь дохід на споживання, має стати основним інструментом регулювання попиту. Система прямих податків має поставити на службу суспільству розум, енергію і кваліфікацію фінансистів, підприємців ... за розумну винагороду» [103], що можливо за умов підвищення оподаткування великих доходів та спадщини, пільгового оподаткування низьких доходів з метою стимуляції схильності до споживання. Підтримка та підвищення доходів найбільш вразливих верств населення, які мають великий «споживчий потенціал», сприятиме підтримці не лише попиту на внутрішньому ринку, але й конкурентоспроможності в цілому. Крім скорочення податків з доходів низькооплачуваних працівників, для підтримки платоспроможного попиту, необхідно підвищувати пенсії, соціальні допомоги, залучати безробітних до громадських робіт тощо.

Щодо регулювання інвестиційного попиту, Дж. М. Кейнс відмічає важливість грамотної грошової політики: доходи тих, хто отримав роботу в результаті розширення інвестицій, витрачаються на споживчі товари, активізують процес виробництва, стимулюють подальше зростання капіталовкладень. Водночас джерелом інвестиційних витрат не має бути маніпулювання відсотковою ставкою, кредити, пільги, державні дотації.

У відповідь на тези опонентів щодо емісії грошей як інструменту економічного регулювання, Кейнс в своїх ранніх роботах «Проблеми відновлення Європи» (1922) і «Трактат про грошову реформу» (1923)

обґрунтував ілюзорність позитивного впливу грошової емісії – ілюзорним є само підвищення життєвого рівня, оскільки «кон'юнктурні бариши, отримані підприємцями від інфляції, роблять їх більш чутливими до вимог робітників та полегшують їх задоволення без особливих фінансових труднощів» [105]. Основна проблема у факторах позитивної динаміки – не зміна структури та моделі виробництва, не зростання ділової активності і не збільшення частки середнього класу у соціальній структурі суспільства, а «приховане проїдання коштів, необхідних для майбутнього» [106] і «відкритий грабіж, який разом з величезним порушенням рівня цінностей (перетворення класу підприємців в клас спекулянтів, відмова від заощаджень як джерела багатства та ін.) та переносом багатства від одного класу до іншого (від невиробничого класу рантє до виробничого класу), призводить до серйозних соціальних наслідків, проїдання капіталу та небезпечного зниження життєвого рівня. Емісія грошей призводить до кумулятивного процесу їх знецінення [106].

Нестабільність, безробіття, невиправдані очікування, втрата заощаджень, надприбутки спекулянтів зменшують схильність рантє до заощаджень, знищують атмосферу довіри, яка є необхідною передумовою готовності до заощаджень, і погіршують тим самим умови для накопичення, що забезпечує раніше «закономірну угоду між зростанням капіталу та зростанням населення». В умовах інфляції «країна може, не усвідомлюючи цього, спожити в поточному періоді заощадження, призначені для майбутнього, і може навіть проїсти свій капітал або навіть не відновити його при прогресивному зменшенні його цінностей»[107].

Кейнс вважав, що така політика відповідає водночас двом основним вимогам: економічній цілеспрямованості та соціальній справедливості, оскільки пом'якшує несправедливий розподіл багатства і доходів і одночасно сприяє зростанню капіталу.

Державне регулювання, згідно Кейнсу, не позбавляє економіку переваг, обумовлених децентралізацією, приватною ініціативою, особистою

зацікавленістю та індивідуальною відповідальністю, а вирішує соціальні проблеми, підвищує її ефективність. Кейнс не був прихильником націоналізації, вважаючи, що суттєвою є не власність на засоби виробництва, а можливість регулювання економічного процесу без застосування насильницько-авторитарних методів, революційних перетворень.

Неоліберальний напрямок (М. Фрідмен (1912-2006), Ф. Хайек (1899-1992), В. Ойкен (1891-1950), В. Ерхард (1897-1977), Р. Лукас (1937), Л. Мізес (1881-1973)) однією з основних своїх дослідницьких задач виділив вивчення оптимального співвідношення економічного та соціального, збереження економічної свободи та вільної конкуренції з одночасним регулюванням перерозподілу доходу, структурної та фінансової політики.

Дана концепція інтегрує як ключові підходи класичної політекономії (принципи вільного ринку, що діє на базі індивідуальних цінностей), так і кейнсіанські принципи. Так, Ф. Хайек доводив ілюзорність розуміння ринкової системи як абсолютно вільної від державного втручання – держава завжди займалась стягуванням податків (фіскальна політика) та емісією грошей (грошова політика). Тому треба не «доповнювати» ринок державним регулюванням, а вивільнювати його від будь-якого втручання за збереження функції забезпечення національної безпеки, захисту приватної власності, правопорядку, законності, соціальних послуг, мінімального доходу старих, хворих, недієздатних, і цим обмежувати свою участь в економічному процесі. Регулююча функція держави має бути зведена до мінімуму, її треба позбавити монополії на емісію грошей, права брати борги, закручувати податковий прес.

Водночас В. Ойкен виходив з ідеї широкої участі держави в економічному процесі, що забезпечує безкризовий розвиток капіталістичної економіки. Він виступав не за усунення перешкод на шляху вільної конкуренції з боку держави, а за таку координацію між різними формами та сферами втручання, яка б дозволяла встановити повну єдність інтересів всіх соціальних груп, спрямованих на користь «спільної мети». Соціальне ринкове

господарство за своєю суттю є економікою, що управляється за допомогою кредитно-грошової та податкової політики, головними об'єктами регулювання якої є інвестиції, а інструментами – кредит, податки, фінансові пільги, дотації, допомоги.

В. Ойкен економічну політику розглядав як «єдність протилежностей»: «політики порядку» (втручання держави підтримується і спрямовано на обмеження влади монополій і компенсацію проблем економічної кон'юнктури) і «політики регулювання» (головне – економічний порядок, а втручання держави неприпустимо). В роботі «Основні принципи економічної політики» В. Ойкен пише про те, що «всі проблеми економічної політики зводяться до питання про економічний порядок, і лише в цих межах вони мають сенс» [150]. Щодо меж державного втручання, В. Ойкен вважав, що економічна політика *laissez-faire* є координованою діяльністю всіх домогосподарств та підприємств за її раціональної спрямованості на розвиток продуктивних сил, загальну рівновагу та оптимальне забезпечення споживчими благами. Задачею економічної політики є підтримка необхідних інститутів, умов та обмежень, які і координують функціонування ринкового механізму в оптимальному форматі. «Державному пануванню форм – так, державному плануванню та регулюванню економічного процесу – ні» [150].

М. Фрідмен – відомий представник монетаристської гілки неоліберального напрямку, наголошував, що криза 1929-1933 рр. викликана провальною грошовою політикою урядів, хоча держава має лише забезпечувати: а) безпеку громадян; б) дотримання чинного законодавства; в) реалізацію політики, що уможливорює господарську діяльність, а політика доходів, зайнятості, соціального забезпечення у поєднанні зі зростаючою активністю профспілок уповільнює темпи економічного розвитку. Взагалі політику соціального забезпечення М. Фрідмен відносить до розряду «субсидування неробства»: «ми робимо дорогий найм людей і також даємо

людям гроші, щоб вони не працювали. У нас існує система, за якої із постійно зростаючим розміром податків на працю та субсидуванням неробства».

Соціальні функції держави за монетаристською школою полягають у нормативно-правовій діяльності щодо охорони та розвитку конкуренції, гарантування приватної власності та рівності можливостей для кожного індивіда максимально проявляти свої здібності. В межах монетаристської моделі державний контроль над цінами, заробітною платою не передбачається. Принципи розподілу соціальних благ трактуються з позицій панування приватної власності у виробництві, економічної свободи індивідів, індивідуалізму, конкуренції. Концепція рівності можливостей вимагає від держави забезпечити всім учасникам ринкової конкуренції рівні «правила гри», що не гарантує автоматичної рівності результатів. Дана модель (з певними національними особливостями) була притаманна більшості країн з ліберальною ринковою економікою майже до середини ХХ ст. І в якості основних своїх недоліків продемонструвала перманентне існування проблем бідності та високої майнової нерівності навіть в періоди сталого економічного розвитку.

Тобто монетаристська школа концентрує увагу на економічних функціях держави, мінімізуючи її соціальні функції.

Інституціональна школа (Т. Веблен (1857-1929), Дж. Коммонс (1862-1945), У. Мітчелл (1874-1948), Дж. К. Гелбрейт (1908-2006), Р. Коуз (1910-2013), У. Ростоу (1916-2003), А. Хіршман (1915-2012), Ф. Перру (1903-1987)) розглядала державну владу як ендегенний фактор економічного розвитку та орієнтувалась на відносний баланс між приватною ініціативою та функціями держави, які мають поступово розширюватись (але не перетворюватись на монополіста) у цій взаємодії.

Держава з її соціально-економічними функціями є одним з ключових об'єктів дослідження інституціональної теорії (крім ринкового механізму, його специфіки та ефективності з точки зору «суспільного інтересу» на певному цивілізаційно-історичному етапі та великої корпорації – ключової ланки

економічної системи. Причому інституціоналісти стверджували, що ринок – не нейтральний механізм розподілу ресурсів, а соціальний інститут, який перманентно змінюється в часі і проявляє специфічні риси в різних країнах). Такий підхід обумовив визначення основних економічних функцій держави – встановлення і перерозподіл прав власності, які можуть регулюватись не лише державою, але й іншими соціальними механізмами – звичаями, моральними установками та традиціями, релігією. Тобто завдання держави – створення, за допомогою інституціонально-організаційних регуляторів в господарській діяльності, правових умов для бізнес-діяльності, «пом'якшення» конкуренції в корпоративному секторі та контроль за соціальними проблемами. Так, відомий дослідник П. Вельфанс писав, що «економічна політика є сукупністю заходів та обмежень правового характеру, спрямованих на створення в економіці сприятливих умов для стабільної та ефективної взаємодії економічних суб'єктів, а також на усунення або зменшення негативних факторів економічного розвитку країни» [63, с. 40]. Саме інститути є основним інструментом державного регулювання економіки, оскільки задачею економічної політики є встановлення ринкових умов, що обмежують свободу і правила, норми, інститути є тут найкращим інструментом. Саме П. Вельфанс впроваджує в науковий обіг поняття «концепція економічної політики» (система впорядкованих цілей, стратегій, інструментів та учасників економічної політики) і виділяє в якості основної проблеми сучасної економічної політики внутрішню неузгодженість концепцій, неефективне використання коштів, неадекватне наділення повноваженнями, помилкову оцінку витрат та результатів [63, с.44].

Теорія суспільного вибору по-своєму визначає роль держави в сучасній економіці: «процес узгодження «суспільного договору», до якого залучаються всі члени суспільства, може відбуватись на двох рівнях або ярусах: на певній початковій стадії конституційного договору, коли досягається угода щодо розподілу прав індивідів, і на певній постконституційній стадії, коли індивіди

встановлюють загальну величину та свої частки витрат, що пов'язані із спільним споживанням товарів та послуг»[56].

Тобто перший рівень – розробка правил та процедур політичної гри. Другий рівень – практична діяльність держави та його органів на основі прийнятих правил та процедур. В якості механізму узгодження економічних інтересів розглядається конституція. Таким чином, роль держави – створити такі інститути та розробити такі юридичні обмеження, які спрямовують дії індивідів, що переслідують приватні інтереси, на реалізацію суспільних інтересів.

Дж. К. Коммонс обґрунтував концепцію «колективної соціальної дії», як механізму підтримки рівноваги соціально-економічної системи. Основні суб'єкти економіки – профспілки, об'єднання підприємців, держава (її роль ключова у процесі адаптації господарської системи до мінливого середовища). Відповідно, виділив два типи держави: експлуататорську та контрактну. Економічні функції – однакові, критеріями типології є спосіб реалізації державою владних функцій і пріоритет в захисті інтересів суб'єктів (суспільних чи кланових).

Економічна теорія традиційно розглядає чисту ринкову систему як комбінацію конкуруючих фірм та невеличких монополій, встановлює та забезпечує рівновагу; планову систему за умов відсутності інструментів та важелів встановлення оптимальних пропорцій між валовими заощадженнями та валовими інвестиціями тому, що перетворює державний сектор на привілейований сектор економіки, який використовує в своїх цілях існуючу систему розподілу доходів. В свою чергу, відсутність механізму контролю над цінами породжує постійну загрозу інфляції та соціальних конфліктів. На переконання Дж. Г. Гелбрейта, ядром сучасної системи є велика корпорація, що диктує ринку свої закони та підпорядковує державу власним інтересам.

Всі існуючі методи політики стабілізації Дж. Г. Гелбрейт вважав дискримінаційними та неефективними. Так, державні витрати

використовуються не інтересах суспільства, а в інтересах плануючої системи, в результаті – деформація розвитку, нерівномірний розподіл доходів, загроза всезагальної руйнації. Хоча не викликає сумнівів, що витрати на задоволення потреб більш ефективні в чисто економічному плані, ніж витрати на задоволення потреб пануючої системи, оскільки останні, потрапляючи до кишені високооплачуваних членів техноструктури, або перетворюються на прибутки, або осідають у вигляді заощаджень, в той час як витрати на суспільні потреби витрачаються та сприяють зростанню попиту.

Так саме і структура податків має відображати не лише зацікавленість пануючої системи та складових її техноструктури у власній вигоді, а зацікавленість суспільства у справедливості. Справедливий розподіл доходів вимагає строго прогресивного оподаткування. Дж. Г. Гелбрейт виступав проти кредитно-грошової політики, що полягає у прямому и непрямому скороченні або збільшенні кількості грошей, доступних в якості кредиту, оскільки така політика, за крайньої ненадійності її результатів, сприяє посиленню і так розвинутої частини економіки та дискримінує слабку, найменш розвинуту її частину.

Оскільки основною місією економічної політики Дж. Г. Гелбрейт визначив пом'якшення економічних суперечностей, урівноваження сил бізнесу, уряду, профспілок, то безпосередньо заходи щодо зменшення нерівності в доходах, покращення конкурентних можливостей ринкової системи, зменшення її експлуатаційної складової Дж. Г. Гелбрейт назвав «новим соціалізмом».

Дж. Г. Гелбрейт в своїй характеристиці «моделі нового соціалізму» зазначав, що економічна система має відповідати суспільним інтересам і бути досконалою з соціальної точки зору, економічна політика має орієнтуватись на досягнення соціальної справедливості та бути соціально й морально виправданою та враховувати соціальні наслідки економічної діяльності. Таким чином, ціль економічної політики – усунення нерівності в розподілі.

«Новий соціалізм» – не ідеологія, це необхідність, обумовлена «обставинами часу», відсталим розвитком тих галузей ринкової системи (житлове будівництво, громадський транспорт, медичні послуги, сільське господарство, сфера мистецтв), які не можуть більше залишатися «в тисках примітивного розвитку», але які потребують підтримки і в умовах планової системи.

Дж. Г. Гелбрейт вважає, що в раціонально і справедливо побудованій економіці не сильні, а слабкі та другорядні групи мають отримувати допомогу та підтримку, що загальна презумпція має бути спрямована не проти, а на захист колективних дій, що держава має здійснювати не примусову, пасивну, а тверду допомогу ринковій системі, мета якої – стабілізація та збільшення її доходів, підвищення конкурентоспроможності кожного її суб'єкта.

Таким чином, більш активне втручання держави в економічний процес, відмова від залишків економічного лібералізму, від неокейнсіанського призиву «згладжуючої», «компенсаторної» політики, жорсткий прямий державний контроль заробітної плати та цін, активне та ефективно заохочення організації профспілок в ринковій системі, розширення області застосування та суттєве підвищення мінімальної заробітної плати, обмежене використання ресурсів в надмірно розвинутих галузях, переключення держави на обслуговування суспільства, а не планової системи, захист навколишнього середовища, переключення технології на службу суспільним, а не технократичним інтересам, забезпечать позитивну динаміку соціально-економічного розвитку.

В межах неокласичного напрямку сформувались ще кілька векторів дослідження ролі економічної політики в суспільстві, зокрема концепція індикативного планування. Одним з напрямків індикативного планування є державний дирижизм (Ф. Перру, Я. Тінберген (1903-1994), Г. Мюрдаль (1898-1987)).

Я. Тінберген в своїх роботах порвав з традицією ізольованого підходу до різних типів економічної політики, показав, що її рішення залежить від

одночасного, скоординованого використання достатньої кількості правильно обраних інструментів реалізації відповідної економічної політики [148, с.18].

Вчений зазначає, що нажаль економічна політика частіше за все спирається на теоретичні дослідження (або ліберальні (*laissez faire*), або соціалістичні (державна власність як гарантія максимізації суспільного добробуту)), ніж на практичний досвід та наукові доробки [36]. Зокрема П. Вельфенс з цього приводу писав, що значна частина економічної політики свідомо «реалізується за принципом «learning-by-doing» – «навчання дією» [63].

Економіка пропозиції модифікувала теорію державного регулювання. В результаті, А. Лаффер та Дж. Гільдер проаналізували інструменти та механізми активізації бізнесу (фіскальні). Теоретична розробка прихильників «економіки пропозиції» була практично реалізована: зниження ставки податку на нерухомість у США (каденція Р.Рейгана, 80-ті роки ХХ ст.) призвело до реального економічного зростання. Тетчеризм, рейганоміка – в основі три ідеї:

- відродження конкуренції як основного та адекватного ринкового механізму;
- обмеження втручання держави в економіку;
- основний об'єкт регулювання – сфера грошового обігу.

Тобто відбувається перехід пріоритету від податково-бюджетної до грошово-кредитної політики. «Жодний уряд не може бути мудрішим за ринок», «помиляються всі, але ми платимо за ці помилки своїми грошима, а уряд нашими», «чим слабкіша економічна роль держави, тим вищий добробут людей».

Втручання держави блокує дію стихійних регуляторів, замість того, щоб доповнювати їх. Самі можливості держави обмежені: вона здатна створювати додатковий попит (державні замовлення, збільшувати податки, займатися емісією грошей), але не може збільшити товарну пропозицію (ВВП за мінусом державних послуг). Крім того, держава зорієнтована на короткострокову

перспективу (оскільки по політичним мотивам уряд прагне «заспокоїти» громадян), а ринку потрібний час, щоб подолати труднощі.

Теорія раціональних очікувань (Ф. Модільяні (1918-2003), Р. Лукас, Дж. Мут, В. Усоскін, Л. Харріс, К. Макконел, С. Брю) ґрунтується на наступних положеннях: повна нейтральність грошей до реальних змін в економіці; раціональні очікування економічних гравців «зводять до нуля», відповідно, державну регуляторну політику неефективною, причому ця неефективність проявляється у будь-яких формах – бюджетній, грошово-кредитній та ін.

1.2. Умови, основні принципи та чинники регуляторної економічної політики у постсоціалістичних країнах

Серед масштабних соціально-економічних та політичних змін кінця ХХ – початку ХХІ століть особливе місце посідають постсоціалістичні трансформації, які зачепили майже три десятки країн. Реформи в постсоціалістичних країнах більше чверті століття знаходяться у фокусі уваги суспільствознавців всього світу. Однак і сьогодні подальша розробка методології дослідження перехідних економічних процесів, в тому числі, характеристика вихідної точки трансформації, рушійні (національні та міжнародні) сили реформ, фактори (ендогенні та екзогенні), що їх визначають, критерії завершеності перехідного періоду, не втратили своєї актуальності, а оцінка результатів трансформаційних перетворень є предметом гострих дискусій.

Інше не менш важливе питання – ідеальна модель, на яку орієнтуються країни з перехідною економікою, оскільки результат соціально-економічної трансформації – важливе питання у теорії перехідних економік, актуальність якого буде лише зростати. Так, П. Холл та Д. Соскис зробили вагомий внесок у

розробку класифікації типів капіталізму та виділили два основних типи ринкового капіталізму – ліберальна ринкова економіка та координована ринкова економіка. В першій основним механізмом, що координує діяльність господарюючих суб'єктів, є ринок; в другій – важливу роль грають різноманітні неринкові механізми: міжфірмові та внутрішньофірмові ділові мережі, національні та секторальні бізнес-асоціації, профспілки та ін. (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Базові різновиди капіталізму

ОСНОВНІ ІНСТИТУТИ	ЛІБЕРАЛЬНА РИНКОВА ЕКОНОМІКА	КООРДИНОВАНА РИНКОВА ЕКОНОМІКА
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>Специфічний механізм координації</i>	конкурентні ринки і формальні контракти	неринкові форми координації – внутрішньофірмові та міжфірмові мережі та національні та секторальні асоціації
<i>Основні механізми залучення інвестицій</i>	міжнародний ринок капіталу	система національного банківського кредитування та національні фонди
<i>Корпоративне управління</i>	аутсайдерська модель, основана переважно на використанні зовнішніх відносно акціонерного суспільства, або ринкових механізмів корпоративного контролю	інсайдерська модель, що базується переважно на використанні внутрішніх методів корпоративного контролю або методів самоконтролю
<i>Відносини між підприємцями та робітниками, працею та капіталом</i>	ринкові – випадки колективних угод нечасті	корпоративні, як правило, консенсусні, секторальні, або навіть національні угоди
<i>Система освіти та формування трудових навичок</i>	формування загальнопрофесійних навичок, високі витрати на дослідження та розробки	формування специфічних (галузевих та внутрішньофірмових) навичок
<i>Трансферт інновацій</i>	базується на ринках і формальних контрактах	велику роль грають спільні підприємства і бізнес-асоціації
<i>Порівняльні переваги</i>	радикальні інновації в технологіях і сфері послуг	постійне дослідницьке вдосконалення виробничих процесів, оновлення засобів виробництва на основі інновацій

Джерело: складено автором за [16]

На початку соціально-економічних трансформацій у постсоціалістичних країнах можна було виділити чотири теоретичні підходи до трансформації:

- телеологічний підхід розглядає створення нової економічної системи як швидкий перехід від одного стану суспільства та економіки до іншого, що відповідає певному ідеалу або проекту. В процесі трансформаційного переходу від цього підходу теоретики та практики відмовились, як відмовились від досвіду розбудови суспільства реального соціалізму – експерименту з використанням широкомасштабної соціальної інженерії;
- абсолютизований еволюціонізм, реалізований західними державами протягом кількох століть формування ринкової економіки, використання якого виявилось неможливим в силу значної концентрації часу наприкінці ХХ ст.;
- генетичний підхід, представлений цілою низкою наукових концепцій: ідеєю поступової, поетапної соціальної інженерії К. Поппера, що передбачає «рух від проблем» методом проб та помилок замість того, щоб прагнути швидко досягти певного ідеалу; підходом М. Кондратьєва, що базується на необхідності врахування об'єктивних тенденцій розвитку при формуванні цілей та розробки планових завдань та ін.;
- перехід через запозичення існуючих в найбільш розвинутих країнах інститутів з метою реалізації вдалої наздоганяючої модернізації.

Найбільш популярним наприкінці 80 – початку 90-х років ХХ ст. виявився останній підхід, тому до середини 90-х років ХХ ст. універсальною програмою переходу країни від периферії світової економіки до її ядра вважались рекомендації Вашингтонського консенсусу (Washingtonconsensus), сформульованого у 1989 року англійським економістом Дж. Вільямсоном. Вашингтонський консенсус – це 10 рекомендацій (переважно для країн Південної Африки) щодо шляхів розвитку ринкової економіки, які стали своєрідною квінтесенцією пропозицій різних макроекономічних шкіл в рамках мейнстриму [40]:

1. Підтримка фіскальної дисципліни (мінімальний дефіцит бюджету, що не перевищує 1-2% від ВВП);
2. Необхідність зниження дефіциту бюджету, переважно через скорочення або переспрямування витрат, що порушують функціонування ринків (наприклад, субсидій на послуги, які є «об'єктами державних витрат», таких як базова охорона здоров'я, освіта);
3. Зниження граничних податкових ставок;
4. Фінансова лібералізація з метою забезпечення невисокої, але позитивної реальної кредитної ставки;
5. Вільний курс національної валюти, курси обміну мають бути «конкурентоспроможними» і не обов'язково визначатися ринком, щоб сприяти «орієнтації на зовнішні ринки» та експортному зростанню;
6. Лібералізація зовнішньої торгівлі (переважно через скорочення митних ставок на імпорт);
7. Створення інвестиційних можливостей (особливо для прямих інвестицій);
8. Повномасштабна і прозора приватизація;
9. Виведення з-під державного регулювання ринку праці та інших ринків;
10. Захист прав власності.

Фактично Вашингтонський консенсус – практична реалізація теоретичних конструктів неокласичної школи щодо економічного зростання, в межах якого відмінність між багатими та бідними країнами зводяться до ступеню забезпечення їх основним та людським капіталом, величини бар'єрів для конкурентного перерозподілу ресурсів між економічними агентами. Зниження останнього показника нерідко розглядається як ключ до подолання ресурсних дефіцитів.

На початку 1990-х рр. Вашингтонський консенсус досяг майже повної гегемонії, а пануючі погляди на розвиток полягали у тому, що максимальну

вигоду можна отримати, якщо дотримуватись економічної лібералізації та дерегулювання. Багато західних країн також зменшували роль державного сектору в економіці та послаблювали регулювання. Приватизація торкнулась залізничного та поштового обслуговування, авіаліній, банківської справи та комунального господарства.

Тобто на практиці зростання нерідко відбувалось в результаті «еклектичних рішень», в яких уряди шукали оптимальні пропорції часток ринку та держави. Досвід ринкових трансформацій останніх 30-ти років довів, що поштовхом до зростання нерідко буває одна або дві зміни, для цього непотрібний цілий перелік реформ (так, на Маврикії це було створення зони експортної обробки, в Китаї – введення системи відповідальності домогосподарств та дворівневий режим цін, в Індії – зміна політики держави від крайньої ворожості до підтримки підприємництва). Крім того, до зростання призводить багато різних шляхів, а не яка-небудь певна специфічна сукупність інститутів та реформ. Більше того, економічна політика в різних країнах, які продемонстрували помітну позитивну динаміку у соціально-економічному розвитку, іноді не мала майже жодних спільних знак, оскільки існує велика кількість самих різних способів забезпечити зростання.

Досвід багатьох країн Європи, Японії, США довів, що можна стати багатими, незважаючи на відмінності в структурі, елементах, ієрархії інституціональної системи та заходах економічної політики. Трансформація країн ЦСЄ кардинально відрізняється від реформування в країнах Східної Азії, які йшли своїм шляхом і не є країнами з неоліберальною політикою. Деякі автори зазначають, що азійські країни були б в значно гіршій ситуації, якщо б вони використали щось на кшталт «Вашингтонського консенсусу». Зокрема, Китай навряд чи досягнув би лідерських позицій у глобальній економіці, якщо б у нього не було б іншого вибору, крім як забезпечити процес економічного зростання за рахунок цільових кредитів від Всесвітнього банку (на структурні перетворення) [134].

Привабливість ідеї універсальної програми реформ забезпечила її підтримку в більшості європейських соціалістичних країн. Можливо констатувати неоднозначність результатів, яскраво виражений негативний вплив реформ на перших етапах в усіх країнах, які почали реалізацію вимог Вашингтонського консенсусу (скорочення попиту, дефіцит бюджету, недофінансування державою низки секторів народного господарства та напрямків діяльності та інші). Хоча бюджетна дисципліна, державні витрати, що підтримували зростання, ефективна податкова система, захист та гарантії права власності, дерегулювання деяких вхідних бар'єрів були, безумовно, ефективними інструментами.

Свою суперечливу роль зіграли лібералізація відсоткових ставок, підтримка конкурентоздатних валютних курсів, лібералізація торгівлі, відкриття ринку капіталів, приватизація: догматичний підхід зводив нанівець всі переваги реформ, завдаючи іноді більше шкоди, ніж користі; «олігархічний підхід», приватизація «для своїх», непрозорість та непередбачуваність реформ, доступність державних фінансів для власного використання приватним бізнесом, обумовили бюджетну підтримку галузей, які в розвинутих економіках є висококонкурентними та рентабельними (енергетика, транспорт, ЖКГ та інше), і навпаки, позбавили фінансової підтримки та бюджетного стимулювання галузі, які традиційно є привабливими для бізнесу і які активно підтримуються державою в соціально-орієнтованих економіках. В результаті, соціальні деформації в таких країнах тяжіють до посилення й поглиблення (Україна, Росія, Узбекистан, Таджикистан та ін.).

Найбільш ефективним виявився «помірно-ліберальний підхід», що забезпечував врахування національних особливостей як в структурі економіки, галузях, інституціональній структурі, так і в соціокультурних «профілях» країн (Польща, Чехія та ін.).

Відомий польський вчений Гж. Колодко зазначав, що у ті періоди, коли польські реформи ґрунтувались на засадах ортодоксального неолібералізму

(1990-1993 рр. та 1998-2001 рр.) ефект був практично нульовий. Насправді результативною виявилась комплексна програма структурних реформ: Стратегія для Польщі (1994-1997 рр.) та Програма оздоровлення державних фінансів (2002-2005 рр.), основна мета якої формулювалась як розбудова соціальної ринкової економіки. Польща не впроваджувала миттєву приватизацію та роздержавлення, дії уряду були спрямовані передусім на скорочення безробіття, гарантування соціальної підтримки для безробітних, недопущення соціальної стратифікації суспільства через нерівномірний та непрозорий розподіл доходів. В окремі періоди велика увага приділялась підтримці МСП. По суті, це забезпечило збереження робочих місць, сприяло зростанню зайнятості та підвищенню темпів економічного розвитку.

Деякі вчені відмічають [14, с. 33-55], що панування індивідуалістичних концепцій в теоретичному обґрунтуванні макроекономічної політики є вкрай негативним фактором, зокрема неолібералізм, який виходить з того, що домінуючий стан в економічній системі має посідати господарюючий суб'єкт. Такий суб'єкт переслідує свій власний інтерес, відповідно є найкращим варіантом економічної моделі є чистий ринок, вільний від втручання державних та суспільних органів.

Так, відповідно до неоліберальних принципів у 1994 р. в Литві була введена система «валютного управління» (currency board), за якої курс національної грошової одиниці був жорстко прив'язаний до курсу американського долара (що унеможливило вплив держави на формування грошової маси, рівень відсоткової ставки та валютний курс). З одного боку, це дозволило послабити волатильність літа, зменшити небезпеку неконтрольованої емісії грошей в умовах бюджетного дефіциту, підвищити рівень прозорості та стабільності фінансової системи. З іншого боку, прив'язка до долару США, а не до валют західноєвропейських країн, наприклад, німецької марки, підвищувало курс обміну та рівень валютного ризику для Литви, скорочувало платіжний баланс країни, зменшувало здатність уряду

передбачувати та швидко реагувати на негативні процеси в момент початку кризи (перегрів економіки, депресія, величезний дефіцит платіжного балансу). Так звана модель монетарної системи (на відміну від неоліберальної), заснована на пануючій ролі центрального банку, яка уможлиблює проведення дискреційної грошової політики та дозволяє за допомогою широкого набору інструментів реагувати на мінливі параметри економічного життя, призвели до того, що домогосподарства та підприємства в Литві опинились у пастці – для одних кредити виявились недосяжними із-за високих вимог щодо їх забезпечення, для інших – кредити виявились або занадто дорогими (в литовських літах), або занадто ризикованими (в євро).

Тобто характер структурних змін визначається не лише програмою реформ та методами її реалізації, але й наявними механізмами економічної координації, організацією політичної влади, ступенем інтеграції країн у світовий економічний простір, національною моделлю ранжування виробничих факторів (наскільки новаторство, інноваційність, підприємливість, соціальний капітал, якість людського ресурсу, сучасна інфраструктура підпорядковуються/домінують над енергетичними, природними, політичними факторами).

Для всіх країн, для яких виникла необхідність демонтажу соціалістичної системи, необхідним було пройти шлях від набуття національного суверенітету, трансформації адміністративно-командної економіки в ринкову, засновану на приватній власності, створення виборної політичної системи, побудованої на конкуренції, до створення громадянського суспільства, міжнародної економічної та політичної інтеграції, пошуку власного місця у глобальній економічній системі.

Аналізуючи загальний вплив ліберальних реформ у постсоціалістичних країнах, можна дійти висновку, що кожний компонент програми Вашингтонського консенсусу є необхідним та ефективним. Проте політика реформ, характер їх провадження в різних країнах доводить, що

інституціональне оформлення, соціальні ефекти, темпи та інструменти її реалізації по суті і визначають тактичні та стратегічні результати економічних реформ. Зокрема впровадження вільного валютного курсу в країнах з «політикою фінансових обмежень та стримування» призвело до вкрай негативних наслідків – падіння доходів, сировино-експортної орієнтації власного виробництва, перенасиченню внутрішніх ринків імпортною продукцією, втрати свого місця у глобальному ланцюжку створення доданої вартості, падінню рівня життя населення.

Особливо помітна різниця у результативності одних і тих самих методів на прикладі приватизації. Економічна теорія традиційно позитивно оцінює процес приватизації як фактор підвищення ефективності, продуктивності, прибутковості. Із 1985 року в постсоціалістичних країнах скорочення державного сектору стало складовою частиною ідеологічної програми держави, оскільки активи, що належали або контролювались державою, розглядались як менш ефективні та менш вигідні, ніж активи, що належать приватним власникам, незалежно від галузі – в промисловості, банківському секторі, муніципальних службах. Однак відсутність нормативно-правової бази як для самого цивілізованого процесу приватизації, так і для превентивних заходів щодо його використання для власного збагачення за рахунок суспільних втрат, обумовило вкрай високі витрати від приватизації в деяких країнах.

Несистемний характер приватизації в перехідних економіках, продажі інсайдерам по занижених цінах, вивід активів, поглинання компаній, чії акції котувались нижче вартості активів, уможливили неконкурентну передачу переважного обсягу активів людям «зі зв'язками», що обумовило довгостроковий вплив на розподіл доходів та активів, неефективність управління та виробництва. І неминучий супротив з боку носіїв законних інтересів та відсутність довіри приватних покупців, означало, що велика кількість активів залишилась в межах державного сектору, як, наприклад, в Китаї, Росії, Україні.

Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та деякі інші країни обрали шлях економічної та політичної інтеграції через входження до складу ЄС та НАТО, що передбачало підпорядкування національного суверенітету загальноєвропейській економічній, політичній, соціальній політиці, яку в цілому можна охарактеризувати як неолібералізм. Росія, Білорусь, Україна, Вірменія, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Грузія обрали іншу траєкторію – формування Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Незважаючи на те, що обидві моделі трансформації призвели до певних спільних результатів – вбудованість у світовий ринок, формування інституту приватної власності, монетизована система пільг тощо, відмінність між ними очевидна. Зарубіжні та вітчизняні вчені, виходячи з досліджуваних ними критеріїв типологізації, по-різному класифікують як самі моделі національної економіки, так і моделі економічної політики, яку реалізують в конкретній країні.

Так, В. Богуславський залежно від виду економічної політики, обраних способів суспільно-політичного розвитку, особливостей трансформації виділяє ліберально-демократичні моделі та моделі «державно-корпоративних перетворень» з елементами «шокової терапії» (рис.1.1).

Автор зазначає, що модель «ринкового соціалізму» (історично перша модель ССРСР та країн Східної Європи для якої характерними є патерналізм та плавність реформ (Я. Корнаї)), стала своєрідним мостиком-переходом до нових дієвих моделей. Для ліберально-демократичних моделей характерним є або проведення швидких глибоких трансформацій, спрямованих на лібералізацію економіки, зменшення ролі держави, формування механізмів та суб'єктів ринкової економіки, прискорений перерозподіл власності, макростабілізації і створення змішаної економічної системи; або поступові перетворення, схожі з радикально-ліберальною моделлю, але з принциповими відмінностями в термінах, соціальному захисті населення, кращих економічних результатах та

плавністю перетворень (так, градуалізмом вважаються будь-які трансформації, але як модель вона яскраво проявилась в Угорщині, частково в Чехії та Словаччині). До ліберально-демократичних моделей автор також відносить моделі країн ЦСЄ, створені на основі Поствашигтонського консенсусу і моделі розвитку нових членів ЄС.

ПЛАНОВО-АДМІНІСТРАТИВНА СИСТЕМА			
«Ринковий соціалізм»/ «державно-ринкове регулювання реального соціалізму»: Югославія – поч.50-х рр., країни Східної Європи 60-кін. 80-х рр., «гуляшний соціалізм» (Угорщина), СРСР 1988-1991 рр.		«Третій шлях», «ринковий соціалізм з китайським обличчям»: Китай з 1978 р., В'єтнам кін.70-поч.80-х рр., країни Південно-Східної Азії з 1988 р.	
Ліберально-демократичні моделі: країни Східної Європи з 1989 р. (СНД і Балтії з 1991 р.)		«Державно-корпоративне перетворення» з елементами «шокової терапії» з 1992-1993 рр. в СНД	
«Вашингтонський консенсус», «шокова терапія», «ліберально-корпоративна», «досягнення спільного добробуту»: країни ЦСЄ, Північно-Східної Азії, Балтії, СНД – перша половина 90-х рр.	«Градуалізм»: Угорщина 1989-1993 рр.	«Поствашигтонський консенсус»: країни Східної Європи з 1996 р.	Програми Світового Банку, сучасні моделі розвитку країн – нових членів ЄС
Змішана економічна система		Можливість створення нових економічних систем	
«Вашингтонський консенсус», «шокова терапія», «ліберально-корпоративна», «досягнення спільного добробуту»: країни ЦСЄ, Північно-Східної Азії, Балтії, СНД – перша половина 90-х рр.		«державно-номенклатурно-контрольованого та олігархічне організованого ринку» або «рентоорієнтована»: Росія, Україна	Економіки загальмованих перетворень, транзитивні економіки (з 1993 р.)
«Градуалізм»: Угорщина 1989-1993 рр.	«Поствашигтонський консенсус»: країни Східної Європи з 1996 р.	«державно-організованого ринку пострадянського типу»: Білорусь	«Третій шлях», «ринковий соціалізм з китайським обличчям»: Китай з 1978 р., В'єтнам кін.70-поч.80-х рр., країни Південно-Східної Азії з 1988 р.
«Вашингтонський консенсус», «шокова терапія», «ліберально-корпоративна», «досягнення спільного добробуту»: країни ЦСЄ, Північно-Східної Азії, Балтії, СНД – перша половина 90-х рр.	«Градуалізм»: Угорщина 1989-1993 рр.	«проміжна» (між олігархічно-організованим та державно-організованим ринком): Казахстан	«встановленої деспотії» або «автократично контрольованого ринку»: Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Азербайджан і ін.
Змішана економічна система		Можливість створення нових економічних систем	
Невизначені моделі: Куба, Північна Корея			

Рис. 1.1. Схема розвитку перехідної економіки

Джерело: складено автором за [51]

Модель «державно-корпоративних перетворень» з елементами «шокової терапії» притаманна переважно колишнім республікам СРСР і характеризується рухом у напрямку нерозвинутої ринкової економіки. Фактично її принциповими ознаками є непослідовність, повільність процесів реформ, неекономічний перерозподіл власності, значна майнова диференціація,

порушення господарських зв'язків, структурні диспропорції, домінування держави та її зростання з політичними та кримінальними кланами, адміністративне гальмування розвитку приватного сектору та ринкових відносин з метою консервації політичної та економічної влади, декларований патерналізм та ін. Даній моделі притаманні протиріччя факторів економічного зростання та макроекономічної динаміки, кримінальний перерозподіл майна, «квазівласність», висока тінізація економіки, державно-номенклатурний контроль над бізнесом, пріоритет неформальних інститутів, імітація реформ, рентоорієнтована поведінка суб'єктів (Україна, Росія). Найбільш яскравими «відхиленнями» від цієї моделі є модель «державно-організованого ринку пострадянського типу» – «ідеал перебудови» з традиціями «сильної руки» та персоніфікацією політичної влади (Білорусь), «проміжна» модель між автократією, рентоорієнтованою та моделлю державно-організованого ринку (Казахстан) та модель «автократично контрольованого ринку» або «відновлювальної деспотії» (Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Азербайджан та ін.).

Британський економіст Д. Лейн, аналізуючи соціально-економічні результати трансформації в постсоціалістичних країнах, пропонує власну матрицю структурних змін за типом власності, політичною та економічною системами, ступенем інтеграції «в світ-системі» (табл.1.2).

Таблиця 1.2.

Результати трансформації: типи режимів

Тип власності	Політична система			Економічна система
	Поліархія	Гібридна	Автократія	
Приватна	Глобальний капіталізм	-	-	Ринкова
Гібридна	-	Гібридний режим	Державний капіталізм	Гібридна
Державна	-	-	Державний соціалізм	Державна
-	Повна	Часткова	Часткова	-
	Ступінь інтеграції в світ-системі			

Джерело: складено автором за [24]

Д. Лейн зазначає, що системі, яка не передбачає реформ у напрямку приватизації, політичного плюралізму, впровадженню ринкових принципів економічної координації, відповідає система, в якій держава зберігає виключно домінуючу роль. Держави, що формують євразійський союз, представляють змішаний тип, в якому співіснують державна та приватна власність, і в якому держава зберігає частковий контроль над політичною та економічною системами. Водночас державний капіталізм – самостійний тип гібридного режиму, в якому система політичної влади виявляється в значній мірі підпорядкованою державі, в той час як в економічній сфері допускаються ринкові принципи координації та елементи приватної власності. Крім того, важливою є і ступінь інтеграції країни у світову економіку: в капіталістичних країнах вона є повною (в тому числі, воєнна), в гібридних – помірна (за майже повної відсутності воєнної інтеграції) [24].

На наш погляд, в дослідженні моделі економічної політики та державного регулювання, необхідно одразу окреслити «межі можливого». Деякі постсоціалістичні країни (наприклад, Польща, Угорщина, Чехія та ін.) за рівнем розвитку ринкових відносин, приватизацією, участю в глобальній економіці, явно тяжіють до «старих» членів ЄС. Дані країни, що характеризуються кваліфікованою робочою силою, вигідним економіко-геополітичним та військово-стратегічним положенням, максимально ефективно використовують переваги континентально-ринкового капіталізму з його активною участю держави в процесі реформування, низьким рівнем капіталізації національного фондового ринку, стабільно високою інтеграцією в глобальну економіку та активною участю у світових політичних процесах, поступовою синхронізацією інституціональних систем зі стандартами ЄС та МВФ, відносною єдністю політичних та бізнес-еліт.

Концентрація внутрішніх ресурсів на найбільш перспективних за світовими критеріями напрямках виробництва, активне залучення прямих іноземних інвестицій для модернізації своєї економіки, нарощування її

потенціалу та забезпечення високої динаміки технологічного зростання, широкий доступ на західноєвропейський ринок, потужна фінансова політика стали факторами впливу та зростання національних економік цих країн. Фактично ми спостерігаємо реалізацію сценарію «імпорту постіндустріалізації», чому додатково сприяє прискорений вступ у світову спільноту, що глобалізується через активну взаємодію з ЄС, імпорт західних інституціональних зразків та технологічних досягнень країн-лідерів постіндустріального світу.

Водночас зазначеним країнам обрана модель соціально-економічного розвитку та державного регулювання дозволяє мінімізувати «слабкі місця» власної економіки, оскільки для країн цієї групи (переважно невеликих за масштабами) є об'єктивні гальмуючі фактори стрімкого соціально-економічного розвитку: переважна більшість цих країн характеризується відносною бідністю природними ресурсами, структура економіки таких країн менше диверсифікована, а виробництво концентрується у кількох промислових секторах; обмеженість ринку є фактором низької привабливості для інновацій (подолання цього обмеження пов'язане з реалізацією активної зовнішньоторговельної діяльності, що призводить до зростання концентрації експорту на декількох різних напрямках, що робить їх економіку більш залежною від зовнішнього середовища); ресурсні та фінансові обмеження для повноцінних самостійних інноваційних досліджень.

В результаті, інноваційна політика цих країн побудована на активній євроінтеграційній взаємодії, формуванні нового технологічного середовища, сумісного з західноєвропейськими системами менеджменту, інжинірингу, забезпечення якості та сертифікації продукції, телекомунікації. Особливо помітне зростання експорту високотехнологічних галузей промисловості, таких як аерокосмічна, електронна промисловість, виробництво засобів зв'язку, хіміко-фармацевтична галузь та виробництво складних інструментів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

Частка деяких країн Центральної та Східної Європи у світовому експорті у високотехнологічних галузях

1	Угорщина					Польща				
	1997	2000	2005	2010	2016	1997	2000	2005	2010	2016
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Аерокосмічна промисловість	0.00	0.00	0.01	0.02	0.03	0.07	0.17	0.16	0.51	0.65
Комп'ютерна, електронна та оптична промисловість	0.38	0.67	1.06	1.27	0.6	0.11	0.12	0.25	0.76	0.69
Фармацевтична промисловість	0.44	0.33	0.54	0.78	0.89	0.36	0.16	0.20	0.47	0.56
	Словаччина					Чехія				
	1997	2000	2005	2010	2016	1997	2000	2005	2010	2016
Аерокосмічна промисловість	0.02	0.02	0.03	0.03	0.01	0.22	0.05	0.17	0.22	0.19
Комп'ютерна, електронна та оптична промисловість	0.04	0.04	0.19	0.59	0.57	0.12	0.18	0.61	1.04	1.00
Фармацевтична промисловість	0.18	0.09	0.10	0.10	0.11	0.25	0.19	0.23	0.33	0.47

Джерело: складено автором за [16]

Сьогодні ці країни значно покращили свої позиції в рейтингах конкурентоспроможного зростання, що розробляється Всесвітнім економічним форумом (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристика індексів конкурентоспроможного зростання і бізнесу деяких країн Центральної і Східної Європи у 2006-2018 рр.

Показник	Чехія			Угорщина			Польща			Словаччина			Румунія		
	2006/2007	2015/2016	2017/2018	2006/2007	2015/2016	2017/2018	2006/2007	2015/2016	2017/2018	2006/2007	2015/2016	2017/2018	2006/2007	2015/2016	2017/2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Індекс глобальної конкурентоспроможності	29	31	31	41	63	60	48	41	39	37	67	59	68	53	68
Макроекономіка	42	21	8	98	52	46	70	46	41	68	41	35	97	34	38

Продовження таблиці 1.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Інститути	60	57	52	46	97	101	73	58	72	53	104	93	87	86	86
Технологічний індекс	26	29	33	36	48	40	51	41	47	30	44	42	49	46	51
Інновації	28	35	36	31	51	62	44	64	59	42	66	67	68	75	96
Інфраструктура	33	41	49	46	48	56	57	56	44	47	57	63	77	86	83
Ринок праці	-	47	41	-	77	71	-	81	78	-	100	67	-	78	89

Джерело: складено автором за [28],[30],[32]

Відповідна політика урядів, спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату (табл. 1.5), а також активна діяльність транснаціональних корпорацій динамізували процес включення східноєвропейських країн до глобальної економіки, подальшого розширення притоку інвестицій, нарощування експортного потенціалу, трансферу технологій управлінських та фінансових послуг

Таблиця 1.5

Порівняльний аналіз структури інституціональних факторів формування сприятливого інвестиційного клімату в країнах з розвинутою економікою та країнах з транзитивною економікою

КРАЇНИ З РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ	КРАЇНИ З ТРАНЗИТИВНОЮ ЕКОНОМІКОЮ
1	2
<i>Роль інституціональних факторів у формуванні сприятливого інвестиційного клімату в країні</i>	
1. ефективність ринку праці	1. ефективність ринку товарів
2. інститути	2. розвиток фінансового ринку
3. вища освіта	3. інститути
4. технологічна готовність	4. складність бізнесу
5. інновації	5. технологічна готовність
6. ефективність ринку товарів	6. інфраструктура
7. інфраструктура	7. вища освіта
8. розвиток фінансового ринку	8. ефективність ринку праці
9. складність бізнесу	9. здоров'я та початкова освіта
10. здоров'я та початкова освіта	10. макроекономічне середовище
<i>Структура інституціональних факторів формування сприятливого інвестиційного клімату. Система інституціональних факторів по «Індексу конкурентоспроможності»</i>	
1. нерегулярні платежі та хабарі	1. сила аудиту та стандартів звітів
2. етика поведінки фірми	2. нерегулярні платежі та хабарі
3. різноманіття державних фондів	3. дієвість ради директорів
4. ефективність законодавства щодо врегулювання спорів	4. ефективність законодавства по спорах з регуляторами

Продовження таблиці 1.5.

1	2
5. надійність поліції	5. ефективність законодавства по врегулюванню спорів
6. захист прав інтелектуальної власності	6. витрати бізнесу у зв'язку зі злочинність та насильством
7. незалежність судової системи	7. фаворитизм у рішеннях держави
8. ефективність законодавства по спорах з регуляторами	8. різноманіття державних фондів
9. фаворитизм у рішеннях держави	9. захист прав інтелектуальної власності
10. захист прав власності	10. етика поведінки фірми
Структура інституціональних факторів формування сприятливого інвестиційного середовища. Система інституціональних факторів по «Doing business»	
1. забезпечення виконання контрактів	1.отримання дозволу на будівництво
2. реєстрація підприємств	2. міжнародна торгівля
3. міжнародна торгівля	3.підключення до системи електрозабезпечення
4. оподаткування	4.реєстрація підприємств
5. кредитування	5.оподаткування
6. захист інвесторів	6.реєстрація власності
7. вирішення неплатоспроможності	7.кредитування
8. підключення до системи електрозабезпечення	8.вирішення неплатоспроможності
9. реєстрація власності	9.захист інвесторів
10. отримання дозволу на будівництво	10. забезпечення виконання контрактів

Джерело: складено автором за [143, с. 54-60]

Щодо фіскальної політики, в Угорщині, Чехії, Польщі в якості стратегічної, прийнята ціль формування сучасної цивілізованої ринкової системи оподаткування по типу нині діючої системи в країнах ЄС і, в першу чергу, по історичних традиціях в таких країнах, як Німеччина та Австрія. Основні цілі податкової політики формуються чітко: укріплення ринкових принципів побудови та функціонування податкових систем, зниження загального тягара податків та оптимізація його розподілу по окремих категоріях платників податків та окремих видах господарювання та податках. Прозорість та ясність цілей та дій податкової політики разом з іншими факторами призводять до того, що високий тягар податків та недоліки в його розподілі по платникам податків не дуже впливають на протидію активізації господарської діяльності в країнах, протидії економічному зростанню. Простежується тенденція до зниження уніфікації податкових ставок по всіх країнах, щоправда реалізується вона не завжди рівномірно та послідовно.

Показовим є і факт того, що деяким з постсоціалістичних країн вдалось посісти високі місця в рейтингу країн за ефективністю стабілізаційної політики держави, для оцінки якої використовується не узагальнене поняття економічної ефективності як відношення результату до витрат, а відношення динаміки ВВП до бюджетних витрат на реалізацію антициклічної політики із врахуванням активності держави при її реалізації. Особливо рельєфно даний показник проявляється в умовах кризи, оскільки несприятлива кон'юнктура виявляє приховані диспропорції та економічні проблеми.

Рейтингова оцінка ефективності стабілізаційної політики держави у період світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. доводить, що її краще пройшли країни, що розвиваються (табл.1.6).

Таблиця 1.6

Рейтинг країн за ефективністю стабілізаційної політики держави

Країна	Рейтингові бали
Китай	4,50
Бразилія, Індія, Канада	3,50
Німеччина, Франція, Японія	3,00
США	2,75
Польща	2,50

Джерело: побудовано автором за [41]

Основа розвитку конкурентних процесів у постсоціалістичних країнах помітно відрізнялась. Так, в Угорщині, Латвії, Росії, Казахстані нею стало проведення приватизації, у Польщі та Китаї – підтримка та укріплення інституту малого й середнього бізнесу, в Чехії, Естонії, Литві – приватизація з активною участю іноземних інвесторів. І хоча, наприклад, неоліберальні засадничі принципи стали основою фіскальної політики в Литві на початку реформ, згідно якої найбільш ефективними інструментами є зниження державних витрат та збереження бюджету у збалансованому стані, найбільш ефективним принципом економічного розвитку країни стало «поєднання активної самостійної поведінки державних інститутів та саморегульованих стихійних дій приватних економічних агентів, але не сліпа віра в ринок та огульне заперечення ролі держави в економіці» [14, с. 33-51].

Гж. Колодко відмічає, що польська економіка в свій час отримала імпульс до «золотої послідовності»: збільшення інвестицій, зростання продуктивності праці, підвищення обсягів експорту та валового внутрішнього продукту, підвищення якості індивідуального та суспільного споживання тощо [109, с.145]. «Золота послідовність» економічного зростання Польщі у 1995-1997 рр., коли темпи приросту інвестицій в 2-3 рази перевищували рекордно високі темпи росту ВВП, також мали інший бік, що не дозволив забезпечити розвиток на тривалу перспективу. Гж. Колодко визнає, що спостерігався крен у бік інвестицій у фінансовий сектор, ринок нерухомості та торгівлі та нестача вкладень в оброблювальну промисловість та інфраструктуру [112, с. 105-113].

Незважаючи на те, що відсутня одностайність думок щодо масштабів державного регулювання економіки, вчені однозначно визначають необхідність активної державної політики в умовах криз та трансформацій. В. Вельфе відмічав, що відмова від антикризової та трансформаційної політики може призвести до повернення консерватизму в економіці, жорсткої монетарної та фіскальної політики в інтересах заможних домогосподарств за рахунок бідних, обмеження внутрішнього споживання та інвестицій, посилення асиметрій в розподілі доходів, і як наслідок, до зниження темпів економічного зростання. З іншого боку, уряд кожної країни має враховувати небезпеку популістської соціальної політики з її неконтрольованим зростанням заробітних плат і пенсій, що стимулює різке підвищення внутрішнього попиту, необмежене та непідкріплене збільшення споживчого кредиту, але одночасно провокує значне посилення інфляційного тиску, порушення ринкової рівноваги, обумовлює вкрай негативні соціально-економічні наслідки – падіння доходів, неплатоспроможність домогосподарств, зниження рівня життя населення [61, с. 30-36].

Хоча за оцінками польських експертів, основними факторами високих темпів економічного зростання в Польщі стала саме висока еластичність споживчого попиту (відносно ВВП) в країні та підтримка активності на ринку

житла (незважаючи на загальне падіння з 2008 р. вартості активів на світових фінансових ринках, що негативно вплинуло на фінансовий стан домогосподарств, ціни на житло в Польщі продовжували зростати). В результаті, інвестори у пошуках більш високої доходності стали переводити свої вклади з ринку акцій в цінні папери ринку житла. Крім того, високі ціни на житло підтримувались такими фундаментальними факторами, як зниження рівня відсоткових ставок в країні та зростання промислового виробництва.

Суттєве зростання цін на нерухомість призвело до зростання інфляції по двох каналах: по-перше, ціни на нерухомість в Польщі входять до складу повного індексу споживчих цін, який вимагає регулювання в межах інфляційного таргетування; по-друге, зростання цін на нерухомість розширює можливості домовласників залучати кредити, що збільшує сукупний попит, який в свою чергу створює інфляційний тиск.

Аналогічна проблема існувала і в інших європейських країнах. Зміни в глобальній фінансовій системі вплинули на розповсюдження «фінансової бульбашки» цін на нерухомість та збільшення заборгованості домогосподарств. Лібералізація торгівлі у багатьох країнах Європи помітно покращила доступ до кредитів, в той час як зниження номінальних відсоткових ставок та посилення контролю над глобальною інфляцією підвищили здатність домогосподарств погашати іпотечні та споживчі кредити. В Польщі дана проблема мала свої особливості – кон'юнктура ринку нерухомості у більшій мірі впливала на фінансовий стан домогосподарств у порівнянні з іншими країнами. Іншою особливістю Польщі була більш потужна залежність ділових циклів на ринку нерухомості від міграційних процесів.

Що стосується ринку праці, то за оцінками експертів, на ринках праці Польщі та країн-членів зони євро склались приблизно схожі умови, тому попит на робочу силу, скоріше за все, буде приблизно однаково впливати на рівень заробітної плати в обох економічних зонах. Вплив інфляції на макроекономічну конвергенцію проявляється настільки, наскільки темпи зростання цін

відхиляються від встановленого центральним банком орієнтира на інфляцію, що, в свою чергу, впливає на прийняття рішень щодо грошово-кредитної політики. Відповідно, інфляційні очікування та рівень довгострокових відсоткових ставок є в узагальненому вигляді індикаторами ефективності грошово-кредитної та макроекономічної політики. Рішення Банку Польщі реалізуються з використанням комплексу інструментів грошово-кредитної політики, що дозволяє корегувати обсяг грошових коштів в банківській системі та ефективно управляти короткостроковими відсотковими ставками. Крім того, довгострокова стратегія Банку Польщі, що заснована на системному підході до прийняття рішень щодо грошово-кредитної політики, сприяє нейтралізації інфляційних очікувань, підвищує довіру до політики Банку Польщі, і пояснює відмову монетарного регулятора від використання таргетування грошової маси в обігу та валютного курсу.

Таким чином, основою успіху підтримки цінової стабільності в Польщі стали прозорість та передбачуваність грошово-кредитної політики центрального банку, що базується на використанні чітко визначеного орієнтира на інфляцію, що забезпечує їй високий ступінь довіри, поглиблення інтеграційних процесів, рівномірний розподіл ризиків, а головне, збереження макроекономічної рівноваги в країні.

Незважаючи на унікальність та національну специфіку моделей державного регулювання, що формується в країнах Центральної та Східної Європи, їх об'єднує низка певних позицій по основних напрямках реформ, що дозволяє говорити про узагальнену європейську постсоціалістичну модель – ліберальну по всіх зовнішніх ознаках на початкових етапах стабілізації, з елементами градуалізму у формі поступових та послідовних перетворень на більш пізніх етапах і по окремих ключових напрямках; використання переважно «шокових» методів макроекономічної стабілізації та всебічної лібералізації. «Шокова терапія» в європейських моделях використовувалась виключно як інструмент досягнення макроекономічної стабілізації у фінансовій

сфері; подальші системні перетворення реалізовувались як градуалізм, за активної позиції держави у вирішенні поточних, тактичних задач щодо створення інституціональних основ у новосформованому ринковому середовищі.

В більшості країні ЦСЄ, держава почала формувати (частково і поступово) ринкові основи господарювання ще в умовах командно-адміністративної системи, що підготувало інституціонально-правову основу для подальшої реалізації радикальних за характером трансформацій з меншими економічними і соціальними витратами. Всупереч лозунгам кінця 80 – початку 90-х рр. щодо повної відмови держави від регулювання, на практиці цього не відбулось – держава зберегла за собою основні соціальні та економічні функції, що автоматично забезпечує її управлінську роль у будь-яких трансформаційних процесах. Лише досягнення стабілізації та встановлення тенденції сталого економічного зростання на основі ринкових інститутів та стимулів, змушувало державу поступово скорочувати свої прями, специфічні функції до непрямих, стандартних.

Таким чином, головний фактор результативності радикальних постсоціалістичних трансформацій в європейських країнах – збереження дієздатної держави, її ключової особливої ролі у розбудові основних ринкових інститутів і створенні умов для розвитку ринкових відносин.

Іншим прикладом вдалої трансформації економіки та вдало обраної моделі економічного регулювання вважається китайська економіка, перед якої ставились задачі в іншому контексті: «...Успіх китайської економічної політики буде залежати від того, чи буде досягнутий баланс в динаміці реформ за наступними напрямками: пропорційний розвиток міст та сільських районів; рівномірне економічне зростання макрорегіонів, особливо на заході та північному сході країни; збільшення значимості захисту навколишнього середовища; рівноважна динаміка економічної активності на світовому та

внутрішньому ринках; вирівнювання темпів економічного та соціального розвитку, з посиленням акценту на останньому» [10, с. 19-32].

Китайська держава і після 30 років ринкових реформ залишається найбільш великим акціонером – більше 150 провідних корпорацій країни є державними; на державні компанії припадає 80% фондового ринку Китаю; серед 5 найбільш великих за обсягами капіталізації банків світу – 3 китайських, причому всі державні або з домінуючою часткою державного капіталу; при реалізації державного управління як механізму координації задіяні не лише економічні інститути та інструменти, але й ідеологія, культура, пропаганда, традиції.

Дана економіка характеризується тісною взаємодією державного апарату із бізнес-елітами, що швидко розвиваються. При цьому забезпечується баланс у взаємодії між підприємствами, що займаються пошуком ренти і органами державного управління, що покликано блокувати спроби підпорядкування державної політики приватним інтересам. Тобто інститути корпоративного управління та інвестування виявляються комплементарними: надвеликі структуроутворюючі компанії контролюються національним капіталом, структура власності визначає особливості корпоративних фінансів. Контроль з боку національного капіталу, широке розповсюдження в економіці державної форми власності дозволяє найвеликим компаніям отримувати значну державну підтримку і бути відносно незалежними від короткострокових коливань на глобальних ринках, від інтенсивності притоку в країну іноземного капіталу. Приплив іноземного (транснаціонального) капіталу в якості фактору модернізації підтримується до тих пір, поки останній не підриває панування (переваг) національного капіталу, не намагається вплинути на систему національного державного управління.

Отже, китайський підхід до проведення ринкових перетворень принципово відрізняється від тих стратегій та підходів, які продемонстрували інші постсоціалістичні країни, що відобразилось на результативності реформ,

визначило сучасний рівень економічного розвитку кожної країни та їх місце в системі світового господарства.

Результативність ринкових перетворень в Китаї пояснюється реалізацією системної моделі державної політики у ринковій економіці, що формується. Загальна концепція китайської моделі визначена як творча модернізація, але не деструктивна трансформація існуючого суспільно-економічного ладу. Дана концепція передбачає формування ринкових відносин на базі командно-адміністративної економіки через вдосконалення соціалістичного ладу, стратегічний характер підходу держави до основних проблем транзитивної економіки, визначення оптимальних засобів, методів реформування адекватних національним умовам, розробку власної моделі транзитивної економіки.

Роль держави в процесі поетапної розбудови соціально-орієнтованої економіки з національною специфікою, в китайській моделі максимально активна, специфічний акцент робиться на соціальній сфері. Людина, суспільство визнаються головним атрибутом соціально-економічного функціонування та розвитку.

Країни іншої групи (Росія, Україна, Казахстан, Грузія, Молдова) – гібридний державно-ринковий тип, слабка економіка, сировина орієнтація експорту, часткова інтеграція у світову економіку, низький рівень внутрішній інвестицій, приватизація, яка призвела до формування невеличкого класу олігархів (також переважно в сировинних галузях), нерозвинута політика перерозподілу, високий рівень соціальної нерівності та бідності.

В цих країнах модель економічної політики по всіх основних напрямках перетворень, в тому числі і щодо ролі держави в економіці вкрай ліберальна та радикальна. На наш погляд, саме це обумовило синергетичний ефект провалу ринкових реформ.

Порівняння національних моделей економічної політики у постсоціалістичних країнах доводить, що визначальне значення в результативності проведення системної трансформації має характер реалізації

державою основних стратегічних функцій в рамках визначення ключових параметрів довгострокового соціально-економічного розвитку, що і формує безпосередньо концепцію ринкових перетворень. Характер державного підходу до стратегії трансформації спочатку обумовив конкретні параметри послідовності, темпів протікання і, відповідно, ефективність її наступної реалізації.

Стратегічний блок державної економічної політики є визначальним, формує основи для подальшого протікання перетворень і передбачає конкретну тактику реалізації ринкових перетворень.

Не менш важливим є і тактика практичної реалізації основних напрямків структурних перетворень і ролі держави в поточному регулюванні, контролі, корегуванні курсу. Наскільки ефективно держава реалізує конкретні напрямки економічної політики на кожному етапі реформ, в якій формі зберігає за собою повноваження по регулюванню економіки і виступає в якості основного координатора перетворень, наскільки адекватно здатна реагувати на неминучі коливання кон'юнктури, визначає успішність реалізації перетворень в цілому.

Вагомим компонентом загальної моделі державного регулювання перехідних економік виступає соціальний, що виражається в характері соціальної орієнтації реформ і реалізації соціальних функцій держави. В тих моделях, де держава чітко визначила соціальну спрямованість в якості основної довгострокової цілі перетворень, приділяла увагу реалізації соціальних програм, підтримці та стимулюванню суспільного сектору, як основи економічної системи, кінцеві результати реформ виражались у формі високих та більш стійких показників інтенсивного економічного росту та розвитку.

Таким чином, країни, які демонструють стабільні темпи економічного зростання на основі ефективних заходів щодо трансформації економічної моделі та її імплементації у світову економіку, використовують різний набір соціально-економічних заходів в різних комбінаціях та масштабах, але всіма ними були реалізовані наступні принципи:

- чіткість визначення та розподілу цілей та засобів в економічній політиці, оскільки акцентування надмірної уваги на засобах, а не на цілях, призводить до «підміни» понять: засоби сприймаються як цілі;

- в епоху великих системних трансформацій, одночасної лібералізації, зростаючої відкритості та глобальної інтеграції, особливої актуальності набуває інституціоналізація цих процесів, формалізація нових правил та рамок. Необхідно розуміти, що немає прямого зв'язку між розвитком інститутів та якістю політики, цей зв'язок вкрай складний, багатofакторний;

- розвиток ринків фінансується переважно з внутрішніх нагромаджень капіталу. Оптимум політики, з точки зору системних змін та розвитку, забезпечується за рахунок нагромадження і продуктивного розміщення капіталу. Саме це формує можливості швидкого економічного зростання. Саме через це слід приділяти особливо велику увагу формуванню капіталу на мікро- та макрорівні. Необхідно системно вибудувати фіскальну та монетарну політику з метою стимулювання нагромадження капіталу та інвестиційної активності. Податкова реформа, спрямована на скорочення податкового тягаря, вдосконалення системи відносин між центральним та місцевими бюджетами, посилення ролі державної адміністрації, скорочення державних витрат на пенсії;

- глобалізація несе додаткові можливості і додаткові загрози розвитку, що вимагає високого професіоналізму від тих, хто розробляє та реалізує економічну політику, умілого маніпулювання дилемами, що виникають в нових обставинах. Заходи по створенню конкурентного середовища, в т.ч. розробка та впровадження законодавчих та регуляторних норм для розвитку інфраструктури та реалізації ефективної приватизації, проведення ефективної політики конкуренції, фінансова підтримка секторів, що розвиваються, стимулювання підвищення конкурентоспроможності національного експорту, вдосконалення політики на ринку праці;

- розуміння владою «технократичності» та «соціальності» економічної політики. Скорочення «питомої ваги» кожного елементу автоматично знижує ефективність політики. Політика стимулювання соціального розвитку, що включає проведення пенсійної реформи, скорочення дотацій, розробка соціальних програм, розширення доступу бідних верств населення до системи освіти. Найкращі результати в економічній політиці приносить ефективна комбінація соціальних і фінансових заходів технократичного управління макроекономікою і справжнього соціального діалогу, професійного прагматизму і чутливості до соціальних питань.

Г. Пилипенко в одній із своїх робіт, виділяючи періоди посилення або послаблення державного впливу на економічні процеси, відмічає: «на основі історичних фактів було встановлено існування різних співвідношень ринкових і державних важелів впливу на економічну діяльність суб'єктів, які встановлювались у кожний конкретний момент еволюції найбільш розвинутих в економічному відношенні країн світу»[153, с. 126] .

Наш аналіз також доводить залежність ідеології економічної політики від фази економічного циклу та рівня добробуту в країні, а також від криз різного рівня та потужності. Причому така зміна може мати кардинальний характер – від нейтральної ролі держави до домінуючої.

Так, у період XV–XVIII ст., для якого характерним є первісне нагромадження капіталу (пов'язане з найбільш грубими формами насильства: розоренням дрібних виробників, колоніальним загарбанням, работорівлею), формування ринкових відносин, розвиток зовнішньої торгівлі та промисловості на внутрішньому ринку, зростання багатого торговельного класу, перетворення капіталістичне організованих майстерень на мануфактури, розвиток поділу праці, промислові революції, формування ринку робочої сили, перехід дворянства до підприємницького класу, ліквідація обмежень у виробництві та торгівлі, перехід землі у приватну власність, держава обмежувалась в своїх

функціях забезпеченням безпеки громадян, підтримкою правопорядку, збором податків.

Хоча такий «мінімалістський» набір функцій не заважав державі фактично визначати та формувати необхідні умови для формування ринку та його функціонування за рахунок необмеженої монаршої влади, різних політичних інструментів та засобів, схильності суспільств до традицій та моралі.

Наступний умовний етап - понад 100 років від початку XIX ст. – який охарактеризувався зміною соціальної структури суспільства, виникненням нового уявлення про владу людини над природою, підпорядкуванням більш відсталих країн з метою експлуатації їх ресурсів, встановленням політичного, економічного, культурного панування в інших країнах, утворенням національних ринків, новими формами зв'язку між виробництвом та споживанням (крім особистого споживання виникає промислове), формуванням ринку засобів виробництва та робочої сили, ринку капіталів, цінних паперів і предметів споживання (який масштабно розширював свій асортимент і обсяги за рахунок масового виробництва). В таких умовах держава, на перший погляд, суттєво розширила свої функції: регулювання цін, соціальна політика, інституціоналізація ринкових засад, регулювання конкуренції, розвиток інфраструктури. Проте насправді її роль незначна – координація в межах базових ринкових та неформальних механізмів, тобто демонстрація політики «природного порядку» та невтручання держави в економічні процеси.

Світові війни, пов'язані з цим зміни політичних режимів та економіки на воєнний лад, їх поділ на тоталітарний та ліберальний режими, створення післявоєнних національних держав як мирним, так і революційним шляхом, перерозподіл сил в світі та посилення протиріч між союзниками після II Світової війни, новий етап індустріального розвитку, пов'язаний з прикладним використанням наукових досягнень (розвиток різних видів транспорту, конструкційних матеріалів, енергетики), вдосконалення організації

виробництва (конвєр), пошук нових методів підвищення конкурентоспроможності (підвищення продуктивності праці за рахунок вдосконалення технічного оснащення), процес урбанізації провідних країн світу, загострення економічних протиріч у зв'язку з кризою капіталізму, і нарешті перша світова економічна криза визначили особливості економічної політики у першій половині ХХ ст. В цей період роль держави помітно зростає, більше того, спостерігається суттєве скорочення ринкової координації у порівнянні з державною (регулювання цін і доходів, державні закупівлі, соціальна політика, антициклічна політика тощо).

У другій половині ХХ ст. держава залишила за собою всі функції попереднього періоду, але відбулось поступове звуження державної координації та розширення ринкової. Цей період характеризується початком «холодної війни», нарощуванням воєнно-промислового комплексу, глобалізацією господарських зв'язків, справжніми «хвилями» науково-технічної революції: 50-60-ті рр. та 80-90-ті рр.. (кібернетизація, комп'ютеризація, інформатизація, поява принципово нових технологій), вдосконаленням техніки зв'язку, інтенсифікацією міждержавного спілкування, руйнуванням політичних та культурних бар'єрів, наближенням периферійних областей до центрів. Все це сприяло скороченню державного економічного регулювання.

Останні 25-30 рр. роль держави знову зростає – координація є складним поєднанням ринкових, примусових, законодавчих механізмів. Сучасна держава бере на себе широке коло функцій – від формування «правил ринкової гри», конкурентної політики, фіскальної та бюджетної політики до регулювання зовнішньоекономічної діяльності, соціальної політики та надання суспільних благ.

Таким чином, в періоди економічного підйому, сприятливої кон'юнктури ринку та зростаючого добробуту в суспільстві, в теоретичних концепціях та суспільному світогляді домінує ідея щодо обмеженої (і навіть нейтральної) ролі

держави в економіці; проте в умовах економічних криз та депресій, особливо під час набуття останніми світових масштабів, акценти все більш зміщуються не тільки у бік посилення ролі держави, але й ефективного переносу деяких її функцій на регіональний та світовий рівень.

Висновки до розділу 1

Таким чином, в економічній теорії спостерігається декілька ключових проблем стосовно економічної політики.

По-перше, якщо щодо необхідності економічної політики дискусії вже не порушуються, то питання масштабів, меж та інтенсивності державного втручання досі остаточно не вирішено. На певному історичному етапі в теоретичних концепціях домінувала думка щодо обмеженої/нейтральної позиції держави відносно економіки та максимізації ринкових механізмів регуляції. Поступово, під впливом реальних господарських процесів, посилення руйнівної сили економічних криз, набуття останніми світових масштабів, ключові акценти в теорії державного регулювання відчували помітних коректив у бік посилення ролі держави.

По-друге, актуальною є проблема інструментарію економічної політики, його ієрархії, що унеможливорює використання цілісного підходу, запобігання «розтаскуванню» її по конкретних задачах та відомствах, і, відповідно, отримання синергетичного ефекту від її реалізації при розв'язанні різних соціальних завдань. На сучасному етапі використовується переважно непрямі методи підтримки, стимулювання і регулювання ринкової економіки.

По-третє, відсутність цілісної концепції заважає формуванню єдиної наукової «школи» та розширює коло широких міждисциплінарних узагальнень, за яких одні і ті самі заходи, методи та інструменти мають різні назви, або навпаки, дослідники та практики під однаковими назвами мають на увазі діаметрально різні явища та процеси.

По-четверте, відсутня єдність поглядів і на ефективність та корисність впливу економічної політики на процеси модернізації. Дослідження цього аспекту суспільного розвитку відбуваються переважно по декількох напрямках, зокрема аналіз еволюції економічної політики в розвинутих країнах (залежність від етапу індустріалізації, економічних криз та шоків); аналіз відмінностей в економічній політиці країн-ядра світової економіки та світової периферії; розробка та аналіз моделей для вивчення зв'язку між економічною політикою, якістю інститутів та рівнем добробуту в межах теорії ендогенного зростання, пошук критичних точок у параметрах економічної системи, де різні типи та моделі економічної політики по-різному вплинули на економічне зростання (позитивно, негативно, нейтрально).

По-п'яте, неоднозначна оцінка науковцями стратегії державної політики в умовах глобалізації, коли частину своїх функцій та повноважень держава делегує на регіональний або світовий рівень.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора:
[120;122;123]

РОЗДІЛ 2

РЕГУЛЯТОРНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

2.1. Основні етапи та особливості регуляторної економічної політики постсоціалістичний періоду в Україні

Перехід розвинутих країн на постіндустріальний етап цивілізаційного розвитку для якого характерним є домінування людських цінностей та суспільного добробуту як провідну ціль соціально-економічного розвитку з одного боку окреслили гуманістичним напрямом подальших трансформацій. З іншого боку, ми спостерігаємо, за посиленням соціальних асиметрій в національних межах, посилення регіональних та глобальних дисбалансів. Основними причинами цього є домінування національно-економічних політиках глобалізаційних детермінант, безпрецедентні соціально-економічні зміни, що відбулись на всьому пострадянському просторі в цілому та в Україні зокрема, в останній третині ХХ ст. Все це переконливо доводить відсутність чіткої, науково обґрунтованої економічної політики в Україні з часів набуття незалежності дотепер [174], [77, с. 8-12].

Основною проблемою у визначенні парадигми пострадянської моделі економічної політики стала неможливість імплементації формату, змісту і логічної структури марксистської політичної економії у традиційному радянському трактуванні у модель переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. В той же час ефективна в умовах ринкової економіки, яка формувалась поступово, еволюційним шляхом кілька століть, неокласична (передусім, монетаристська) методологія аналізу трансформаційних процесів в

Україні та інших країнах колишнього СРСР, виявила свою обмеженість в кризових ситуаціях.

Тобто відсутність (в силу відсутності подібного історичного досвіду взагалі) якісних ґрунтовних наукових досліджень характеру та результатів застосування «радянських» методів та інструментів економічної політики в умовах ринку, неможливість повноцінного використання перевіреного в інших країнах інструментарію економічної політики, політико-економічний романтизм реформаторів того часу у поєднанні зі стрімко зростаючим правовим нігілізмом населення та соціальною зневірою суспільства, а головне, відсутність єдиної суспільної ідеології цілей, шляхів та очікуваних результатів соціально-економічних реформ, обумовили відсутність стратегічного бачення майбутнього країни, її політичного та економічного статусу у світі, моделі її соціально-економічного розвитку, і, відповідно, і моделі економічної політики.

Протягом останніх 25-30 рр. економічна політика в Україні є, по суті, постійним коливанням між різними тактичними цілями пануючих у даний проміжок часу політичних сил та олігархічних груп. Сприйняття та розуміння цими політичними силами місця та ролі держави, її економічних та соціальних функцій, шляхів та механізмів розвитку країни (зокрема бачення національної економічної системи як єдино-цілісної (з рівномірно розвинутими галузями та секторами), або як «локомотивної» моделі, в якій декілька галузей явно домінують над іншими, які знаходяться поза активною увагою держави та підтримуються нею за остаточним принципом), призвели до стрибкоподібної, антагоністично-суперечливої волонтаристської моделі економічної політики.

Кожна зміна політичної влади в Україні означала, по-перше, докорінну зміну економічної політики, відмову від попереднього – позитивного чи негативного – досвіду; по-друге, започаткування та запровадження процесу практичної реалізації спроб щодо усунення недосконалості національної економіки в цілому. Традиційно, використовувались командні методи та

рішення, що суперечність з незважаючи на їх об'єктивними умовами і обставинами; по-третє, нарощування взаємних обвинувачень і конфронтації у межах українського політикуму, використання економічних важелів для досягнення політичних цілей та впливу на політичних опонентів.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, аналізуючи фундаментальні засади та реальні прояви економічної політики в Україні з моменту набуття незалежності дотепер виділяють різні етапи. Так, Ю. Зайцев, аналізуючи етапи, «хвилі», що пов'язані зі спробами окреслити перспективні стратегічні цілі, інструменти та моделі розвитку України у перше десятиліття незалежності, виділяє [91, с. 217-262]:

- «першу хвилю» (1991-1994 рр.) – етап виникнення інтересу до шляхів формування майбутньої метасистеми в Україні. На даному етапі автор відмічає неспроможність більшості політиків і науковців країни адекватно зреагувати на потреби, викликані її новим станом та констатує ейфорію вчених та політиків, викликану швидким переходом у стан незалежної держави, їх наївну та глибоку віру у абсолютну позитивну силу вільного ринку, відсутність знань, інформації про сучасні закономірності та особливості функціонування і розвитку ринкової економіки, а також яскраво виражене небажання розробки та реалізації довгострокової, поступової стратегії формування нових господарських та громадянських інститутів, які б забезпечили економічно- та соціально-ефективний перехід від жорстко централізованої економічної системи до сучасних моделей ринку;

- «друга хвиля» (1994-1996 рр.) – період втрати контролю за функціонуванням державного (визначального) сектора економіки, безпрецедентне зростання цін, втрата ринків збуту, формування тіньового сектору та корупційних схем, штучне згорання власного промислового і аграрного виробництва та інфраструктури, різке скорочення інвестиційної та інноваційної діяльності, деформація макро- і мікроекономічної структури. Цю

стадію економічної політики Ю. Зайцев характеризує як стадію ідеології повної та негайної лібералізації економіки держави, коли у значній мірі був втрачений контроль не тільки за прогнозованими визначеннями глобальних і оперативних цілей, але й за повсякденним функціонуванням народногосподарського комплексу;

- «третя хвиля» (1996-2000 рр.) – зростання та збільшення інформації про хід та динаміку реформ на постсоціалістичному просторі, результати та висновки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо трансформаційних процесів в Україні, поява певних реальних позитивних результатів реформування вітчизняної економіки (зупинення гіперінфляції, введення стабільної національної валюти, ефективне застосування ринкових інструментів грошово-кредитної політики щодо обслуговування дефіциту державного бюджету тощо).

Цілком згодні з Ю. Зайцевим щодо основних причин неефективності економічної політики у цей період, а саме неврахування національних особливостей, стан інституціональних та розвиток позаінституціональних факторів у глибоко аргументованих західними вченими моделях економічної політики. Підтвердження цього є те, що спроба механічного «імпортування» вже апробованих у країнах Західної Європи моделей виходу з кризи призвели до зниження життєвого рівня населення, надмірної диференціації доходів, штучного зниження вартості робочої сили, технологічного старіння виробництва, різкого скорочення внутрішнього ринку.

Д. Лук'яненко економічну політику трансформаційного періоду в Україні умовно поділяє на два ключових етапи – «період Вашингтонського консенсусу» та «період поствашигтонського консенсусу» [136, с. 308-311].

Період Вашингтонського консенсусу (1991-2001 рр.), тобто впровадження (як потім з'ясувалось, невдале), основних принципів та інституціональних засад вкрай ліберальної моделі економічної політики, що призвело до структурних диспропорцій між реальним та фінансовим секторами,

технологічної деградації, деіндустріалізації економіки, розриву традиційних міжнародних зв'язків по всій глибині репродукційного циклу «фундаментальна наука → прикладні розробки → нові технології → промислове виробництво», що погіршило умови:

- 1) реалізації наявного науково-технологічного потенціалу;
- 2) кадрового забезпечення галузей промисловості, передусім високотехнологічних, яке відбувається у формах відпливу висококваліфікованих працівників за кордон та їх депрофесіоналізації в Україні;
- 3) відтворення людського капіталу та погіршення загальних соціальних умов життєдіяльності, а також відносин «людина-довкілля», що за сучасних українських реалій набули антагоністичного характеру.

Не можна не погодитись з оцінкою Д. Лук'яненком ролі та особливостей вітчизняної бюрократії у поглибленні негативних наслідків економічної політики. Українські чиновники в умовах відсутності історичного досвіду еволюційного розвитку державних інституцій та фактичної формальності демократичної системи європейського зразка, вітчизняної моделі державного управління, унаслідувала всі негативні риси бюрократії радянської доби перетворили бюрократію з інструменту влади на саму владу, яка стихійно приватизувала державні повноваження та спрямувала економічну політику на реалізацію цих приватних інтересів.

З іншого боку, бюрократія в Україні абсолютно не мала ідеології, традицій служіння своїй країні, що в умовах відтермінованої економічної лібералізації та великої кількості часу для перегрупування та спрямування капіталу на власні підприємства, фактичної відсутності контролю з боку суспільства, призвело до максимізації «корупційних» функцій держави та мінімізації «нехабарноємних» функцій.

Відповідно, економічна політика цього періоду майже не пов'язана з забезпеченням якісного переходу до нової моделі економічного устрою та сталих темпів економічного зростання. «Парадоксальним наприкінці 1990-х років було не те, що українська економіка стагнувала, а те, що вона функціонувала, адже запозичена ліберальна модель реалізовувалась без таких її складових, як антимонопольне регулювання і соціальний захист. Економічне зростання планувалось без інновацій у межах інтегрованих виробництв, а структурна перебудова не забезпечувалась підтримкою з боку національного фінансового капіталу, який на тривалий час став «самодостатнім», відірвавшись від реального сектору економіки» [136, с.308].

Період поствашигтонського консенсусу (2002–2010 рр.) Д. Лук'яненко характеризує як неоднозначний – «з одного боку, вдалося усунути державний монополізм, а отже, і неефективний розподіл обмежених ресурсів, але з другого, через надмірне самоусунення держави зі сфери макроекономічного регулювання в країні з'явилися нові форми монополізації власності і влади. По суті в Україні формується «національно-капіталістична» корпоративна економіка, відбувається злиття бізнесових, масмедійних та політичних інтересів у межах декількох регіональних олігархічних груп. У період сучасних політичних протистоянь змінюються їх формат і персональний склад, однак незмінною залишається сутність, яку, на наш погляд, можна охарактеризувати як «прагматично-руйнівну» з огляду на реальні національні інтереси економічного розвитку» [136, с. 308].

Ми цілком погоджуємось з таким баченням еволюції економічної політики в Україні за останні 30 років, оскільки саме в цей час стало остаточно зрозуміло, що реформування економіки згідно пропозицій Вашингтонського консенсусу – націлених на індустріальну та доіндустріальну моделі економічного розвитку за типом реформування економік країн Латинської Америки, а не на постіндустріальну модель країн – ядра світової економіки,

приниження ролі держави, ігнорування необхідності інституціонального реформування суспільства, неврахування факторів глобалізації та рушійних сил та чинників сталого розвитку – суперечить національним інтересам України.

Відомий канадський економіст українського походження О. Гаврилишин, визначаючи основні досягнення соціально-економічного розвитку після набуття Україною незалежності, а саме чітко виражене народом України прагнення до демократії, певний економічний прогрес за уповільненого розвитку відповідних інституцій та верховенства права, нормальну географічну диверсифікацію вітчизняного експорту, класифікує цей період за кількома «колами розчарувань», які пов'язані передусім з невдалою економічною політикою [66, с.243-275].

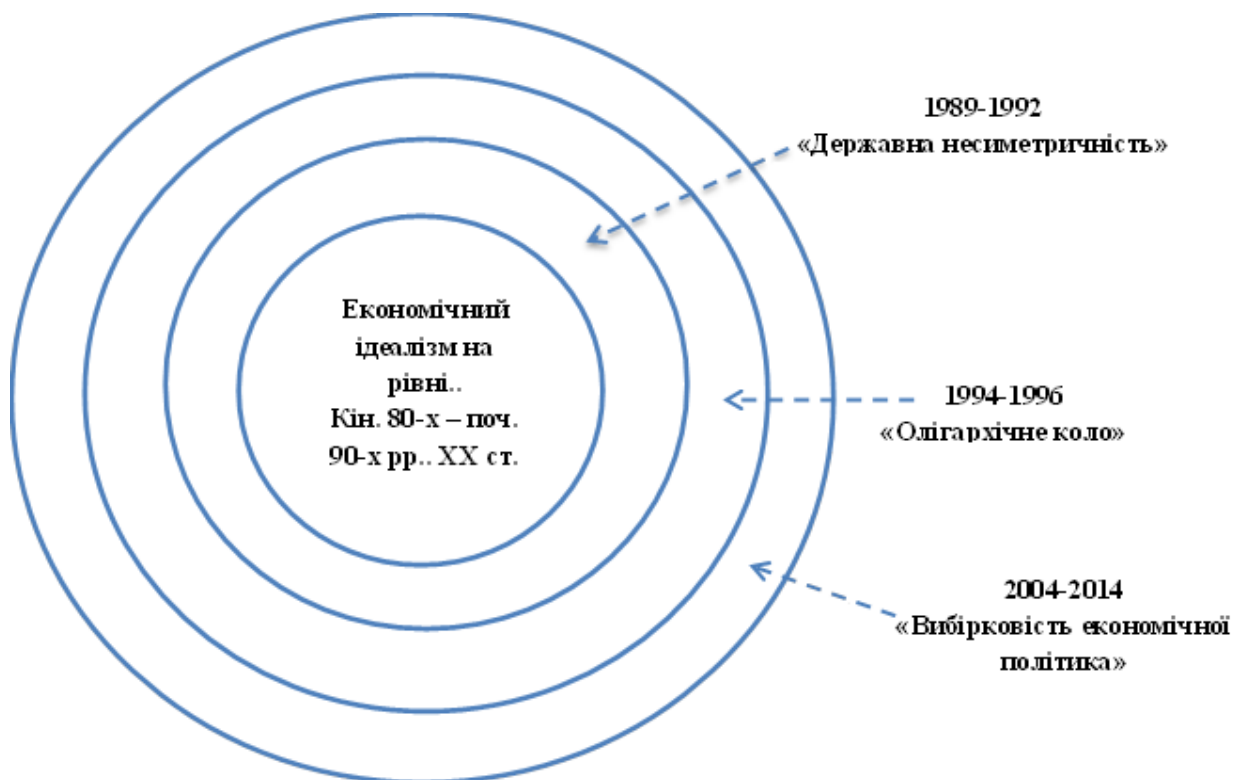

Рис. 2.1. Кола розчарувань

Джерело: розроблено автором

«Перше коло розчарувань» (1989-1992 рр.). Безпрецедентні політичні та економічні задачі, що стояли перед урядом – мінімізація соціальних страждань,

підтримка незалежності, розбудова державності (заснування нових політичних інституцій, нової філософії інститутів уряду, законів, структур і символів), вирішувались в умовах небезпечної, з точки зору стратегії економічного розвитку, затримки економічних реформ, їх низької пріоритетності, вкрай низької продуктивності вітчизняної економіки, створення сприятливого середовища для зародження та укріплення олігархії, накопичення первісного капіталу через різні (законні та ні) форми приватизації, несприйняття економічної експертизи.

«Друге коло розчарувань» (1994-1996 рр.). позитивні зрушення в економіці, зокрема дерегуляція торгівлі, цін та ринків, підготовка до великої програми приватизації, скорочення дефіциту бюджету з понад 5% від ВВП (1994 р.) до 3% (1996 р.), скорочення обсягів й практики своєї грошової емісії, зниження інфляції з понад 10000% (1993 р.) до 182% (1995 р.), запровадження гривні, лібералізація ринку відбувались в умовах падіння ВВП, зростання політичного впливу «нової буржуазії» на економічні рішення, поступового переходу економіки к моделі «олігархічного капіталізму».

«Третє коло розчарувань» (2004-2014 рр.). Ефективна атака на енергетичний сектор, закриття податкових дірок, що сприяло фіскальній стабілізації, були частковими та короткостроковими. За весь час єдиними сферами, де було досягнуто видимого покращення, були зовнішня торгівля та, фрагментарно, державна регуляторна економічної політика. При цьому міжнародні рейтинги та індекси доводили високу складність ведення бізнесу в умовах надзвичайно корумпованої економіки. На цьому етапі відрив від України розвинутих країн та країн, що розвиваються став ще більш помітним: ВВП на особу, обчислений за ПКС. у 2005 р. в розвинутих країнах світу становив приблизно 30 тис. дол. США, в нових країнах-членах ЄС, зокрема Латвії – 12 666 дол. США, Польщі – 12 994 доларів США, Словаччині – 16 041

доларів США, Угорщині – 16 823 доларів США, Чехії – 18 341 доларів США, тоді як в Україні цей показник був майже вдвічі нижчий – 7 213 доларів США.

Відомий вчений наголошує, що концептуальні підходи до проведення політико-економічних перетворень у країні, за яких вона неправомірно прирівнювалась в економічному, науково-технічному, технологічному плані до нерозвинутих країн на зразок латиноамериканських, були необґрунтовані, а безсистемність та низька результативність більшості урядових програм ринкової трансформації, перманентне перебування держави в економічній чи політичній кризі, відсутність комплексної, довгострокової загальнонаціональної стратегії соціально-економічних реформ з чітким виокремленням етапів, визначенням інструментів та засобів їх реалізації, обмеження відкритих й демократичних процедур стали додатковим фактором низької ефективності економічної політики.

На наш погляд цікавою та показовою є оцінка є О. Гаврилишиним ефективності економічної політики через щорічний індекс прогресу переходу (ІПП) – Індекс вимірює ступінь розриву між перехідними економіками та розвинутими ринковими економіками. Індекс розраховується за секторальним принципом: 16 індикаторів розбиті на 4 секторні групи (реформи на рівні підприємств, енергетика, інфраструктура, фінансові інститути).

Оцінка розриву, представлена як з точки зору ринкової структури економіки, так і в рамках якості інститутів, що підтримують ринок, та перебуває в діапазоні від 1,0 до 4,3, свідчить, що на відміну від переважної більшості перехідних економік, Україна протягом 1989-1992 року демонструвала практично нульові темпи економічного зростання.

Реформи 1994-1995 рр., спрямовані на стабілізацію і реформування економіки, сприяли підвищенню ІПП.

У 1996-1997 рр. спостерігалось уповільнення реформ, у 2000 р. – епізод обмежених зусиль, але Україна відставала від лідерів Центральної Європи та Балтії, а також від деяких пострадянських країн (колишнього СРСР).

В період з 2000 по 2008 рр. незважаючи на ЗМІ та розвиненість громадянського суспільства, які були достатніми для заміни статусу України з «частково вільною» на «вільну», загальний рейтинг країни залишався вкрай низьким.

У 2013 р. ППП України досяг лише 3,3 що ЄБРР визначає як частково ринкову економіку з широким втручанням держави.

На наш погляд, відсутність довгострокової стратегії економічного розвитку, яка була б актуальною і пріоритетною для виконання декілька років поспіль, пряма залежність між економічними інтересами кланів, які приходять до влади та інструментами й механізмами реалізації економічної політики, переважання короткострокових, часто популістських заходів над економічно та соціально ефективними у довгостроковій перспективі, дозволяють нам здійснити періодизацію та характеристику економічної політики трансформаційного періоду в Україні на основі зміни політичних еліт та відповідної зміни економічних програм (табл. 2.1.).

«Період Кравчука» (1991-1994).

Багато експертів відмічають, що на початку переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової, Україна, у порівнянні з іншими радянськими республіками і навіть з іншими країнами соціального табору, мала набагато кращі передумови для ефективних та результативних реформ [46].

В основі народногосподарського комплексу СРСР був регіональний / міжреспубліканський поділ праці, що обумовило високий рівень спеціалізації та міжреспубліканського виробничого кооперування, оптимізації та координації основних пропорцій господарських структур радянських республік в масштабі СРСР. Причому в Україні, як і в інших республіках радянського

союзу був високий рівень розвитку національних відтворювальних процесів (так, частка продукції власного виробництва в ресурсах споживання у 1989 р. становила 82,4%).

На момент набуття незалежності, Україна мала чітко визначену промислову спеціалізацію – розвинуте машинобудування, сільське господарство тощо.

З точки зору науково-технічного потенціалу у складі єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР, у України він був одним з найвагоміших (за оцінками ЮНЕСКО, майже 7% - частка у світовому інженерно-науковому потенціалі на той час; при території у 2,7% від всієї території СРСР та населенні у 18% від усього населення Радянського Союзу, Україна виробляла майже 40% науково-технічної продукції і нових технологій,

Етапи економічної політики трансформаційного періоду України

Етап 1	Умови та фактори розвитку 2	Особливості економічної політики 3	Результати 4
I етап - 1991-1994 (період Л.Кравчука)	Високий рівень спеціалізації й виробничого кооперування з колишніми республіками СРСР; промислова спеціалізація машинобудування с/г високий рівень науково технічного потенціалу	Переорієнтація зовнішньої торгівлі на зовнішні ринки; підтримка енергогенеруючих та ресурсномістких галузей промисловості; стихійний характер формування обсягів та структури виробництва; розбудова ринкових відносин; домінування політичних цілей над економічною ефективністю	Стратегічно невигідна товарна структура експорту та імпорту та планування їх збалансування; асиметрія відтворювального процесу; різновекторний характер розвитку ресурсодобувних та ресурсообробних галузей; інверсійний характер інституційних трансформацій; зростання політичної та економічної корупції; формування олігархічних відносин
II етап - 1994-1998 (I період Л.Кучми)	Політизований характер соціальних реформ та економічної політики; слабкість державних та суспільних інститутів; самоусунення держави від процесів розбудови цивілізованих форм капіталістичної економіки; обвал промислового виробництва, гіперінфляція, дезорієнтованість населення; бюрократизація державного устрою	Квaziліберальна економічна політика; активне використання ринкових важелів як інструменту ліквідації економіки соціалізму; координація бюрократії та прив'язка економічної політики до політичних циклів; формування клептократичної економіки; перерозподіл національного багатства у «вузькому» колі, критичне зловживання державною владою; легалізація монополій	Формування монополю-організованої кланової економіки; залежність економіки від політики; розширення специфікації прав власності; монополізація економіки; правовий нігілізм суспільства; нелегітимне привласнення активів; консервування соціально-економічної відсталості; перетворення корупційної взаємодії на стандартні відносини між владою та бізнесом
III етап - 1999-2004 (II період Л.Кучми)	Невідповідність національно-технічного потенціалу та продуктивності національної економіки; зниження інноваційної активності; відсутність суспільної ефективності корпоративного сектору; неефективність нормативно-правового стимулювання інноваційної діяльності; політична криза; перегрів економіки	Формування інституціональної структури через запозичення інститутів, не адаптованих до вітчизняних реалій; тіньова приватизація державного майна	Посилення ресурсної орієнтованості суспільного виробництва; формування передумов для інвестиційно-орієнтованого економічного зростання; виникнення інституціональних «провалів»
IV етап - 2004-2009 (період В.Ющенка)	Тотальний перерозподіл влади, переуступка активів, реприватизація тощо; світова фінансова криза; сприятлива зовнішня економічна кон'юнктура (до кін.2008 року)	Панування ситуативних концепцій, непов'язаних з реальними процесами суспільного відтворення; підтримка високовитратного, енерго- та матеріаломісткого виробництва; перехід України у нову енергетичну залежність від Росії; крайній популізм; посилення адміністрування влади у приватних інтересах	Зниження рівня галузевого та регіонального менеджменту; недофінансування економічного зростання; скорочення виробничого та споживчого кредитування; зростання збитковості підприємств; стрімке падіння темпів приросту інвестування в основний капітал; висока тінізація економіки; бюрократизація бізнес-середовища; зростання корумпованості влади
V етап - 2009-2014 (період В.Януковича)	Протистояння невеличкої олігархічної групи найближчих до Президента осіб та всього суспільства	Посилення консерватизму та криміналізації ліберальних реформ; використання економічних важелів у приватних інтересах (штучне коливання курсу, підвищення цін, зростання рівня корупції; надмірна соціалізація економічної політики; рентоорієнтована адміністративна реформа - консолідація дій влади на централізації та перерозподілі бюджетних коштів й використання природної ренти	Поглиблення економічної диференціації та соціальної асиметрії в суспільстві; розбалансування індивідуальних та суспільних інтересів; диспропорційність та залежність від зовнішнього фінансування; перетворення на світового лідера за рівнем концентрації національного багатства в приватних осіб; остаточне перетворення політичної діяльності на інструмент збагачення «нової еліти»

Джерело: побудовано автором

до 20% сукупного ВВП народногосподарського комплексу СРСР; 25% вугілля, 35% сталі, 41% чавуну, 46% залізної руди, 23% загальної кількості тракторів, 37,1% кольорових телевізорів, 96% тепловозів колишнього Союзу (статистика наведена по 1988 р.) [145].

Україна визначалась і наявністю передовими (навіть за світовими критеріями) наукою та освітою (1900 наукових установ, 500 тис. наукових працівників, успіхи у розвитку фундаментальної і прикладної науки – математиці, фізиці твердого тіла, фізико-хімічних основ металургії, фізіології, клітинній інженерії) [41].

Першими результатами економічної політики України як самостійного гравця на світовому ринку, а не елементу народногосподарського комплексу СРСР, в умовах коригування територіальних і галузевих пропорцій національної економіки, перерозподілу фондів споживання, стали переорієнтація зовнішньої торгівлі на раніше недоступні зовнішні ринки. Глибока деформація процесу суспільного відтворення у бік надмірного розвитку енергоємних, ресурсомістких галузей промисловості, вже тоді заклала основи для збереженої дотепер стратегічно не вигідної товарної структури експорту (ресурсодобувні галузі – паливно-енергетичні та мінерально-сировинні) та імпорту (продукція ресурсообробних галузей промисловості – харчової, легкої, хімічної промисловості, машинобудування та ін.).

Подібна асиметрія відтворювального процесу зробила продукцію ресурсодобувних галузей практично недоступною для своїх ресурсообробних галузей (нижча за світову ефективність, невисока якість продукції та ін.).

Водночас знизився попит ресурсодобувних галузей на продукцію вітчизняних ресурсообробних галузей. Це надало різновекторного характеру розвитку вітчизняних ресурсодобувних та ресурсообробних галузей, та закріпило розрив між ними, оскільки продукція вітчизняних товаровиробників нерідко була дорожчою, ніж відповідна імпортна продукція.

Саме у першій половині 1990-х рр. був закладений інверсійний характер інституційних трансформацій – причина економічних, інституційних, конституційних, політичних, соціальних, культурологічних, світоглядних криз, в яких перманентно перебуває економіка України.

Тобто характер, обсяги, структура виробництва у цей період формувались практично стихійно, під впливом світової кон'юнктури, конкуренції українських підприємств на зовнішніх ринках не через підвищення інноваційної складової конкурентоспроможності, а через зниження вартості експортної продукції та компенсацію втраченої виручки за рахунок завищення цін на внутрішньому ринку.

В таких умовах ефективне урядове адміністрування передбачало окреслення, на основі аналізу стартових умов в країні, основних проблем, чітке визначення запланованого типу економіки, докладне формування заходів економічної політики та їхніх часових меж. Проте відсутність товарних балансів унеможлилювала ці дії, позбавляла новосформовані (1991-1993 рр.) органи державного управління необхідної інформації для визначення не лише оптимальних обсягів імпорту (поступово ця функція державної економічної політики стала прерогативою окремих господарських суб'єктів), але й реальної програми структурної перебудови економіки через раціональну, прозору, стратегічно вивірену приватизацію, яку було розпочато ще у 1992 р.

Хоча треба відмітити, що у 1994 р. вперше був розроблений план збалансування експорту та імпорту товарів і послуг з можливостями підвідомчих їм підприємств та організацій з виробництва продукції та обсягами імпортованих сировини і матеріалів, необхідних для її виготовлення. Проте відсутність глибоких та якісних обґрунтувань, неврахування реальних обсягів виробництва, споживання, експорту та імпорту, виробничих можливостей підприємств, не дозволили результативно та ефективно реалізувати даний план.

До того ж, «поступова чи запізніла реформа означала марнування політичного капіталу», який полягав у готовності людей прийняти складні

радикальні економічні кроки. Необхідний, потужний, ефективний, але в певній мірі «ефірний» політичний капітал такого гатунку, який швидко зникає. На зміну йому приходять «нормальна» політика, яку реалізують політичні партії, змагання між групами, що обстоюють різні інтереси [46].

Економічна політика цього періоду спиралась на ідеї запровадження вільного ринку, який реформатори розглядали не лише як найефективніший засіб економічної регуляції, але й як швидкий у дії інструмент руйнування старої системи.

Взагалі політичні цілі явно домінували над економічною ефективністю. Наприклад, лібералізація цін у 1992 р. хоча і відбувалась в умовах обмеження регулювальних функцій держави і децентралізації управління державним сектором економіки, але реалізовувалась також за відсутності в Україні власної грошово-кредитної системи, дієвої податкової системи, а головне, перевірених та ефективних механізмів ринкового ціноутворення та відповідної інституціональної бази (ментальна інертність, зневажливе ставлення до закону, не сформованість інституту приватної власності тощо). В результаті, з одного боку, можна констатувати політичне становлення України як самостійної незалежної держави, з іншого, абсолютний провал економічних реформ; зростання політичної та економічної корупції, тіньової економіки, формування / посилення олігархічних відносин, зменшення у 1990 р. ВВП України на 3,6% та його обвальне падіння з 1991 р., яке перевищило 60% у період 1990-1999 рр.; світовий рекорд за інфляцією у 1993 р. – 10256%; нерівномірна, «дика», «первісна» капіталізація суспільства.

Період Кучми I (1994-1998 рр.)

Політизований характер соціальних реформ і економічної політики, акцентуація уваги на самому процесі безперебійного функціонування ринку, а не на якісному захисті від його агресивності в умовах слабкості державних та суспільних інститутів, максимальне спрямування сил ринку на ліквідацію соціалістичного способу виробництва та самоусунення держави від процесів

розбудови цивілізованих форм капіталістичної економіки, призвели до формування надпотужного капіталістичного прошарку в економіці, що за своїм впливом сягнув масштабів, завдяки яким великий капітал дістав можливість маніпулювати політикою. «Під тиском очікуваного задоволення соціальних преференцій, які сформувались ще в минулій системі, завдяки новій – ринковій – системі, яка політично пропагувалась як така, що принесе нову якість життя населення, у влади водночас виникли бажання і з'явилися можливості з метою збереження своїх повноважень, урешті-решт, отримати додаткові ресурси, запозичені в т.ч. й в рахунок очікуваних доходів від економічного зростання майбутніх періодів. При цьому завдяки запозиченням можна було частково задовольняти і соціальні вимоги населення. Проте розподіл майбутніх ресурсів на поточні вимоги не може не призвести до кризи і втрати довіри, оскільки наростає боргова залежність. Так, власне, і сталося. Економіка виявилась залежною від політики чи, скоріше, від політичної системи шляхом використання необмежених можливостей «дикого» (стихійного) ринку» [72, с.11].

Капіталізм, сформований в Україні, виявився монополюно організованим, відносини між працею та капіталом – антагоністичними, а економічна політика все більше залежала від політичних циклів.

Так, у період 1993-1994 рр. відзначився першою серйозною політичною кризою в Україні, результатом якої стали дострокові президентські вибори. Після обвалу промислового виробництва, гіперінфляції, де зорієнтованості населення, уряд почав реалізовувати політику координації бюрократії та формування клептократичної економіки за якої корупційний устрій влади та політичної еліти уможлиблює її швидке незаконне збагачення через порушення суспільних владних повноважень для швидкого збагачення.

«Клептократія бере безпосередньо участь у руйнуванні у країні ринково-демократичного укладу, зумовлює ненадійність і «розмитість» специфікації прав власності, криміналізує суспільство шляхом злиття правоохоронних

структур і кримінальних угруповань. Великомасштабна корупція високопоставлених державних чиновників змушує підприємництво перекручувати фінансову звітність, істотно гальмує приплив іноземних інвестицій, перешкоджає соціально-економічному зростанню країни, руйнує довіру до владних і юридичних інституцій» [163, с.27].

Саме в цей період бюрократизується державний устрій, розповсюджується правовий нігілізм, особливо з боку політичної еліти та чиновників, економічна політика концентрує увагу не на виробництві, а на перерозподілі національного багатства у вузькому колі наближених до влади людей через ухвалення відповідних законів на користь привілейованих груп з корисливими інтересами.

На думку Б. Блума, залучення високопосадових осіб до корупційних схем, критичне зловживання державною владою, призводить до нелегітимного привласнення величезних активів, підриває законність і консервує соціально-економічну відсталість [1].

В результаті, адміністративно-бюрократичний апарат перетворився на репресивний інструмент, «інституціональне звикання» перетворило корупційні дії на стандарт взаємодії влади та бізнесу, влади та суспільства, а економічна політика звелась до легалізації монополій, монопольних цін, ліцензій, адміністративних дозволів, імпорتنних квот, інших перешкод для розвитку ринку, а також до перерозподілу ренти від домогосподарств та підприємств на користь владних корупційних еліт.

Відповідно, економічна політика цього періоду, як і наступних є, скоріше, «квазіліберальною» і спрямована не на примноження суспільного добробуту, виробництво суспільних благ, мінімізацію негативних ринкових екстерналій, а на реалізацію основної своєї задачі – перерозподіл активів і отримання ренти.

Важко не погодитись Р. Пустовійтом, який надзвичайну відмічає, концентрацію влади, за часів Л.Кучми, навколо Президента, надання йому можливостей моніторингу, призначення по всій управлінській ієрархії та

покарання чиновників за відхилення від рамок встановленої моделі поведінки; проведення виборів в умовах панування правлячої партії, що контролювала виконавчу, законодавчу і судову гілки влади, що характеризує українську модель у термінах інституціоналізму як модель «поліцейського патруля». Це дозволяло наближеним до влади особам інформувати політичне керівництво про можливі соціально-економічні загрози в обмін на конфіденційну економічну інформацію та адміністративні важелі ухвалення необхідних економічних рішень. В той же час представники бізнесу, як вітчизняного, так і зарубіжного, були змушені включатися до корупційних схем з метою захисту бізнесу та власності [163, с. 31].

Період Кучми II (1999-2004 рр.)

Даний етап пройшов під гаслом розбудови в Україні інноваційної моделі розвитку, для чого була запропонована «Стратегія економічної та соціального розвитку України на 2004 – 2015 роки», представленої у 2004 році. Незважаючи на анонсоване створення наукомістких виробництв проривних конкурентоспроможних технологій, наявність відповідного інтенсивному інноваційному піднесенню економічної сфери науково-технічного потенціалу, невідповідність між нагромадженням науково-технічним потенціалом і продуктивністю національної економіки, спадаюча інноваційна активність корпоративного сектору в Україні, які особливо помітні стали в цей період, не дозволили реалізувати представлену програму.

Взагалі проблема суспільної ефективності корпоративного сектору України найбільш рельєфно проявилась саме на цьому етапі. Ті функції, які беруть на себе корпоративні структури в розвинутих економічних системах (масова науково-технічна та інноваційна діяльність, забезпечення ефективності відтворювальних механізмів інвестування інноваційної сфери, транснаціоналізація національного корпоративного сектору через підвищення національної конкурентоспроможності), вітчизняні компанії так і не взяли на

себе. Більш того, вони відкрито ігнорували ті положення закону, які стосувались організації, фінансування, стимулювання інноваційної діяльності.

В результаті, моменту завершення даного етапу був витрачений законодавчий нормативно-правовий потенціал стимулювання інноваційної діяльності, а корпоративний сектор самоусунувся від підтримки інноваційної спрямованості вітчизняної економіки, що ще більше стимулювало її ресурсну орієнтованість.

Необхідність підвищення рівня життя населення, з одного боку, та відсутність власних ресурсів та передумов, з іншого, актуалізували питання формування передумов для інвестиційно орієнтованого економічного зростання. Тим більш, що для цього були всі передумови. Норма валового накопичення (2000-2005 рр.) коливалась в межах 19-22 % ВВП, а валові накопичення досягали 25%, а за підсумками 2004 р. – майже 32%, що помітно перевищило значення цього показника для країн, у яких економічне зростання є інвестиційно орієнтованим. Тобто у 2000-2005 рр. Україна перетворилась на легального нетто-кредитору світу, демонструючи при цьому достатньо високі темпи соціально-економічного зростання.

На цей період (перегріву економіки на порозі соціально-економічної кризи) припадає і друга велика політична криза (2003-2004 рр.), що призвела до конституційної реформи та створення юридичних основ для повторного голосування.

На першому етапі ринкових реформ інституціональну структуру було сформовано переважно шляхом запозичення інститутів, які ефективно функціонували в країнах з розвинутою економікою. Проте на думку академіка В. Полтеровича [93], було допущено характерну помилку для всіх постсоціалістичних країн, яка полягала в спробі запозичити найбільш ефективні інститути без їх адаптації до соціально-економічних відносин, що склались у реальному житті. Внаслідок цього виникли так звані інституціональні «пастки» (коли інституціоналізація певної сфери соціально-економічної діяльності

призвела до неочікуваних негативних результатів), але така ситуація вкоренилась і підтримується задля інтересів окремої групи індивідумів та суб'єктів економічних відносин. Прикладом є інститут банкрутства. В українських реаліях це ефективний інструмент тіньової приватизації державного майна, рейдерства, ухиляння від розрахунків з кредиторами, що принципово відрізняється від його функцій у ринковій економіці. Проте враховуючи незавершеність процесу перерозподілу власності, цей неефективний інститут «консервується» для обслуговування саме даного процесу.

Період Ющенко (2004-2009)

Панування ситуативних концепцій, часто не адекватних реальним виробничо-господарським процесам, різка зміна курсу економічної політики на початку 2005 р., тотальний перерозподіл влади – реприватизація, переуступка активів, усунення з ринку одних учасників і просування інших, посилення перерозподілу податкових і митних пільг та бюджетних преференцій, зниження рівня галузевого та регіонального менеджменту, збереження високовитратності, енергомісткості, матеріаломісткості економіки з високою часткою споживання, посилення адміністрування та використання влади у приватних інтересах призвели до 27 з 28 місць за темпом приросту ВВП країн Європи і Азії, які свого часу пережили постсоціалістичну ринково-трансформаційну кризу (2003 р. – 6 місце за темпом приросту ВВП (9,6%), у 2004 р. – 1 місце (12,4%), у 2005 р. – 27 місце (2,7%)).

Проблема ціни та забезпечення України енергоносіями завжди була одним з ключових факторів, що визначали не лише темпи економічного розвитку, але й сам характер економічної політики. На даному етапі ця проблема проявилась максимально рельєфно – не пролонгований у 2006 р. довгостроковий договір з Туркменістаном, перехід України у повну енергетичну залежність від Росії (передбачені договором завищені обсяги закупки газу, великі штрафні санкції за не вибір законтракованих обсягів газу

тощо). Часткова, але ефективна атака на енергетичний сектор не виправили ситуацію.

З цього періоду для вітчизняної економіки характерним є недофінансування економічного зростання. До кризи 2007-2009 рр. економічне зростання забезпечувалось щорічним приростом на 13-15% дохідної частини держбюджету, іноземними інвестиціями, підвищенням норми нагромадження підприємств за рахунок збільшення їх прибутковості. Після кризи, хоча номінальні доходи і збільшились, переважна їх частина спрямовувалась на соціальні потреби, а не на підтримку економічного зростання; зростаючі кредитні ставки обумовили скорочення кредитування (як виробничого, так і споживчого); прибутковість підприємств скорочувалась, а збитковість, навпаки, зростала.

За весь час єдиними сферами, де було досягнуто видимого покращення, були зовнішня торгівля та державна регуляторна економічна політика. Проте спостерігалось стрімке падіння темпів приросту інвестицій в основний капітал по всіх джерелах фінансування, але більш за все – з боку приватних інвесторів, що пояснюється передусім високою тінізацією економіки, бюрократизацією бізнес-середовища, зростанням корумпованості влади.

З одного боку, в цей період спостерігалось закриття бюджетних дірок, що сприяло фіскальній стабілізації. З іншого у 2009 р. Україна посіла 180 місце серед 181 країн за зручністю податкових систем (інтегральна оцінка за трьома критеріями: кількість податків, податкове навантаження, затрати часу на адміністрування податків). На той час в Україні нараховувалось 99 видів податків, на оформлення яких потрібно було витратити 848 годин на рік.

Саме на цей період припала світова фінансова криза, яка для України перетворилась на спусковий механізм, до якого уряд був абсолютно не готовий. Хоча криза і була ініційована переважно зовнішніми факторами, але існуючі внутрішні умови в економіці України сформували суттєві внутрішні диспропорції та своєрідну модель «боротьби» з кризою: з серпня 2007 р. у світі

вже реально визнавалась криза, в Україні до жовтня 2008 р. не приймалось жодних антикризових програм, більш того криза урядом замовчувалась, приймалися популістські бюджети, невдало обирались методи забезпечення фінансової системи, несвоєчасне приймалися програми підтримки населення, з метою пом'якшення негативних соціальних наслідків кризи, абсолютно було відсутнє стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності тощо.

В цілому, даний період важко назвати періодом економічного зростання та розвитку, а економічна політика даного етапу, як і вся політична діяльність в цілому, характеризувалось крайнім популізмом – прийняття нереальних прогнозних макроекономічних показників, бюджету, повернення знецінених вкладів, ревальвація гривні тощо; безсистемність та низька результативність більшості урядових програм ринкової трансформації або антикризової політики. Так, у грудні 2009 р. урядом була висунута 5-річна антикризова програма реалізації масштабних інфраструктурних та інвестиційних проектів у базових галузях (близько 100 проектів на суму 150 млрд. грн.), зокрема у бюджеті на 2009 р. на космічну галузь було виділено 20 млн. грн. (3,96 млн. дол. США). Популістський характер даної програми, її завіdomу не реалістичність з одного боку, та неспроможність влади забезпечити та реалізувати заявлену програму з іншого боку доводить той факт, що вона так і не була прийнята і хоча б частково реалізована.

Цей період – етап доведення декількох ключових принципів економічної політики. По-перше, перманентне перебування національної економіки в кризі накладає свій відбиток на характер кризових явищ, викликаних кризами світового рівня. Це вимагає специфічних (адаптованих) антикризових заходів, відмінних від тих, що застосовуються в країнах із розвинутою економікою. По-друге, стало остаточно зрозумілим, що концептуальні підходи до проведення політико-економічних перетворень, змодельовані за аналогією з реформами в латиноамериканських країнах, є необґрунтованими, оскільки країни принципово відрізняються в економічному, науково-технічному та

технологічному плані. По-третє, ефективна економічна політика неможлива без науково обґрунтованої комплексної довгострокової загальнонаціональної стратегії соціально-економічних реформ з чітким виокремленням етапів, визначення інструментів і засобів їх реалізації.

Хоча до кінця 2008 р. економіка України демонструвала досить високі показники економічного зростання завдяки інституційним змінам, що відбулись, й істотному піднесенню впливу зовнішньої економічної кон'юнктури. Проте держава, як основний суспільний інститут не змогла забезпечити гарантування права власності, обмеження привілейованого положення домінуючих ринкових структур монопольного характеру у їх доступу до природних / державних ресурсів. Квазіринки багато в чому переважав державу [72], тобто квазіринкова влада, яка сформувалась тоді в Україні, була сильнішою за владу держави, що уможливило постійне порушення прав.

Екзогенна модель соціально-економічного розвитку, яка стала основою для економічної політики (що доводить орієнтація зовнішньоекономічного балансу на іноземні кредити, а не на мобілізацію наявних власних ресурсів), сукупність несумісних, суперечливих її ідей та принципів, дія яких не розрахована на тривалу історичну перспективу, популістських поточних планів реалізації необґрунтованої політики деструктивного плану, а головне, нестратегічний характер оперативних рішень і коригуючої діяльності органів державної влади унеможливили будь-який розвиток на цьому етапі.

Період Януковича (2009-2014 рр.)

Хоча одним з результатів економічної політики цього періоду можна вважати той факт, що у 2014 рр. частка сектору інформаційно-комунікаційних технологій у ВВП України становила 1,42% , а обсяги експорту – близько 2 млрд. дол.; за кількістю ІТ-спеціалістів, що мають професійну сертифікацію, Україна посіла 4-те місце у світі (після США, Індії, Росії); отримала 30 місце у світі за замовленнями на розроблення програмного забезпечення, посилення

консерватизму (а нерідко, і відкритої криміналізації) ліберальних реформ викликали поглиблення економічної диференціації та соціальних асиметрій в суспільстві. Неприховане протистояння невеликої олігархічної групи, з одного боку, та переважної більшості населення з іншого, проявились і в економічній політиці. Зокрема, неодноразово штучне спровоковане підвищення цін на товари і послуги, коливання валютного курсу з метою підвищення доходів найзаможніших верств населення, зростання рівня корупції в країні, що стало додатковим фактором збіднення «бідних» та збагачення «багатих», ще більше розбалансувало індивідуальні та суспільні інтереси, ступінь взаємоузгодженості яких є визначальною умовою якості існування будь-якої суспільної системи.

Соціалізація економічної політики призвела до надмірних зобов'язань фінансово не забезпечених іноді для їх виконання необхідно було витратити два та більше реальних бюджетів країни. Даний період ще раз переконливо довів, що економічна політика та політичні інтереси не мають перетикатись, тим більш залежити одне від одного. «Цю точку зору не поділяють, звичайно, ті, для кого політика – сутнісно необхідний інструмент для захисту від ринку, чие безперешкодне функціонування заважає тому, що вони вважають правильним. ...Економіка, якщо вона достатньо концептуально відсторонена, може моделюватись як така, що має схильність до рівноваги, а політична економія не може, якщо тільки вона не позбавлена демократії і не керується платонівською диктатурою економістів-королів» [199, с.365 – 366].

Цільовою функцією економічної політики цього періоду було не узгодження інтересів всіх членів суспільства та не рівномірний розвиток всіх сфер суспільного життя, а збагачення вузького кола наближених до влади осіб за рахунок подальшого виснаження певних організаційно-економічних структур, соціально-економічних, виробничих та господарських відносин. Даний процес поступово набув системного характеру. Як відомо, одними з ключових функцій економічної політики є функції коригування, контролю та

прогнозу. Протягом всього періоду незалежності України дані функції практично не реалізовувались в економічній політиці. Проте вони набули яскраво вираженого асиметричного, політично заангажованого характеру саме в цей період.

У 2010-2013 рр. спостерігалось незначне економічне зростання, проте відмова від зміни характеру економічної моделі та існуючого інституціонального середовища лише відновили диспропорційність та залежність від зовнішнього фінансування.

Такий підхід пояснює і вибір моделі «рантьє» як базової у реалізації адміністративної реформи, яка передбачала консолідацію дій влади на централізації та перерозподілі бюджетних коштів та використанні природної ренти. «Мобілізаційна» та «інерційна» моделі використовувались лише частково (перерозподіл та концентрація ресурсів у певних секторах економіки, балансування влади та узгодження нею інтересів між різними бізнес-групами, відмова від превентивного розв'язання соціальних проблем тощо). В той же час абсолютно не були задіяні та реалізовані основні засади «модернізаційної» моделі реалізації адміністративної у притаманними їй реформами адміністративної, технологічної, управлінської реформи.

Україна перетворилась на світового лідера за рівнем концентрації частини національного багатства в руках олігархів (табл.2.2.), найприбутковіші галузі економіки стали стрімко зосереджуватися в руках президентського клану, відбувся так званий «декаданс псевдоеліти» [67, с.194]. Ключовим інтересом «нової еліти» стало саме збагачення, політична діяльність остаточно перетворилась на його інструмент.

Як зазначає відомий вітчизняний економіст М. Зверяков, якщо «в розвинутих країнах сумарний обсяг податків на доходи і нерухомість для надбагатих громадян становить 40-50%, то в Україні обсяг задекларованих доходів, з яких сплачуються податки, не перевищує 6% від їх загальних доходів. Щоб знизити кількість доларових мільярдерів на 100 млрд. доларах

США ВВП з 6,2 до 1,4 (рівень Польщі), існує два варіанти розв'язання проблеми. Необхідно або забезпечити щорічний темп зростання ВВП на рівні 7% протягом 8 років (за незмінної кількості доларових мільярдів) або, за слабого економічного зростання провести жорстку демонополізацію економіки із запровадженням прогресивної шкали оподаткування доходів і власності багатих і надбагатих людей, як це прийнято, наприклад, у США або Західній Європі. Але для цього потрібні кардинальні зміни економічного порядку в країні» [96, с.44].

Таблиця 2.2

Кількість доларів мільярдів у країнах з найвищим рівнем життя, деяких країнах Західної та Центральної Європи, країнах G7, БРІКС і Південній Кореї у 2012 р.

Країна	кількість мільярдів	ВВП (млрд. доларів США)	кількість доларових мільярдів, яка припадає на 100 млрд. доларів США ВВП	кількість доларових мільярдів, яка припадає на 100 тис. населення
1	2	3	4	5
Україна	11	176,3	6,2	0,024
Росія	110	2029,8	5,4	0,074
Швеція	19	523,8	3,6	0,116
Чехія	6	196,4	3,1	0,057
Туреччина	24	789,3	3,0	0,032
Індія	56	1875,2	3,0	0,004
Бразилія	65	2254,1	2,9	0,032
США	442	16244,6	2,7	0,141
Німеччина	85	3426	2,5	0,106
Казахстан	5	203,5	2,5	0,030
Південна Корея	27	1129,6	2,4	0,054
Південна Африка	8	417,8	1,9	0,015
Великобританія	47	2471,6	1,9	0,074
Китай	152	8227,4	1,8	0,011
Норвегія	9	499,7	1,8	0,179
Канада	32	1821,4	1,8	0,092
Італія	35	2013,4	1,7	0,059
Франція	43	2611,2	1,6	0,065
Фінляндія	4	247,5	1,6	0,074
Польща	7	489,9	1,4	0,018
Нова Зеландія	2	167,3	1,2	0,045

Продовження таблиці 2.2.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Румунія	1	192,7	0,5	0,005
Японія	27	5960,2	0,5	0,021

Джерело: побудовано автором за [148]

Для даного етапу характерним є і безпрецедентний вплив капіталу (в середньому понад 20 млрд. дол. на рік [165]) та різке скорочення кредитів та депозитів (у 2014 р. українські банки втратили понад 120 млрд. грн. депозитів, або майже 40% усіх розміщених у банках вкладів; у 2014 р. банківська система одержала 3,3 млрд. дол. збитків).

Крім того, у 2013-2014 рр. депресія, що прийшла на зміну глибокій економічній кризі 2008-2009 рр., з одного боку, та глибока політична криза, призвели до висунення опозицією вимог: конституційна реформа, дострокові президентські вибори.

2.2. Політекономічний аналіз урядового адміністрування в умовах соціально-економічних трансформацій

Як доводить представлений аналіз економічної політики трансформаційного періоду в Україні, вибір напрямків системних перетворень відбувався у суперечливій взаємодії, з одного боку, представників/прихильників різних наукових шкіл, з іншого – політичних та бізнес-кланів.

Проте на наш погляд, доцільним є і політекономічне дослідження урядового адміністрування в цей період (1991-2015 рр.). По-перше, методологія і категоріальний апарат політичної економії дозволяють виявити потенціал, рушійні сили провідного для даної національної економіки способу виробництва, продемонстрували обмеження та перспективи різних моделей економічної політики; відобразити загальні потоки ресурсів та доходів, в контексті конкретних заходів економічної політики дослідити національну

економіку з точки зору впливу тих чи інших вдалих рішень на кожну фазу суспільного відтворення, в т.ч. в контексті формування наступних фаз.

По-друге, біфуркаційний характер сучасних трансформацій, як на національному так і на глобальному рівнях, привів до «осучаснення» політекономічного аналізу, розширення традиційної для політичної економії формаційної парадигми за рахунок цивілізаційної та системної парадигм. Політекологічний аналіз економіки XXI століття дозволяє проаналізувати ефективність економічної політики, домінування нематеріального виробництва, пріоритету «новітніх» цінностей, аналізу економічних відносин як конфліктно-компромісних, а не як антогілістичних.

По-третє, вітчизняними та зарубіжними вченими доволі ґрунтовно й широко досліджуються політекономічні аспекти ринкових трансформацій останніх 30-ти років, проте політекономія урядового адміністрування майже не висвітлена в науковій літературі, хоча ефективність економічної політики безпосередньо залежить від характеру, інтенсивності, зарегульованості соціально-економічних відносин між державою та бізнесом.

Тобто аналіз політекономічних аспектів урядового адміністрування дозволить пояснити суперечності сучасного етапу розвитку економіки України, формування асиметричної, гібридної національної моделі економіки, нігілістичний, непрозорий, непартнерський характер взаємодії бізнесу та влади в цілому та рентоорієнтований характер урядового адміністрування кожної « нової політичної еліти » зокрема, а також причини неузгодженості змісту та рівня інституційних, економічних, правових форм.

Процес становлення та розвитку урядового адміністрування в Україні відбувся в умовах крайньої нерівномірності розподілу вигід та витрат, породжуваних таким адмініструванням. Домінування на ринку компаній – близьких до політичної верхівки, відверте лобювання владою їх інтересів за рахунок скорочення/зниження суспільного добробуту, перетворили вітчизняний ринок передусім на джерело дешевих ресурсів, і лише потім – на

потенційно платоспроможний ринок. Така модель національної стратегії та бізнес-поведінки не може не обмежувати участь України у формуванні глобальної господарської системи.

Крах соціалістичної системи, утвердження економічної влади великого капіталу, фактичне розорення та безпрецедентні темпи зниження якості життя переважної більшості населення України обумовили й прискорили розпад соціальної основи, на якій не встигли сформуватись провідні принципи цивілізованої моделі капіталізму. В розвинутих країнах цей еволюційний процес тривав декілька століть, тому зрозуміло, що цивілізований капіталізм не спроможний сформуватись за декілька років революційних трансформацій.

Треба зауважити, що, з одного боку, даний період за багатьма ознаками є періодом первісного нагромадження капіталу з його накопиченням багатств, необхідних для створення/функціонування капіталістичних підприємств, різким поділом суспільства на клас капіталістів та клас найманих працівників (юридично вільних, але позбавлених засобів виробництва, єдиною власністю яких була здатність їх до праці). З іншого боку, сам клас найманих працівників був досить специфічним – висока, іноді навіть унікальна, кваліфікація, багаторічна практика державної соціальної забезпеченості, відсутність досвіду функціонування реального, конкурентного ринку праці, ментальна неготовність до ринкових зрушень, перетворили клас найманих працівників в період структурних криз закриття підприємств та їх приватизації, в абсолютно соціально незахищену верству населення.

У свою чергу неефективна, рентоорієнована експлуатація новими власниками колишніх «народних» засобів виробництва та ресурсів, в т.ч. людських, стали результатом соціально несправедливої та економічно неефективної приватизації – процесу переходу суспільної власності у приватну.

На початку приватизації ідеологами цієї реформи, серед очікуваних результатів зазначались зокрема такі:

- *лібералізація неодмінно «тягне» за собою соціалізацію.* Адепти ліберальних реформ, в якості аргументу наводячи загальновідому ідею А. Сміта про «невидиму руку ринку», переконували; нові власники, розуміючи, що лише соціально захищений робітник працює максимально ефективно, буде прагнути посилити соціальні аспекти своєї бізнес-діяльності з метою підвищення продуктивності праці найманих робітників, а значить, і прибутковості власної компанії;

- *індивідуалізація – основа суспільного розвитку та запорука ефективного використання народних ресурсів.* Серед філософів та суспільствознавців не має суперечностей щодо тези: «індивідуальність – не передумова соціалізації, а її результат» [187], оскільки соціалізація є безпосередньо процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що забезпечують його повноправну участь у соціумі. Проте виявилось, «що важко розраховувати на масовий характер прогресу олюднення індивідуальності в деградуєчому суспільстві, так само як очікувати на якісне ускладнення суспільної організації в результаті взаємодії посередностей» [180, с. 23];

- *приватизація дозволить усунути державну політику розподілу доходів, яка породжує паразитизм, дармоїдство та утриманство,* оскільки економічна нерівність – цілком природне явище, результат вільної конкуренції індивідів, які мають рівні стартові умови. Ринкові принципи організації життя в цілому та окремих його сфер зокрема (від економіки до сімейних відносин) є апріорі ефективними, їх швидке, навіть неадаптоване впровадження гарантовано забезпечить стрімкі темпи економічного розвитку.

Практика довела наївність та поверховість цих переконань. По-перше, вітчизняний політикум виявився неготовим і приватизація в Україні відбувалась в умовах жорсткої, вкрай агресивної, нерідко криміналізованої конкуренції політичних сил.

По-друге, вітчизняна бюрократія виявилась не готовою до участі в процесі приватизації в ролі представника держави, а не безпосереднього учасника, який має додаткові привілеї через власну близькість до центру прийняття політичних та економічних рішень.

По-третє, вітчизняний бізнес виявився не готовим до ефективного управління набутими об'єктами власності. На початку реформ передбачалось, що в бізнес-мотивації буде домінувати схильність до розбудови інноваційної моделі підприємницької діяльності, що бізнес буде прагнути політичної, економічної, правової стабільності як запоруки власного розвитку, гарантії безпеки власності й інвестицій у довготривалій перспективі. Проте малий та середній бізнес переважно обрав шлях перепродажів та торгівлі, а великий бізнес, майже без виключень, рентну модель, якій притаманні менша витратність та ризикованість, маніпуляції з витратами, цінами, прибутками, ухилення від сплати податків, виведення капіталів за кордон, пільговий доступ до державних ресурсів. І як неочікуваний результат: у 2000-2010 рр. приватизовані підприємства за результатами своєї діяльності поступились результатам, які вони демонстрували до приватизації [73, с. 4 – 17].

Тобто одним з основних результатів приватизації виявилось не формування інституту конкуренції, а перетворення політичної влади на найбільш продуктивний та економічно виправданий ресурс, а конкуренції за політичну владу – на основний вид конкуренції на теренах України.

Причиною такої невідповідальності очікувань та реальних результатів приватизації стали масові порушення закону в процесі приватизації, відсутність досвіду щодо регуляторної економічної політики та політики стратегічних реформ, невміння бізнесу використовувати договірні відносини між суб'єктами ринку, а також:

- вкрай низькі ціни на об'єкти приватизації, які на перших етапах пояснювались неординарністю та безпрецедентністю самого процесу приватизації у ХХ ст., а потім використовувались для захисту бізнес-інтересів

та додаткового (неофіційного, передбачуваного) збагачення нових суб'єктів власності – об'єкти продавались кредиторами або їх посередниками за нижчу, ніж ринкова, вартість;

- неврахування соціально-економічних наслідків приватизації в соціальних та економічно стратегічних галузях, наприклад, енергетиці, де в Україні, як і в інших країнах, що проводили аналогічну приватизаційну політику (Росія, Болгарія), приватизація призвела до зростання цін, а не до їх зниження;

- зниження ефективності діяльності приватизованих підприємств;

- недоотримання бюджетом доходів в результаті, по-перше, заниженої вартості об'єктів приватизації; по-друге, відсутності передпродажної підготовки об'єктів приватизації, яка б підвищила їх інвестиційну привабливість; по-третє, відсутності вітчизняної практики додаткового оподаткування об'єктів приватизації, що були реалізовані за заниженою ціною (наприклад, у Великобританії у 2007 р. був запроваджений єдиноразовий податок на приватизовані в період діяльності уряду М.Тетчер об'єкти, що дозволило залучити до бюджету 10 млрд. фунтів стерлінгів) [73, с. 6];

- приватизація об'єктів соціального призначення із можливістю їх перепрофілювання або невиконання соціальних зобов'язань;

- неефективне державне управління та розпорядження не лише об'єктами державної власності, але й коштів від приватизації, схильність до споживчої моделі витрат, а не до інвестиційної (недоотримані дивіденди, відсотки, орендна плата тощо);

- безліч можливостей для наближеного до влади кола учасників процесу приватизації уникати/обходити законодавчі норми (мінімізація соціальних зобов'язань на приватизованих об'єктах, повний контроль (не держави, а учасників) над обов'язковим передприватизаційним продажем пакету акцій підприємства на фондовому ринку; неконкурентність процесу приватизації внаслідок майже повного усунення іноземних інвесторів (крім інвесторів з

СНД, які ментально близькі з вітчизняним бізнесом як за своїми інтересами та за моделлю бізнес-поведінки) від участі від приватизації;

- відсутність практики приватизації шляхом проведення IPO та SPO, як в Україні, так і на зарубіжних фондових майданчиках, що могло би стати запорукою прозорості та легалізації власності та управління, неможливості ведення подвійної бухгалтерії та «суб'єктивних» аудиторських перевірок. (Хоча частково відсутність такої практики пояснюється об'єктивними обставинами, зокрема складністю та затратністю цього інструменту, його недоступністю для відносно невеликих, середніх та дрібних підприємств, що не мають достатніх фінансових ресурсів для його реалізації).

Всі зазначені фактори ми можемо віднести на рахунок «провалів» національного урядового адміністрування, яке основною своєю метою визначило захист клептократичних інтересів правлячої номенклатури. І незважаючи на низку позитивних результатів приватизації та дерегуляції, по суті своєї це стало проявом економічної політики, основною ціллю якої є перерозподіл суспільного багатства, доказом чого є привласнення невеликою групою наближених до влади осіб першорядних державних активів, майнова нерівність, що різко поглибилась в результаті нерівномірного розподілу доходів від приватизації, зростання «корупційної ренти» в доходах бюрократії та чиновників є наочним доказом цієї тези.

Економічна політика протягом всього періоду незалежності чітко вписувалась в модель клептократичної економіки, лише коливаючись між її двома основними типами (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Основні типи клептократичної економіки

Критерії порівняння (ознака)	I тип: жорстко-авторитарний	II тип: помірно-авторитарний
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Лідерський контроль	Тотальний авторитарний	Незначний авторитарний

Продовження таблиці 2.3

1	2	3
Вимоги лідера до державно-бюрократичних інституцій	Єдина координація централізованою системою управління з метою реалізації монопольної ренто орієнтованої поведінки	Вимоги висуваються, але відсутній ефективний контроль
Поведінка бюрократії	Неможливість самостійних дій, підпорядкування лідеру	Дії на власний розсуд, до лідера опонує як незалежний монопольний гравець
Суб'єкт максимізації доходів	Лідер та еліта, які спрямовують на себе більшість корупційних потоків	Максимізація бюрократією власних неформальних статків та корупційних схем на власну користь
Поведінка представників бізнесу	Участь й надання корупційних стимулів з урахуванням вертикалі клептократичної влади	Участь й надання корупційних стимулів залежно від «ціни питання» від чиновників нижчого рангу до політичної еліти
Особливості економічної політики	Вся система заходів та інструментів державного регулювання економіки спрямована виключно на ті галузі, сектори, сфери, де є особистий лідерський інтерес	Заходи та інструменти державного регулювання економіки активно використовуються різними кланами для лобювання своїх інтересів

Джерело: побудовано автором на основі [163, с. 130]

Отже, для жорстко-авторитарної клептократичної моделі характерно, є дещо середня зацікавленість лідера у запровадженні, координації та забезпеченні такого становища, коли жодний підлеглий не може збагатитися за рахунок системи в цілому та лідера зокрема. В результаті, вся система заходів та інструментів державного регулювання економіки спрямована виключно на ті галузі, сектори, сфери, де є особистий лідерський інтерес. Це спрощує взаємодію між лідером та великим бізнесом, оскільки фактично легалізує незаконне лобювання інтересів. Прагнення участі лідера у розподілі доходів малого та середнього бізнесу стимулює активізацію та посилення впливу силових структур, як інструменту вилучення «своєї» частки.

Що стосується помірно-авторитарної моделі клептократії, то в ній лідер здійснює недостатній контроль за бюрократичним апаратом, чиновники нижчих

рангів мають менше обмежень і отримують владу, так би мовити, «незалежних монополістів», що з одного боку, дозволяє лобювати інтереси тих галузей та секторів, які є не цікавими для великого бізнесу, і нерідко, такий період стає етапом розвитку та створення законодавчих умов для розвитку бізнесу – середнього та малого. З іншого боку, в умовах «свободи» та відсутності контролю, бюрократія тяжіє до максимізації власної вигоди, що призводить до кумулятивного зниження доходів фірм і погіршення добробуту домогосподарств, відбувається в певному сенсі диверсифікація корупційних «вікон» для одного конкретного підприємця.

Тобто обидві моделі ґрунтуються на монопольному становищі невеликої кількості надвеликих державно-приватних компаній, впливовій бюрократичній системі, у топ-менеджменті якої переважають представники одного або кількох політико-бізнесових кланів. Це ще раз доводить виправданість запропонованої нами періодизації економічної політики трансформаційного періоду в Україні і характеризує ключову особливість урядового адміністрування в цей період – його регіонально-клановий характер.

Основними суб'єктами економічної політики стають замкнені угруповання людей (політиків, бізнесменів, бюрократів, робітників правоохоронних органів), об'єднаних спільними діловими інтересами, неформальними, родинними відносинами, що дозволяє їм зосереджувати в своїх руках одночасно економічні та адміністративно-політичні ресурси.

Механізм координації в таких умовах перетворюється на механізм розв'язання приватних та суспільних проблем через рішення на основі неформальних норм або реального співвідношення впливу та ресурсів конкретного клану або його представника. Формальні відносини та формальні закони застосовуються лише для буденних, нескладних ситуацій, що не зачіпають інтереси регіонально-кланової еліти (табл. 2.4).

І навпаки, «рядові» члени, найбільш зацікавлені в руйнуванні такої системи, не мають для цього важелів. Заниження оплати праці, насичений ринок робочої сили, низький рівень життя населення, дозволяють кланам мінімізувати

свої соціальні зобов'язання, дотримуючись в цілому політики «пряника і батога», причому пряником частіше виступають або створення умов для задоволення елементарних потреб, або великі однократні проекти, для яких створюється широкий медійний резонанс.

Таблиця 2.4

Характеристика клану

Структура	Жорстка ієрархічна: лідер, його команда (близьке коло), висококваліфіковані фахівці, «рядові члени», «агенти впливу» – представники інтересів клану в державних органах та громадських організаціях
Фінансова база діяльності	Привілейована участь в приватизації державної власності та перерозподілі ресурсів державного бюджету; дотації, субсидії, інші форми державної допомоги; запозичення на зовнішніх ринках, іноземна допомога, прямі іноземні інвестиції (останнє джерело в найменшій мірі (крім офшорів), оскільки діяльність кланів не є абсолютно прозорою
Фактори ефективності діяльності	Масштаб особистості лідера, співвідношення між особистою відданістю лідеру та рівнем кваліфікації
Відносини між працею та капіталом	Залежить від позиціонування робітника у клані. Члени команди та фахівці отримують, за умов відданості, високу винагороду, фінансові та не фінансові форми допомоги, тому не відчувають необхідності у формуванні та ефективному функціонуванні системи соціального захисту.

Джерело: побудовано автором на основі [76]

Варто зазначити, що ми виділяємо регіонально-клановий характер економіки в Україні, і відповідно, і урядового адміністрування як особливість, а не спробу виокремити нову модель капіталізму, оскільки для цього, згідно П. Холлу та Д. Соскісу необхідно обов'язкове виконання таких умов – наявність альтернативного економічного механізму координації, тісно пов'язаного з відносно стабільним набором комплементарних інститутів, що забезпечує специфічні порівняльні переваги та кращий економічний сценарій розвитку відносно інших соціально-економічних фактів [16].

На даний час не можна стверджувати, що ці три умови виконано. Водночас клановість, її природа та роль в економіці в різних країнах принципово відрізняються. Наприклад, клановість в Росії на перших етапах складалась також за регіональною ознакою (земляцтво), сьогодні, скоріше, провідним фактором є особиста відданість лідеру.

Політекономічний аналіз урядового адміністрування в умовах соціально-економічних трансформацій, передбачає і аналіз соціальної складової цього процесу, оскільки ще А. Сміт писав, що «економіка не має бути справедливою, вона має бути ефективною та через ефективність творить справедливість».

На жаль, мусимо констатувати, що економічна політика не була ані ефективною, ані справедливою.

В економічній програмі приватизації державних підприємств протягом відносно невеликого періоду, абсолютно не були враховані низький рівень життя та низькі доходи населення, пострадянське знецінення заощаджень та гіперінфляція.

Таке «неврахування» не лише позбавило суспільне виробництво можливості мобілізації реального капіталу для модернізації основних фондів, але й надало соціальній структурі українського суспільства гібридних їй вкрай асиметричних форм.

За ці десятиліття держава так і не підготувилась та не взяла на себе відповідальність за вирівнювання таких соціальних дисбалансів, в т.ч. через інструменти економічної політики. Не виникає сумніву, що радянська ідеологія експлуатації нежиттєздатна - справедливим є привласнення капіталістом тільки тієї новоствореної вартості, що являє собою результат його власної праці, щодо управління та організації виробництва. Новостворена вартість не має привласнюватись ними ж таки, а не капіталістом. Отже, робітники мають ставати власниками тих засобів виробництва, в які перетворюється частина створеної ними доданої вартості, і, таким чином, володіти всім набором елементів привласнення або прав власності, наголошуючи на праві кожної людини (а не невеличкої кількості приватних підприємців), як громадянина, споживача, виробника, впливати на використання та розподіл засобів виробництва. Такі тези заперечують саму логіку ринкової системи.

Проте ХХ – початку ХХІ століття виявив новітні шляхи соціалізації капіталістичної власності через поступове розширення суспільної власності за рахунок приватної (гуманізація праці, соціальний контроль на різних рівнях,

участь працівників в управлінні на всіх рівнях тощо). Саме це зазначав Р.Костель, «додасть захисту тим, хто не має приватної власності». Згідно такого підходу, роль держави набуває нових проявів, оскільки її економічна політика має ґрунтуватись на принципах гарантування економічних прав найманих робітників з одного боку, та прав власності, з іншого; удосконалення систем соціального та пенсійного забезпечення; забезпечення соціальної та економічної відповідальності власників тощо.

На жаль, економічна політика в Україні декларуючи найкращі ідеї цих двох підходів, надала їм в умовах ринку негативно-гібридного характер: натуральний, бартерний характер обміну, панування «блату» не змінювали корупційної сутності подібних угод, а ринкові перетворення лише змінювали форму корупції, яка все більше ґрунтувалась на грошовій основі.

Отже, відкритість економіки, приватне підприємництво відсутність якісної політичної посилили вплив корупції на вектор та методологію економічної політики. Кар'єра «нових» бюрократів, які тепер управляли незалежною державою (тобто мали незрівнянно більше свободи у порівнянні з бюрократією радянських часів), і які не пройшли перенавчання, залежала не від їх ефективності, а від вміння вливатися в корупційний процес. Це ще більше законсервувало процес оновлення урядового адміністрування, залишаючи основні елементи радянської моделі управління: незабезпечення прав власності, зарегульованість, господарська монополізація ринків, вибіркова підтримка галузей та підприємств, політика слабкої майнової відповідальності наближених до держави суб'єктів господарювання, практика ручного управління судовою системою. Хоча досвід тих країн, які демонструють найвищі показники технологічного та суспільного розвитку у XXI ст. доводить, що стратегічні національні перетворення завжди ініціюються національно-свідомою елітою, яка пропагує найбільш актуальні для сьогодення цінності. В той час це людиноцентризм та суспільний добробут.

У вітчизняний практичний корпус так і не засвоїв цінностей постіндустріальної доби, а політичні сили, які репрезентують вітчизняний

великий капітал, керуються відповідними його інтересам неоконсервативними та неоліберальними ідеями [180].

Малий та середній капітал більшою мірою зорієнтовані на національні цінності, але в умовах браку консолідації та згоди, вплив на економічну політику поки не домінуючий (не визначальний)

Отже, констатуємо, що в період формування основних засад економічної політики в Україні, більшість її громадян схилились до соціально-орієнтованої моделі поведінки (не індивідуальної з перекладанням відповідальності за економічні рішення на суспільство тощо), що також сприяло активній протидії великого капіталу соціалізації економіки, а головне, несприйняттю українським суспільством ідеологічної доктрини соціалізації.

Саме така взаємодія бізнесу та влади за умов відсутності легітимного захисту приватного капіталу, обумовила виникнення національної моделі олігархічного капіталізму – концентрації капіталу навколо центрів прийняття економічних та політичних рішень.

Крім того, після розпаду СРСР суб'єкти господарювання у вітчизняній економіці не мали тривалого, укоріненого, інституційного досвіду розбудови та підтримки бізнес-відносин на національному та світовому рівнях. Уряд не розумів та не вмів відстоювати національні інтереси на внутрішньому ринку та національні бізнес-інтереси на світовому.

Результатом такої політики стали нерозвиненість внутрішнього ринку, зростаюча кількість невирішених проблем національної економіки та національних виробників, швидке пристосування України до ролі сировинного додатку розвинених країн.

Інституціональна та структурна пастки, в яких опинилась Україна, з часом все поглиблювались: чим вищими були темпи економічного зростання, яке забезпечували передусім сировинні галузі, тим більш погіршувалась структура економіки, тим більш посилювались асиметрії та диспропорції.

Економічна політика не ставила за мету розвивати галузі перспектив у XXI столітті технологічних укладів, що обумовило спадаючу ефективність

господарської діяльності. Тим самим уряд погоджувався з моделлю конкурентоспроможності за рахунок економії фонду заробітної плати найманих працівників, а не за рахунок ресурсу та енергозбереження.

Все це займало прояв не стільки а стратегічних пріоритетах регуляторної політики України, зазначених у Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (табл. 2.5), скільки у її реалізації – заходів, а іноді і суперечливість авансованих стратегій та реалій.

Так, у 2005 році було започатковано проведення «регуляторної гільйотини» з метою швидкого скасування великої кількості непотрібних регуляторних актів на основі результатів системного перегляду та створення єдиного реєстру регуляторних актів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Схема проведення «регуляторної гільйотини» в Україні
Джерело: побудовано автором за[130]

Основні принципи та положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»

Ключові складові регуляторної політики	доступ зацікавлених груп до проекту рішення та регламентація умов попереднього оприлюднення для проведення публічних консультацій, отримання зауважень та пропозицій; якісний та кількісний аналіз можливого впливу рішення на сектори держави, бізнесу та громадськості; оцінювання результативності рішення; періодичний перегляд рішення
Основні принципи регуляторної політики	<i>доцільність</i> – обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин із метою вирішення існуючої проблеми; <i>адекватність</i> – відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятих альтернатив; <i>ефективність</i> – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акту максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави; <i>збалансованість</i> – забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави; <i>передбачуваність</i> – послідовність регуляторної діяльності, її відповідність цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності; <i>прозорість та врахування громадської думки</i> – відкритість дій регуляторних органів на всіх етапах їх діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень і пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями
Мета регуляторної політики	реалізація інтересів суб'єктів підприємництва в цивілізованому правовому середовищі шляхом забезпечення мінімального державного втручання в бізнес, удосконалення правового регулювання господарських та адміністративних відносин між регуляторними або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, максимальне зниження трансакційних і, зокрема, податкових витрат малого та середнього бізнесу
Основні завдання регуляторної політики	встановлення балансу інтересів держави (бюджету), суспільства, бізнесу; недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів; зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання; усунення існуючих перешкод для розвитку господарської діяльності; адаптування регуляторних актів до сучасних умов господарювання; забезпечення умов, які б гарантували прийняття необхідних, ефективних та збалансованих регуляторних актів
Основні засоби реалізації регуляторної політики	встановлення єдиних принципів регуляторної політики; встановлення єдиного підходу до планування, підготовки аналізу регуляторного впливу та здійснення відстежень результативності регуляторних актів; урахування громадської думки в процесі здійснення регуляторної діяльності; перегляд і систематизація регуляторних актів; недопущення прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють чинні регуляторні акти; оприлюднення інформації про здійснення регуляторної політики
Механізми реалізації регуляторної політики	створення консультативно-дорадчих органів при органах державної влади та органах місцевого самоврядування; законодавче закріплення прав громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань на подання до регуляторних органів пропозицій та зауважень до проектів регуляторних актів; залучення наукових установ та науковців у процес регуляторної діяльності; оприлюднення планів діяльності з підготовки регуляторних актів регуляторними органами та проектів регуляторних актів разом а аналізом регуляторного впливу; оприлюднення повідомлення про оприлюднення регуляторного акту; обов'язковість урахування громадської думки при прийнятті регуляторних актів або надання вмотивованої відмови; нормативне затвердження методики проведення аналізу регуляторного впливу для всіх без винятку регуляторних органів; установа механізму набуття чинності регуляторним актом; законодавче встановлення обставин, за яких регуляторний акт не може бути прийнятий або схвалений; обов'язкове звітування регуляторних органів щодо результатів регуляторної діяльності; встановлення відповідальності за порушення законодавства про регуляторну політику

Джерело: побудовано автором на основі: [93]

Тобто основна ідея регуляторної гільйотини полягала у тому, щоб, велику кількість регуляторних актів (прийнятих за роки незалежності країни + регуляторні акти радянських часів, наявність яких забезпечувала суперечливість регуляторної бази, уповільнювала розвиток підприємництва), переглянути та модернізувати. Ефективність подібних реформ напряду залежить від їх швидкості: застарілі та неактуальні регуляторні акти мають можливість негативно впливати на регуляторне середовище.

Мають створюватись всі можливості для розвитку бізнесу, гарантування конституційних прав, в тому числі права вільного вибору виду економічної діяльності в цілому, та підприємницької зокрема, забезпечення непорушності права приватної власності тощо.

Проте неузгодженість дій, одночасний та паралельний перегляд, складання декількох різних переліків, можливість невиконання рекомендацій органами місцевого самоврядування, слабка підготовка держслужбовців та підприємців у адмініструванні процесу регуляторної гільйотини, відсутність інформації про результати перегляду, з одного боку, та часовими обмеженнями з іншого, призвели до порушення системності та узгодженості проведення регуляторної гільйотини, одночасного скасування та узгодження регуляторних актів на різних рівнях державного управління. Так, постановами Кабінету міністрів України скасовано 66 постанов, які вважались легітимними на нижчих рівнях, оскільки не було координації дій, і на місцях не було інформації щодо скасування (табл. 2.6.) [130].

Етапи та технологія запровадження в Україні «регуляторної гільйотини».

Назва, період	Зміст	Ступінь виконання/наслідки
I етап. <i>Встановлення урядом меж регуляторної гільйотини</i>	Встановлення урядом порядку перегляду регуляторних актів залежно від дати їх прийняття, тобто чіткі часові межі	Не виконано. Під регуляторну гільйотину потрапили всі регуляторні акти, прийняті у 1991-2005 рр., а також акти, що залишились чинними з радянських часів. Перегляд відбувався одночасно на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування (паралельно та неузгоджене)
II етап. <i>Встановлення урядом переліку регулювань</i>	Зобов'язання урядом всіх державних органів щодо подання переліків власних регулювань (у встановлених межах) до певної дати	Виконано з певними застереженнями
III етап. <i>Обґрунтування необхідності регуляторної гільйотини для конкретних регуляторних процесів</i>	Кожне додане до переліку регулювання, підтверджується письмово з оцінюванням та обґрунтуванням необхідності регуляторної гільйотини (важливість, легітимність, складність та прозорість регулювання)	Виконано частково. Усі переліки подавались за підписом керівника регуляторного органу, але підготовлена Держпідприємництвом методика лише частково відповідала переліку оцінювань, передбачених регуляторною гільйотиною
IV етап. <i>Запровадження фільтрів</i>	Запровадження трьох переглядів: регулятором, незалежною робочою групою, підприємцями	Виконано, але не за планом. Запроваджено три переліки (а не перегляди) регуляторних актів, складені робочою групою, сформованою на паритетних засадах. Регуляторні органи не подавали обґрунтованість необхідності існування регуляторного акту, а підприємці не подавали обґрунтувань щодо необхідності їх скасування
V етап. <i>Перевірка: «одне «ні»</i>	Будь-яке регулювання, яке не пройшло тест, скасовується або спрощується	Виконано формально, оскільки «тест» проводився на основі методики, підготовленої Держпідприємництвом
VI етап. <i>Список тестувань</i>	Складання централізованого переліку для всіх регулювань, що тестуються	Виконано. Перелік складено, але він не завжди відповідає дійсності
VII етап. <i>Автоматичне скасування</i>	Після кінцевого строку тестування всі регулювання, які не потрапили до перегляду, автоматично скасовуються шляхом прийняття правового рішення	Указ №901/2005: складання, узагальнення переліку регуляторних актів та зіставлення його з даними Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів з метою виявлення регуляторних актів, які не були предметом прискореного перегляду та їх скасування
VIII етап. <i>Актуалізація реєстру</i>	Перелік стає актуальним реєстром регулювань, набуває чинності в межах гільйотини та визнається законним як правова база регулювань	Навіть не передбачені Указом №901/2005
IX етап. <i>Синхронізація</i>	Усі нові регулювання та зміни до існуючих регулювань подаються до реєстру протягом одного дня після набуття чинності або оприлюднення	Навіть не передбачені Указом №901/2005

Джерело: побудовано автором за [130]

Висновки до розділу 2

Отже, на початку реформування, на наш погляд, досить чітко було визначено задачі – перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки, від монопольної державної власності до моделі плюралістичних форм власності, від жорстко-регламентованої моделі соціально-економічного розвитку до ліберальної економіки.

Проте, по-перше, владою не було запропоновано суспільно визнаної мети трансформації, чіткої візуалізації передбачуваної моделі соціально-економічного розвитку. Відсутність зрозумілої та реальної мети визначила не вдалість економічної політики в Україні.

По-друге, відсутність послідовної, наступної, науково-обґрунтованої методології реформування, неможливість розбудови «цивілізованої» ринкової економіки за відсутності відповідної інфраструктури, неоднозначність дій урядів, які обирали переважно монетаристські інструменти регулювання, обумовили негативний ефект процесів роздержавлення та приватизації, а спроба механічного «запозичення» моделей виходу з кризи, які довели свою ефективність в західних країнах, призвели до зниження життєвого рівня населення, надмірної диференціації доходів, штучного зниження вартості робочої сили тощо.

Відсутність повноцінної економічної стратегії, яка була б актуальною і пріоритетною для виконання декілька років поспіль, пряма залежність між економічними інтересами кланів, які приходять до влади та інструментами й механізмами реалізації економічної політики, переважання короткострокових, часто популістських заходів над економічно та соціально ефективними у довгостроковій перспективі, дозволили проаналізувати економічну політику трансформаційного періоду в Україні на основі зміни політичних еліт та відповідної зміни економічних програм.

Зародження капіталістичної системи, перетворення великого капіталу на головне джерело економічної влади, катастрофічне падіння рівня життя

населення перетворились на рушійну силу розпаду існуючої системи, за не сформованості нової. В розвинутих країнах цей еволюційний процес тривав декілька століть, еволюційний тип розвитку не передбачає механізмів формування цивілізованого капіталізму за декілька років революційних трансформацій.

За багатьма ознаками Україна пережила нещодавно період первісного нагромадження капіталу з його накопиченням багатств, необхідних для створення/функціонування капіталістичних підприємств, різким поділом суспільства на клас капіталістів та клас найманих працівників (юридично вільних, але позбавлених засобів виробництва, єдиною власністю яких була здатність їх до праці). Водночас, сам клас найманих працівників був досить специфічним – висока, іноді навіть унікальна, кваліфікація, багаторічна практика державної соціальної забезпеченості, відсутність досвіду функціонування конкурентного ринку праці, ментальна неготовність до ринкових зрушень, перетворили клас найманих працівників в абсолютно соціально незахищену верству населення. Глибина проблем посилювалась неефективною, рентоорієнтованою поведінкою нових капіталістів, які сприймали економічну політику як один з інструментів боротьби з конкурентами.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора:
[121;124]

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Основні євроінтеграційні пріоритети регуляторної економічної політики держави

Як ми вже зазначали, в Україні поки не сформована традиція тривалої, послідовної і системної регуляторної економічної політики. Політики із визначеною та прийнятою суспільством ідеологією та культурою. Державна політика у сфері регулювання була, і, на жаль, залишається і сьогодні інструментом розв'язання інтересів (бізнес-інтересів, передусім) олігархічних груп. Світовий досвід доводить ефективність – соціальну та економічну – регулятивних механізмів, побудованих на синтезу державно-правового та приватноправового регулювання. В Україні ж можна констатувати «контроль великого рентного бізнесу над державними інституціями» [184, с. 21].

Визначальним та пріоритетним, з точки зору суспільно-економічного розвитку, Україна визначила європейський вектор. Виходячи з цього мають бути проаналізовані і принципи, зміст, вимоги (і, навіть, відповідальність) до реформування регуляторної економічної політики. Запропоновані нами кроки у переформатуванні політики економічного регулювання не лише враховують даний аспект, але й впливають з результатів нашого дослідження – як в умовах децентралізації, але за наявності величезної кількості регуляторних бар'єрів для створення та розвитку бізнесу, не прогнозованості, нелогічності, і, нерідко, суперечності законодавчих змін, підвищити ефективність трансформації регуляторної економічної політики.

В розвинутих країнах світу домінує концепція *Good Governance*, яка ґрунтується на певних стандартах державного управління, відповідального ставлення до державного управління та раціонального та відповідального ставлення до державних ресурсів. Принципи *Good Governance* охоплюють проблеми етичної поведінки, верховенства права, результативності та ефективності, транспарентності та розумного фінансового управління та звітності:

Принцип 1. «*Fair Conduct of Elections, Representation and Participation*». Справедливі вибори та участь в них. Це демократичний принцип рівності можливостей та участі, рішення мають прийматись волею більшості, але права та законні інтереси меншості мають бути дотримані.

Принцип 2. «*Responsiveness*». Цілі, правила, структури та процедури мають бути адаптовані до законних очікувань та потреб громадян. Державні послуги надаються, а запити та скарги приймаються в розумні терміни.

Принцип 3. «*Efficiency and Effectiveness*». Результати мають відповідати узгодженим цілям. Ресурси мають бути доступні. Системи управління ефективністю мають оцінювати та підвищувати ефективність. Регулярні аудити сприятиме ефективності.

Принцип 4. «*Openness and Transparency*». Відкритість та прозорість економічної політики забезпечать рішення, що відповідають правилам, відкритий доступ до всієї можливої інформації, доступна для суспільства форма інформування щодо заходів економічної політики, які реалізують державні та місцеві органи влади.

Принцип 5. «*Rule of Law*». Верховенство закону та судових рішень. Даний принцип охоплює не лише формальні правові рамки. Основним завдання – дотримання правосуддя, заснованого на абсолютному видуманці людської гідності.

Принцип 6. «*Ethical conduct*». Етична поведінка, пріоритет суспільного блага над приватним, антикорупційне діюче законодавство забезпечують ефективне розв'язання конфліктів.

Принцип 7. «*Competence and Capacity*». Компетентність та професіоналізм державних управлінців мають постійно актуалізуватись з метою закріплення продуктивних результатів їх діяльності. Культура підвищення якості державного управління, формування практичних навичок та оволодіння новітніми інструментами державного адміністрування мають підтримуватись та вдосконалюватись.

Принцип 8. «*Innovation and Openness to Change*». Мінливість та турбулентність сучасного соціально-економічного середовища, особливо в умовах посилення цифрових трансформацій, вимагає від влади відкритості до змін, введення новітніх та ефективних рішень проблем, що виникають, сучасних методів надання послуг. Саме сприятливий для змін соціально-економічний клімат забезпечує високі результати економічної політики.

Принцип 9. «*Sustainability and Long-term Orientation*». Сталий розвиток та довгострокова орієнтація забезпечать не лише системність поточної політики, але й врахування потреб майбутніх поколінь, розв'язання проблем в поточному періоді, а не перекладання цього тягаря (екологічні, структурні, фінансові, економічні, соціальні проблеми) на майбутні покоління.

Принцип 10. «*Sound Financial Management*». Розумне управління фінансами – запорука ефективного розвитку. Плата за послуги не може перевищувати вартість цих послуг. Розумність в управлінні фінансами, в тому числі в угодах та контрактах, оцінці ресурсів, доходів, резервів, у оцінюванні ризиків та вигід, розподіл тягаря фінансових рішень має бути на всіх рівнях – державному, регіональному, місцевому.

Принцип 11. «*Human rights, Cultural Diversity and Social Cohesion*». Права людини, культурна різноманітність та соціальна згуртованість – запорука ефективності, в тому числі, політики щодо регулювання економічної

діяльності, оскільки є активом, який мінімізує негативний вплив від непопулярних заходів економічної політики.

Принцип 12. «*Accountability*». Звітність має важливе значення, оскільки всі особи, які приймають рішення – колективні та індивідуальні – мають нести відповідальність за них. Рішення оприлюднюються, пояснюються, санкціонуються. Мають бути розроблені ефективні засоби захисту від неправомірного адміністрування та проти дії місцевої влади, яка порушує громадянські права.

Дотримання принципів *Good Governance*, реалізація альтернативи «від держави до суспільства та бізнесу», розумна регуляторна економічна політика, в тому числі, конкурентна, проведення реформи державного управління, децентралізації і реформи державних фінансів, спрямованих на підвищення якості надання суспільних послуг і рівня контролю суспільства над державними коштами, залежать передусім від якості та реалістичності реформ, що провадяться в Україні, дотримання демократичних принципів урядового адміністрування та верховенство права. Задача бюрократичного апарату на всіх рівнях управління – забезпечити якісне та своєчасне надання державних послуг, економне та раціональне використання обмежених ресурсів, прозорість та доступність інформації щодо державного регулювання.

В такому контексті, основними пріоритетами реформування регуляторної економічної політики в умовах європейського вектору розвитку, визначаємо:

- економічну децентралізацію;
- розвиток конкуренції на всіх рівнях – національному, регіональному, місцевому;
- реформування системи державних фінансів;
- запровадження системи електронного урядування;
- розвиток державно-приватного партнерства.

Економічна децентралізація є найяскравішим проявом децентралізації влади, оскільки вона забезпечує формування сучасної та ефективної системи

взаємодії місцевої та державної влади, надання населенню якісних та доступних державних послуг, підвищення якості життя в усіх сферах через вирішення соціальних та економічних місцевих проблем з найбільшою ефективністю (рис.3.1)

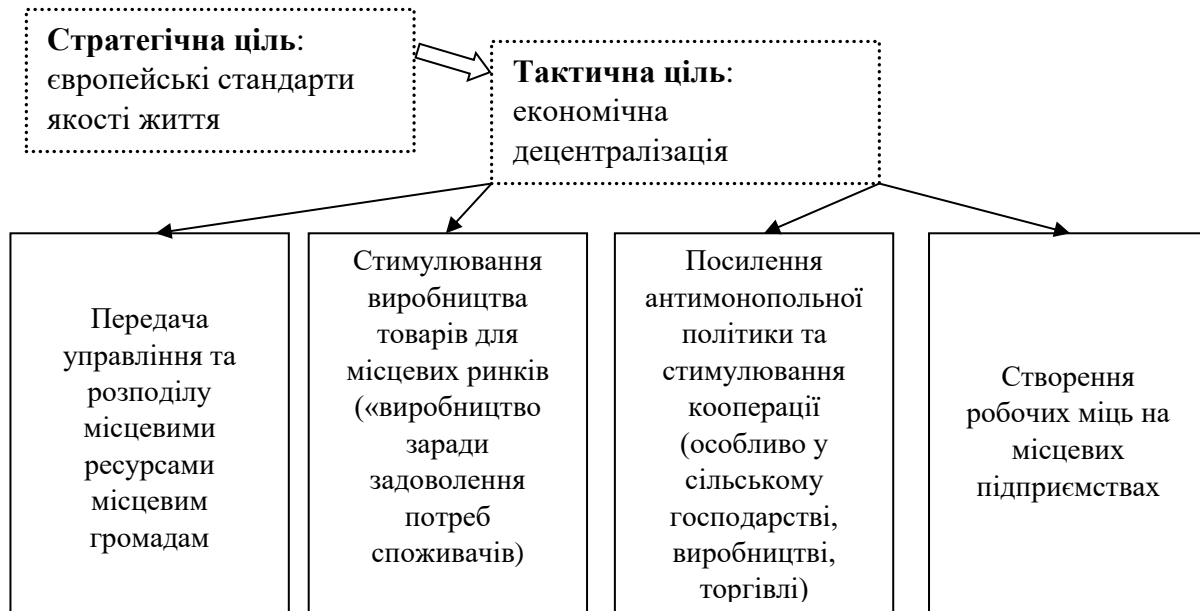

Рис. 3.1. Ключові завдання по реалізації економічної

Джерело: побудовано автором

Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують оцінювати рівень та якість економічної децентралізації за якістю управління державною власністю та прозорістю процесу приватизації. Сьогодні в Україні держава є найбільшим власником підприємств та активів. Серед основних проблем, що виникають в результаті такої безпрецедентної економічної/політичної влади є:

- перетворення державних підприємств на основу для політичної корупції, яка перешкоджає розвитку галузевої конкуренції та зменшує конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг на міжнародних ринках;
- збитковість державних компаній, що перетворює їх на тягар для державного бюджету, а не на джерело доходів;

- відсутність у держави чіткої та адекватної інформації про власні активи та їх вартість.

У 2017 році в Україні було зареєстровано близько 3,5 тис. державних компаній, загальна вартість яких становила майже 2,2 трлн. грн. Загальна вартість активів найбільших 100 державних підприємств станом на 31 червня 2017 р. становила 1,45 трлн. гривень. При цьому основну частку вартості активів було зосереджено у регульованих галузях (63% – в енергетиці, 24% – в галузі інфраструктури).

Загальна кількість зайнятих на державних підприємствах становила близько 1 млн. осіб.

Із майже 3,5 тис. державних підприємств – близько 1,7 тис. не працюють або вже перебувають у процесі ліквідації [94].

Решта державних підприємств за підсумками 6 місяців 2017 р. отримали загалом 32,6 млрд. гривень чистого прибутку (порівняно з 24 млрд. гривень чистого збитку за аналогічний період минулого року), майже 73% загальної суми прибутку – фінансовий результат Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України” (23,3 млрд. гривень).

У 2018 році на приватизацію виставлено всього 21 об’єкт великої приватизації.

Якщо держава (в особі політиків) мінімізує своє втручання в господарську діяльність державних підприємств, і тим самим усуне зловживання державною власністю, це сприятиме зростанню конкуренції у відповідних секторах, збільшить надходження до державного бюджету, підвищить добробут населення.

Дерегуляція та розвиток конкуренції є обов’язковим елементом регуляторної економічної політики, оскільки на даний час можемо констатувати низьку ефективність даного інструменту ринкової економіки. Саме конкуренція є провідним стимулом підвищення ефективності

виробництва, зниження виробничих витрат, підвищення якості продукції (товарів, робіт, послуг), прискорення впровадження новітніх досягнень науки та техніки. Проте в умовах домінування на вітчизняних ринках великого олігархічного бізнесу, держава виявилась неспроможною створити ефективно діючу систему розвитку конкуренції (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка основних показників розвитку конкуренції в Україні

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість зайнятих у МСП, млн. осіб	7,7	7,5	7,3	6,9	6,5
Частка МСП у доданій вартості (за витратами виробництва), % до загальної суми	X	X	62,5	57,9	59
Частка підприємств у загальному обсязі виробництва (реалізації), що діють на:					
- ринках з конкурентною структурою, відсотків	49,2	45,7	47,5	42,7	43,4
- на олігопольних ринках (частка 3-х найбільших суб'єктів господарювання перевищує 50 %)	17,7	16,9	15,4	16,7	14,6
- на ринках з ознаками одноосібного домінування (частка найбільшого госп.суб'єкта - понад 35 %)	25,9	29,9	25,4	30,8	31,3
- на монополізованих ринках	7,2	7,5	11,8	9,8	10,7

Джерело: побудовано автором за [172]

В результаті, незважаючи на змістовну ресурсну базу та безмежні потенційні можливості, Україна програє в конкурентній боротьбі як на регіональних ринках, так і на світовому. Прогнозованість законодавчих змін, зниження рівня концентрації та монополізації на окремих ринках та в окремих галузях, створення можливостей для розвитку підприємництва, підтримка галузей, орієнтованих на виробництво високотехнологічних товарів та послуг, а не на експорт сировини, стимулювання раціонального, бережливого та ефективного використання ресурсів дозволили б підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Розвиток економіки/промисловості за активного захисту конкуренції передбачає вибір лише проконкуретних засобів економічної політики, що забезпечать комплексне стимулювання економіки, особливо компаніям, що

займають привілейоване (монопольне, домінуюче) становище на національному ринку, але які на зовнішніх ринках успішно конкурують із зарубіжними компаніями.

Підтримка перспективних галузей «потягне» за собою позитивні зміни і в інших галузях, але за умов запобігання фундаментальних перекосів в економіці, які можуть викликати негативні наслідки державного втручання. Тобто основна задача держави в цьому контексті – орієнтація бізнесу на створення нової вартості в межах ланцюжка створення вартості через нововведення (процесні, товарні, споживчі, організаційні тощо) та запобігання реалізації розподільчих переваг, рентоорієнтованої поведінки та вилученню ренти.

Принциповою є і підтримка державою галузей, але не окремих суб'єктів господарської діяльності, підтримувати галузі з вже сформованою конкуренцією, підтримувати імпортозаміщення лише в тих галузях, де існують реальні перспективи виходу з конкурентоспроможною продукцією на світові ринки.

Оптимізація та раціоналізація антимонопольної політики передбачає збалансованість та системність, коли високі стандарти формування доказової бази забезпечуються стандартами економічного аналізу, гнучкість інструментів – зваженістю підходів, антикорупційний характер реформування – прозорістю та визначеністю. Все це забезпечується через:

- створення сприятливого інституційного та організаційного середовища для ефективної підтримки конкуренції;
- зниження адміністративних бар'єрів, що запобігають розвитку ринків;
- забезпечення недискримінаційного доступу споживачів до послуг природних монополій;
- формування ефективних механізмів ціноутворення;
- створення умов для ефективної конкуренції при проведенні державних/місцевих закупок;

- реформу у сфері інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для інноваційної діяльності в усіх галузях економіки.

Сировинний характер вітчизняної економіки, яка орієнтована на виробництво традиційної індустриальної та аграрної продукції з низькою доданою вартістю, формування та розвиток вітчизняного ІТ-сектору як аутсорсингового, що продає програмні коди, передаючи права інтелектуальної власності на розробки іноземним компаніям стрімко та майже безповоротно посилює та поглиблює технологічний розрив між Україною та розвинутими країнами. Однією з основних проблем розвитку України є неефективна державна регуляторна політика в інноваційній сфері реального сектору економіки, що нівелює дію будь-яких стимулів для розвитку нових бізнес-ідей, інновацій, стартапів. Незрозумість, непрозорість, а іноді, і відсутність державної підтримки та стимулювання інновацій сприяє відпливу висококваліфікованих кадрів у всіх сферах діяльності. Наслідками цього також є обмежений доступ до фінансування на ранніх стадіях розвитку інновацій, значний “цифровий розрив”, майже повна відсутність взаємозв’язку в трикутнику «бізнес-університет-наукова установа», низький рівень трансферу технологій, невідповідність якості і змісту освіти потребам ринку.

Крім того, сучасна державна система правового забезпечення захисту інтелектуальної власності не забезпечує розвиток інтелектуальної власності та не перетворюється на основу інноваційної економіки України, про що свідчать основні показники наукоємності вітчизняної економіки (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Основні кількісні показники наукоємності економіки України

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Наукоємність ВВП, %	0,74	0,75	0,70	0,65	0,61	0,54	0,60
Індекс розвитку ІКТ, місце	-	-	-	-	76	76	76
Глобальний інноваційний індекс, місце	60	63	71	63	64	56	50

Джерело: побудовано автором за [172]

У кінцевому підсумку, саме розумна інноваційна політика та регуляторна економічна політика у сфері інтелектуальної власності призводить до переходу економіки з групи сировинних країн у групу лідерів світового розвитку – групу інноваційних економік, оскільки передумови для розвитку і активного впровадження інновацій, для переходу до цифрової економіки, для імплементації світових стандартів суспільного відтворення, для розвитку стартапів і формують інноваційну економіку.

- створення сприятливих умов для стартапів;
- створення ефективної системи підтримки малого і середнього підприємництва. Саме малий та середній бізнес – джерело нових робочих місць, тому зменшення адміністративних бар'єрів, доступність фінансових (кредитних) ресурсів, використання найкращих міжнародних практик, сприятиме зростанню кількості малих та середніх підприємств в країні;
- впровадження стандартів розвитку конкуренції.

Конкретними кроками у бік розбудови цивілізованої моделі конкурентної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, адекватне реагування на виклики світової макроекономічної нестабільності, мінімізацію чутливості національної економіки, на наш погляд, наступні кроки:

- *Зниження регуляторного тягаря*

Незважаючи на те, що кожен уряд визначав розвиток бізнесу та підприємництва в якості провідного пріоритету своєї економічної політики, а зниження регуляторного тиску як перший крок до реалізації такої політики, реальні показники доводять її неефективність.

Практична лібералізація умов для ведення бізнесу, спрощення процедур, впровадження чіткої відповідальності регуляторних структур за дотримання прав підприємців сприятиме розвитку підприємництва в Україні.

При розробці стратегій зниження регуляторного тиску, необхідно враховувати, що регуляторні вимоги слід аналізувати з точки зору адміністративних витрат та бар'єрів для бізнесу та суспільства, оскільки регуляторний тягар може скорочуватись за незмінних (і, навіть, зростаючих) регуляторних актів.

У багатьох країнах в процесі регуляторної діяльності активно застосовується принцип «один за один» («one in – one out», «one for one rule», «red tape reduction») – внесення нового регуляторного акту лише за умов скасування одного діючого. Даний принцип не можна назвати універсальним, оскільки він має певні обмеження: використання у правових ініціативах виконавчої, а не законодавчої влади, складність використання в умовах узгодження міжнародних договорів тощо. Проте за тривалу ринкову історію розвинутих країн він довів свою ефективність. Розумне використання даного принципу, безумовно отримало покращення регуляторного клімату в країні.

Зменшення регуляторного навантаження можливо також за рахунок оптимізації адміністративних процесів, спрощення процедур, впровадження організаційних та інформаційних технологій.

- *Впровадження корпоративних політик щодо дотримання антимонопольного законодавства (corporate compliance – корпоративний комплаєнс)*

Держава має стимулювати створення корпоративних програм із зазначенням внутрішніх процесів та процедур, щодо дотримання основних засад антимонопольної політики. Формування таких політик вимагає продуктивної взаємодії з органами антимонопольного контролю, це, у свою чергу, сприяє конструктивізації діалогу між владою та бізнесом. Дана програма може грати превентивну роль щодо порушень конкурентної політики, оскільки її розробка виявляє фактичні та потенційні порушення, їх масштаби та області прояву.

Завдяки *corporate compliance* компанії не лише дотримуються вимог конкурентного законодавства через розробку певних внутрішніх програм та стратегій, оцінку антимонопольних ризиків, структурування горизонтальних та вертикальних угод, але й демонструють юридично виважену, економічно ефективну та соціально відповідальну політику в умовах злиттів та поглинань, монопольного становища та концентрації тощо.

- *Розширення набору непрямих та «м'яких» методів регулювання*

Сутність «м'якого» регулювання полягає у застосуванні державою непрямих правових, адміністративних, економічних важелів для коригування поведінки виробників, відповідно до перспектив розвитку національної економіки та довгострокових програм розвитку.

М'який контроль активно використовує попередження (видаються компаніям, в діях яких виявлені ознаки порушень) та застереження (видаються посадовим особам компаній, порушення яких необхідно призупинити).

Крім того, все більшого розповсюдження набуває політика «nudge», яка передбачає державні інтервенції, що підштовхують людей в певному напрямку, зберігаючи при цьому за ними право вибору (*«interventions that steer people in a particular direction while preserving freedom of choice»*). Розповсюдження економічної психології, теорії та моделей людської поведінки, сприяли їх застосуванню і у розробці заходів державної політики. Звичайно, дані методи більш використовуються для регулювання споживчих відносин, але яскраво проявляється тренд їх реалізації і у регуляторній економічній політиці.

- *Посилення прозорості та доступності напрямків та методів регуляторної економічної політики, розвиток інституту роз'яснень*

Даний інструмент активно застосовується в США та Європі. Передбачається, що роз'яснення розробляються антимонопольним регулятором у співпраці з бізнесом та громадськістю.

- *Рівність доступу до обмежених ресурсів*

Традиційно цей інструмент застосовується для підтримки конкурентного середовища на ринку природних монополій, але він актуальний і для ринків з домінуючою компанією, високою ціною входу на ринок, тобто високих ризиків створення дискримінаційних умов.

- *Зниження бар'єрів входу на ринки*

Проблематичний та ускладнений (фінансово, законодавчо та ін.) вхід на ринок помітно знижує якість конкурентного середовища, тому створення діючих механізмів для запобігання та усунення існуючих бар'єрів, є актуальним завданням.

Хоча можна констатувати позитивні зміни у цьому напрямку, зокрема спрощення ліцензійних процедур, скорочення кількості ліцензованих видів діяльності тощо.

- *Забезпечення принципів конкуренції при проведенні державних, регіональних, муніципальних тендерів*

Змови на торгах та складність процедур бюджетних замовлень, незважаючи на всі спроби останніх років, залишаються реальними в діючій системі державного замовлення. Засобами подолання таких негативних проявів може бути збільшення випадків застосування електронних форм розміщення замовлень та відкритих аукціонів, підвищення ефективності закупок благ, якість яких важко оцінити як *ex ante* та *ex post*, розширення кола учасників тендерів тощо.

- *Регіональний розвиток конкуренції*

Регіональна та місцева влада здатна помітно вплинути на рівень та якість конкуренції на національному рівні, в тому числі, через використання аргументів соціальної політики, спотворення умов конкуренції на регіональних ринках, запровадження спрощеного/надмірного регулювання.

Отже, основною ціллю конкурентної політики має бути зниження регуляторного тиску на бізнес в цілому, превентивна політика щодо

запобігання перерозподілу обмежених ресурсів на користь приватних, а не суспільних інтересів.

Вибір проконкуретних засобів економічної політики забезпечить комплексне стимулювання економіки. Особливу увагу необхідно звернути на компанії, що займають привілейоване (монопольне, домінуюче) становище на національному ринку, але які на зовнішніх ринках успішно конкурують із зарубіжними компаніями.

- *Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу*

Так, з 2015 року в Україні було адаптоване та впроваджено в законодавче поле України так званий SME-Test (в Україні отримав назву М-Тест) – європейський інструмент регуляторної економічної політики. Систематичне та пропорційне використання SME-Test дозволяє проаналізувати наслідки законодавчих пропозицій щодо розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу. Через оцінювання витрат та вигід, переваг та недоліків, він уможливорює покращення бізнес-середовища. Реалізації широко відомого в Європі принципу «Think Small Principle» сприяє попередня оцінка тих підприємств, для яких розробляється законодавча норма, консультації з представниками малого та середнього бізнесу, вимір впливу запропонованої норми на малий та середній бізнес, перспективи використання заходів «пом'якшення» впливу (за необхідності). «Think Small Principle» передбачає:

- створення середовища, в якому підприємці та сімейні компанії можуть процвітати та отримувати винагороду;
- гарантування другого шансу для тих підприємців, які збанкрутували, але мають репутацію чесного бізнесмена;
- дотримання державою принципу «спочатку думай про малих»;
- чутливість державних органів до проблем малого та середнього бізнесу;

- адаптацію інструментарію регуляторної економічної політики до проблем й потреб малого та середнього бізнесу;
- спрощений доступ малого та середнього бізнесу до джерел фінансування;
- допомогу у підвищенні кваліфікації представників малого та середнього бізнесу;
- підтримку малого та середнього бізнесу на міжнародних ринках.

Тобто даний тест є інструментом, за допомогою якого можна спрогнозувати та розрахувати витрати бізнесу від запровадження нового регуляторного механізму. Даний механізм дозволяє виявити та вчасно зупинити ті рішення, які руйнують або стримують бізнес (рис.3.2).

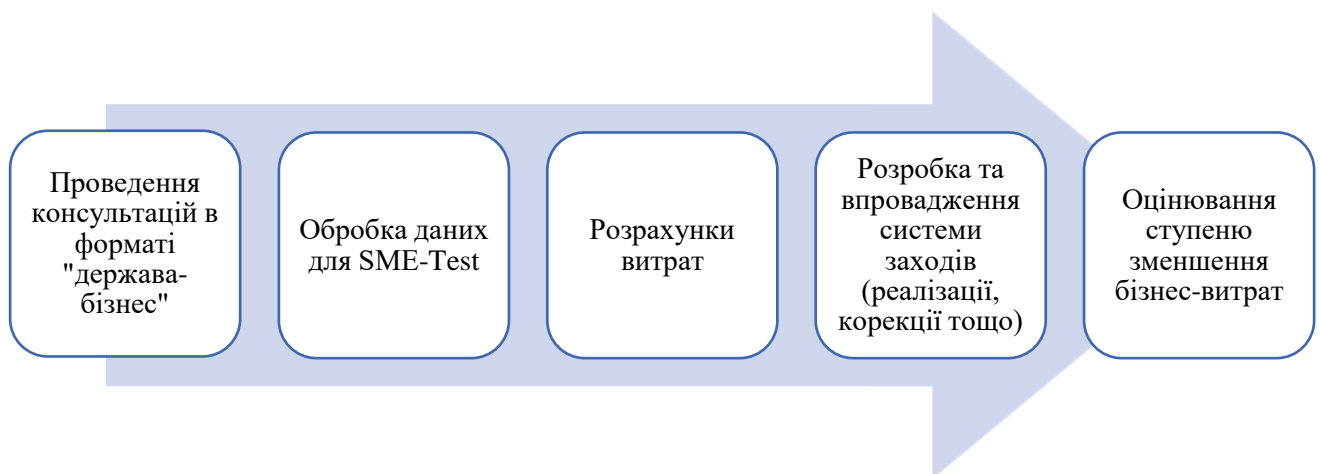

Рис. 3.2 Логіка та послідовність реалізації SME-Test

Джерело: побудовано автором

SME-Test довів свою ефективність у застосуванні, якщо регулювання поширюється більше, ніж на 10% бізнесу. Так, пропозиція введення плати за поліетиленові пакети в магазинах Великої Британії (з метою покращення екологічної ситуації та відвикання пересічного покупця від надмірного використання поліетилену) не була реалізована, оскільки аналіз впливу подібної регуляції на бізнес, довів її неефективність. По-перше, переважна більшість пакетів, що погіршують екологічну ситуацію, поступають з великих супермаркетів; по-друге, така інновація призвела б до надмірних

адміністративних витрат невеличких магазинчиків – потік покупців зменшився, а облік використання пакетів подорожчає у порівнянні з супермаркетами. Експерти з регуляторної економічної політики запропонували компромісне рішення – великі супермаркети впроваджують систему платних пакетів, в маленьких ця опція залишається безплатною, що «вирівняло» конкурентні основи.

Вітчизняний М-Тест, основне завдання якого – загальна оцінка витрат державних регуляції – вимірює вплив регуляторного акту та прогнозує цей вплив. Оцінювання витрат бізнесу на виконання державних рішень, доведення необхідності нових регуляторних актів, необхідність компенсаторних заходів, сприятиме підвищенню якості регуляторної економічної політики. Так, рішення щодо введення реєстраторів розрахункових операцій було відмінено, оскільки розрахунки довели, що вартість впровадження касових апаратів для малого бізнесу перевищує допустимий рівень, тому обов'язкове введення касових апаратів для підприємців, річний дохід яких не перевищує 1 млн. грн. та штраф за відсутність таких апаратів були відмінені.

Слід відзначити важливість обов'язкового узгодження регуляторної економічної політики на державному, регіональному, локальному рівнях. Неформальний характер даної процедури дозволить виокремити та викристалізувати ті сфери регуляторного впливу, які перетинаються на різних рівнях адміністрування, та координувати зусилля з врахуванням розподілу повноважень. У свою чергу модифікація системи управління державними фінансами, впровадження системи електронного урядування, активізації взаємодії бізнесу та держави через модель державно-правового партнерства, можуть стати такими інструментами, використання яких забезпечить європейським вектор регуляторної трансформації в Україні.

Модифікація системи управління державними фінансами передбачає транспарентність у використанні державних фінансів, бюджетне планування на

середньострокову перспективу, контроль та звітність головних розпорядників бюджетних коштів (державний, регіональний, місцевий рівні). Такий підхід має забезпечити зростання ефективності та якості державних послуг.

Електронне урядування (за яким Україна у 2018 році посіла 82 місце серед 193 країн, за дослідженнями ООН) є найсучаснішим інструментом підвищення рівня національної конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, ефективності урядового адміністрування.

Розвиток державно-приватного партнерства

Приватні інвестори розглядають державно-приватне партнерство як привабливу форму взаємодії, оскільки очікують відповідні умови для інвестування, передбачувані та сталі правила гри. Експерти прогнозують на підприємствах, які реалізують державно-приватне партнерство, зростання продуктивності праці, розвиток конкуренції, розширення доступу до ресурсів та зростання частки інвестицій в національному та регіональному валовому продукті тощо (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Переваги та проблеми реалізації механізму державно-приватного партнерства в Україні

Переваги державно-приватного партнерства	Проблеми реалізації
- включення в управління проектами державно-приватного партнерства відомств різних рівнів управління; - контрактна система державних закупок; - активність регіональної та місцевої влади в розробці нормативно-правової бази - стабільність кредитного рейтингу країни та невисокого об'єму зовнішнього боргу, забезпечені політичною підтримкою та великим ВВП; - співробітництво з міжнародними фінансовими інститутами, що забезпечує гарантії по інфраструктурних проектах	- неефективна координація на рівні регуляторів інституціонального середовища, що знижує ефективність дій кожного учасника; - низька правова прозорість процесу реалізації проектів; - відсутність систематичного підходу до планування та структурування проектів, методик оцінювання ефективності проектів; - при встановленні тарифів зазвичай використовуються неринкові інструменти, що обмежують доходність проектів для приватних партнерів; - диспропорції в особливостях регулювання на місцевому та галузевому рівнях

Джерело: побудовано автором.

Отже, для того щоб зазначені пріоритети були не просто декларовані, а реалізовані, ми проаналізуємо можливі альтернативні сценарії реалізації даних пріоритетів.

3.2. Альтернативні сценарії реалізації стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики держави

Дослідження теорій державного регулювання економіки, вивчення національних особливостей урядового адміністрування економіки, аналіз ключових параметрів регуляторної економічної політики України у період соціально-економічних та політичних трансформацій переконливо доводять, що реалізація регуляторної економічної політики в цілому та децентралізації зокрема, в кожній країні має свої унікальні особливості і повинна ґрунтуватись на якісному аналізі передумов, факторів, рушійних сил, соціокультурних особливостей, які визначають або потенційно можуть впливати на реорганізацію адміністративних, соціальних, економічних, політичних систем.

В залежності від суб'єктів, що ініціюють зміни курсу економічної політики, розробку заходів і програм, виділимо наступні моделі розробки та реалізації державної політики.

Модель «зверху-вниз» (top down, ієрархічна, авторитарна) побудована на прийнятті рішень щодо модифікації економічної політики на вищих рівнях влади. Рішення не підлягають обговоренню під час доведення до нижчих рівнів та конкретних органів регіонального та місцевого управління (рис.3.3.).

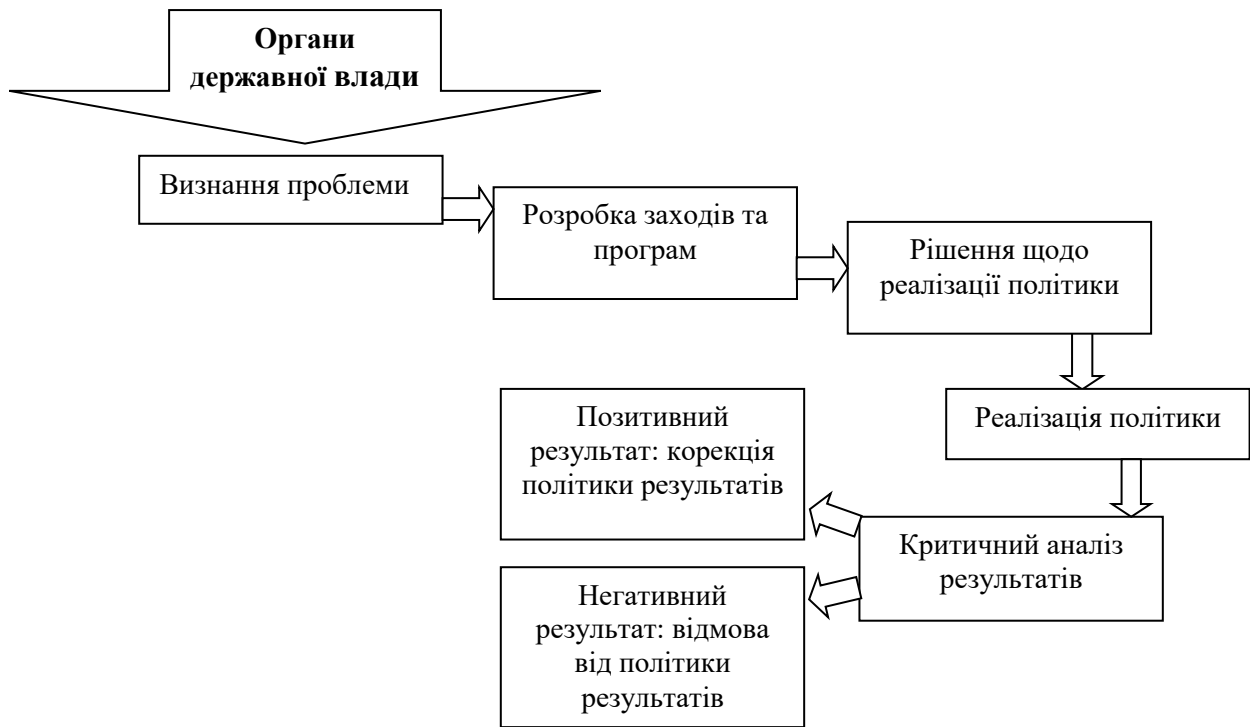

Рис. 3.3. Модель розробки та реалізації державної політики «зверху - вниз»

Джерело: побудовано автором.

За такої моделі «ролі» щодо формування напрямку економічної політики розподіляються таким чином (рис.3.4.):

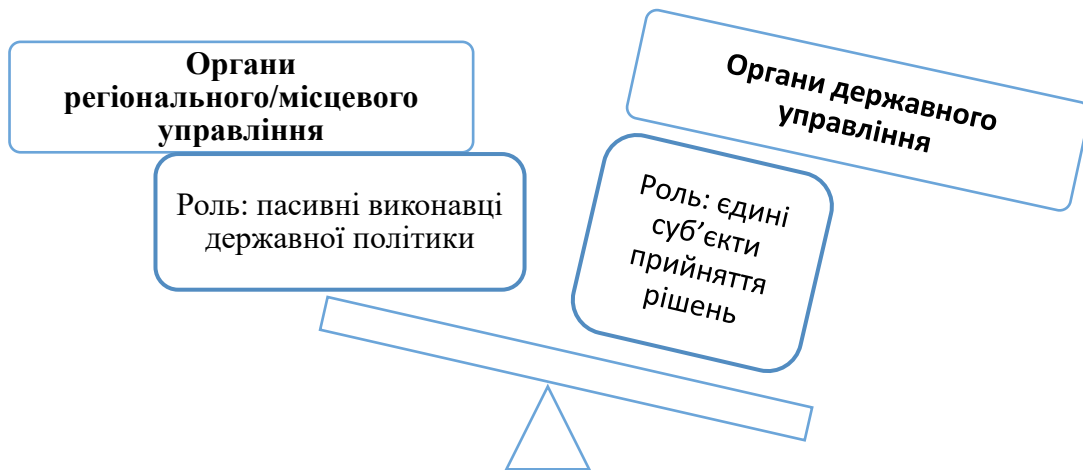

Рис.3.4. Розподіл «ролей» між державними та місцевими органами управління за моделі «зверху - вниз»

Джерело: побудовано автором.

Основна загроза реалізації даної моделі – розростання бюрократії та адміністративних бар'єрів. І хоча популяризується ідея дерегуляції, безпосередньо процес дерегуляції перетворюється на скорочення чисельності

регулюючих служб, кількісних показників їх активності за збереження вимог регулювання.

Модель «знизу-вгору» (down up) передбачає формування політики з нижчих структур державного управління, тобто рушійною силою оновлення економічної політики держави є регіональні та місцеві органи влади, які беруть безпосередню участь у розробці та впровадженні різних програм. Саме інтереси та рекомендації місцевої влади є основою для розробки цілісної державної політики у кожній сфері суспільного життя (рис.3.5).

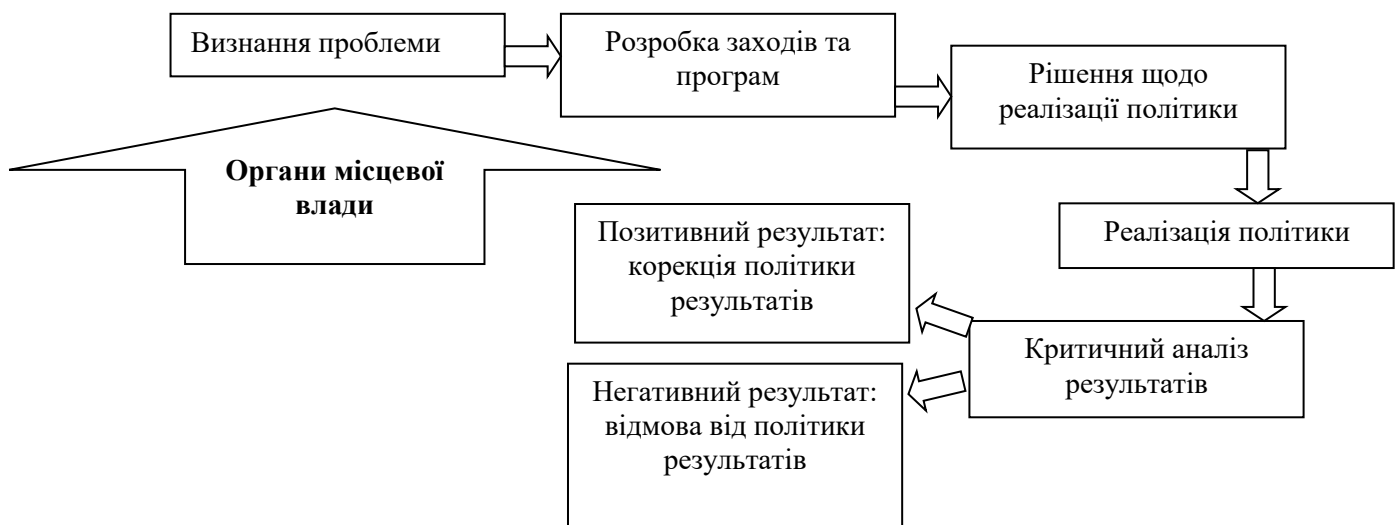

Рис. 3.5. Модель розробки та реалізації державної політики «знизу-вгору»

Джерело: побудовано автором

Відповідно, «ролі» в моделі «знизу - вгору» розподіляються наступним чином (рис.3.6.):

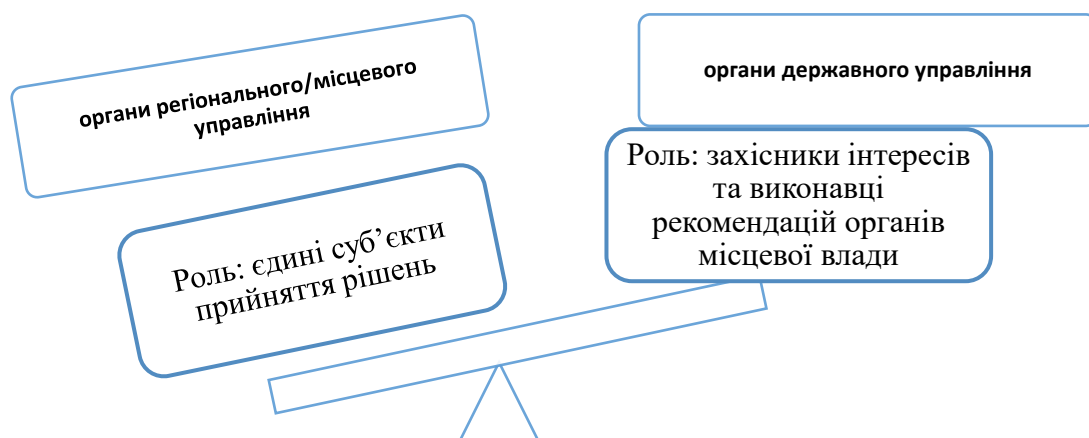

Рис. 3.6. Розподіл «ролей» між державними та місцевими органами управління за моделі «знизу - вгору»

Джерело: побудовано автором.

Представлена модель найчастіше реалізується в умовах політичних криз. Нерідко це вимушений крок центру з метою утримання влади: відкриття політичних можливостей на місцевому рівні дозволяє всім учасникам політичних та військових конфліктів брати участь у прийнятті рішень. Так, в Латинській Америці децентралізація є результатом політичних трансформацій після зміни автократичних центральних режимів на уряди, що діють у відповідності з новими конституціями; в Африці децентралізація сприяла появі багатопартійних політичних систем та посилення влади місцевих структур; децентралізація в Ефіопії була викликана тиском регіональних та етнічних груп на центральний уряд з вимогами розширення прав та повноважень; у пострадянських країнах Східної Азії децентралізація була обумовлена необхідністю покращення надання послуг великим групам населення та визнанням обмежень центральної адміністрації, при цьому суспільство і не мало значимої альтернативної структури управління для надання державних послуг місцевих органів влади.

Проте ринкова економіка априорі не може бути і не повинна бути децентралізована повністю, оскільки це є прямою загрозою системоутворюючим зв'язкам, що об'єднують господарські ланки в єдину економічну систему. Конкурентна економіка має бути не просто високоорганізованою та контрольованою, але й цілеорієнтованою, такою, що має певні вектори спрямованого розвитку, що сприятиме мінімізації впливу турбулентного середовища та криз.

Модель «рівного доступу» («рівної участі», ліберальна, демократична) передбачає, з одного боку, централізоване управління, з іншого - можливість участі у розробці державної політики місцевих органів, громадських організацій, окремих громадян. Дана модель – модель активного стимулювання активності населення, громадських ініціатив тощо (рис.3.7.).

Рис. 3.7. Модель розробки та реалізації державної політики «рівного доступу»

Джерело: побудовано автором.

В даній моделі («рівного доступу») змінюється і співвідношення впливу різних суб'єктів прийняття рішень щодо економічної політики (рис.3.8)

Іноді така, перспективна на перший погляд, модель перетворюється з драйвера росту на його гальмо: політика та економіка свідомо стримують децентралізацію - політичні цілі підвищення політичної активності та участі на місцевому рівні можуть збігатись з економічними цілями кращих рішень про використання державних ресурсів та підвищеною готовністю платити менше за місцеві послуги.

Рис.3.8. Розподіл «ролей» між державними та місцевими органами управління за моделі «рівного доступу»

Джерело: побудовано автором.

Суспільний інтерес легко може перетворитися на вираз інтересів окремих груп, пов'язаних з отриманням індивідуальних (приватних) вигод – галузевих, регіональних тощо. Ще Дж. Стиглер писав про те, що є попит на конкретні норми регулювання, і політики (законодавча влада) реагують на цей попит, приймаючи відповідні нормативні акти [27]. В такому випадку регулювання легко перетворюється з інструменту забезпечення «абстрактних» суспільних інтересів на інструмент перерозподілу та реалізації конкретних інтересів окремих груп.

Крім того, інститут державного регулювання може захищати інтереси бюрократії. Ще В. Нісканен вказував на закономірності розширення повноважень, бюрократичних організацій в результаті асиметрії інформації між різними суб'єктами економічної взаємодії, між законодавчою та виконавчою владою, між бізнесом та владою тощо [22].

Змішана модель поєднує в собі всі принципи попередніх моделей («зверху-вниз», «знизу-вгору», «рівного доступу»), оскільки ґрунтується на ідеї

захисту національних інтересів та активної підтримки політики економічної ефективності через забезпечення економічної безпеки, економічного суверенітету, економічного націоналізму або сепаратизму. Застосування того чи іншого підходу залежить від багатьох факторів – політичних, економічних, ієрархічних, соціокультурних, стратегічних, тактичних тощо (рис.3.9).

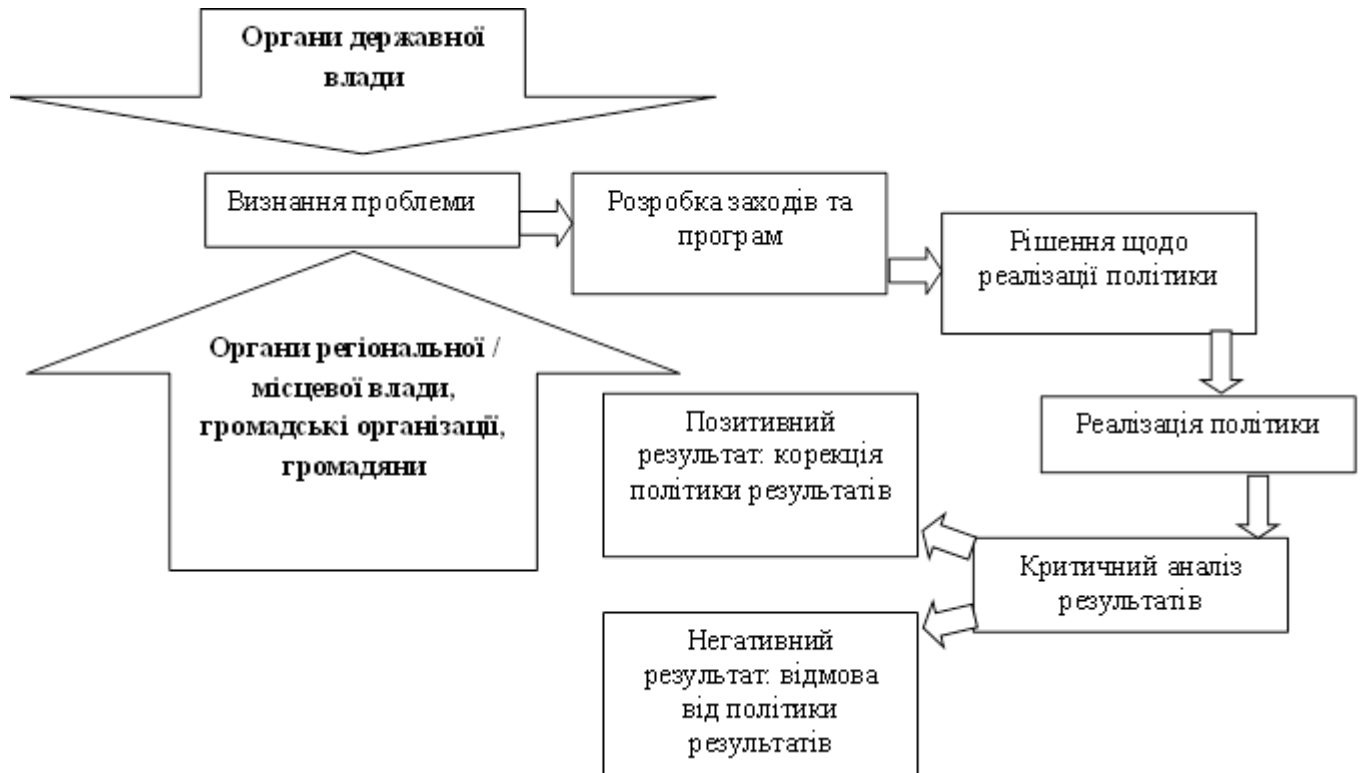

Рис. 3.9. Змішана модель розробки та реалізації державної політики

Джерело: побудовано автором.

Центральний уряд не може передати повноваження у наданні державних суспільних послуг, міжнародної політики, грошово-кредитної політики, економічного регулювання, координації податково-бюджетної політики, регіональної політики, збереження внутрішнього ринку. Світова практика довела ефективність місцевих органів у наданні освітніх послуг, охороні здоров'я, соціальному страхуванні, нагляді за місцевими органами влади.

На наш погляд, дана модель є найбільш ефективною з точки зору адекватності та оптимальності прийняття рішень щодо реалізації економічної політики, оскільки вона уможлиблює знаходження балансу державних та

суспільних, державних та місцевих, державних та приватних інтересів (рис.3.10.):

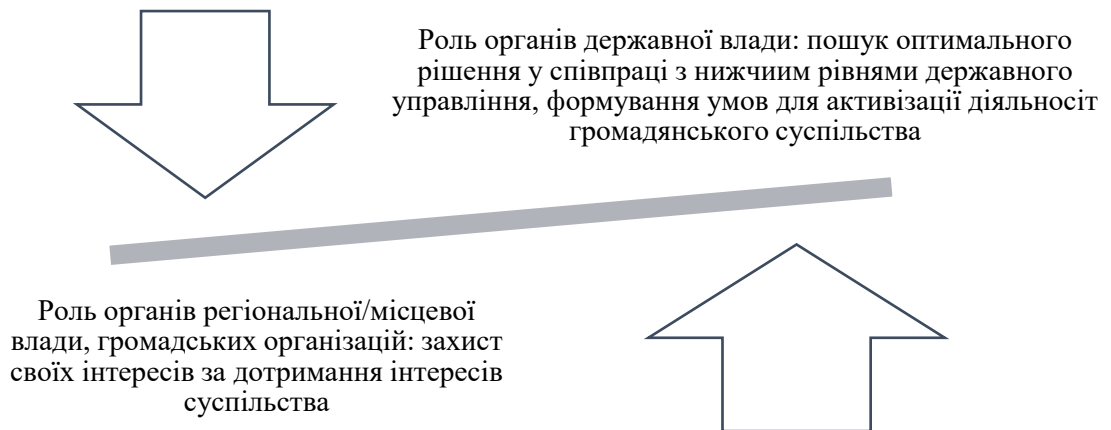

Рис. 3.10. Модель розробки та реалізації регуляторної економічної
Джерело: побудовано автором.

Отже, державна регуляторна економічна політика спрямована на: (1) забезпечення дотримання органами виконавчої влади вимог законодавства про державну регуляторну економічну політику на етапах підготовки та прийняття регуляторних актів; (2) усунення виявлених порушень; (3) відстеження результативності дії прийнятих регуляторних актів; (4) усунення надмірного/неефективного регулювання господарської діяльності, через:

- експертизу спірних регуляторних актів на відповідність принципам регуляторної економічної політики;
- перегляд регуляторних постанов та актів; за результатами – або внесення змін, або скасування.

В умовах сучасної економіки в цілому, і транзитивної зокрема, ефективність державної політики проявляється передусім крізь її здатність виражати та реалізовувати суспільні потреби, оптимально (для конкретного часового проміжку та етапу суспільно-історичного розвитку), поєднувати суспільні та приватні інтереси. Відповідно, регуляторна економічна політика має чітко відповідати на питання:

1. Які саме господарські відносини слід регламентувати/регулювати.

2. Методологія політики регулювання – яким чином реалізується принцип відповідності конкретних заходів зазначеним цілям та пріоритетам, як забезпечується системна узгодженість та несуперечність законодавчих актів, як підвищується якість регуляторних заходів.
3. Як оцінюється результативність регуляторної економічної політики (методологія, критерії, індикатори, показники).

Отже, розбудова в Україні змішаної моделі розробки та реалізації економічної політики передбачає перш за все децентралізацію влади як передачу повноважень та відповідальності за певний набір функцій, які традиційно покладались на державу, іншим структурам (приватному сектору, громадським організаціям, квазінезалежним державним організаціям тощо). Для ефективної децентралізації необхідна додаткова адаптація інституціональних механізмів для міжурядової координації, планування, складання бюджету, фінансової звітності тощо. Подібна координація має охоплювати конкретні правила, періодичні огляди міжурядових угод, обмежений, але прозорий та зрозумілий центральний контроль.

Мова йде про комплексну систему дій щодо економічної, політичної, адміністративної, фінансової, фіскальної, ринкової децентралізації. Комплексність в даному випадку ми розглядаємо не лише як фактор ефективності процесів децентралізації, але і як інструмент координації між різними видами децентралізації, як «нитку», на яку нанизуються всі економічні трансформації, пов'язані з процесами децентралізації влади.

Адміністративна децентралізація - перерозподіл повноважень, відповідальності та фінансових ресурсів для надання державних послуг між різними рівнями управління. Умовами адміністративної децентралізації є: перекладання планування, фінансування та управління частиною публічних

функцій з центрального уряду на місцеві рівні управління. Адміністративна децентралізація може проявлятися у наступному:

- *деконцентрація* - перерозподіл повноважень щодо прийняття фінансових та управлінських рішень між різними рівнями центрального уряду, перенесення зобов'язань центрального бюрократичного апарату на регіональних чиновників, що підпорядковуються центральній владі. Результатом такого реформування (що часто можна спостерігати в унітарних державах) є створення потужного локально-місцевого апарату або формування адміністративного потенціалу під контролем міністерств центрального уряду;
- *делегування* – передача центральним урядом відповідальності за прийняття рішень квазіавтономним структурам через створення державних компаній та корпорацій, розширення регіональних програм розвитку тощо. Результатом такого реформування є, з одного боку, більша свобода у прийнятті рішень, оскільки делегування є більш широкою формою децентралізації; з іншого – підконтрольність (хоча і обмежена) квазіавтономних структур центральному уряду;
- *деволюція* – передача повноважень від центральної влади місцевим органам самоврядування з корпоративним статусом за умов чіткого окреслення і визнання всіма учасниками адміністративної децентралізації географічних кордонів. Результатом такого реформування найчастіше є політична децентралізація.

Стратегічно виважена економічна політика має обмежити домінування якогось одного напрямку, та забезпечити реалізацію кожного з них, залежно від цілей, конкретних соціально – економічних умов, очікуваних результатів.

Економічна децентралізація неможлива без децентралізації політичної як процес розширення повноважень громадян (або їх представників) в процесі

прийняття державних рішень, оскільки передбачається, що участь широких верств населення забезпечить ефективне виконання всіх рішень. Умовами політичної децентралізації є конституційні та законодавчі реформи, плюралістичність політичних партій, верховенство права, формування місцевих політичних одиниць тощо. Саме кодифікація формальних правил гри через конституцію, закони, правила забезпечить ефективний перехід до децентралізованої соціально-економічної системи:

- Конституція – закріплює широкі принципи, права та обов'язки всіх на рівні державного управління, їх ролей на державному та місцевому рівні, умови внесення змін;
- Закони визначають конкретні параметри міжбюджетної системи, інституціональні деталі структури місцевого уряду, звітність, засоби правового захисту, особливості взаємодії інститутів державного та місцевого рівнів;
- Правила пов'язані з кожним законом і описують практику та заходи дії відповідного закону.

Ключове завдання в даному контексті – усунути неузгодженості, а найчастіше прями суперечності в законодавчих актах різних рівнів.

Логіка процесу політичної децентралізації передбачає рух від конституції до правил, від загальних принципів до регламенту. Тому визначення конкретних аспектів системи децентралізації та їх відносної специфіки у поєднанні із співвідношенням гнучкості та жорсткості, забезпечать позитивні результати в процесі управління децентралізованою системою.

Не можна не враховувати і важливість фінансової децентралізації як основного компоненту децентралізації, оскільки можливості місцевої влади щодо виконання функцій самоврядування обмежені передусім фінансово. Місцеві органи повинні мати повноваження щодо прийняття рішень про витрати, а головне, вони мають бути забезпечені певним рівнем доходів.

Відповідно, *фіскальна децентралізація* не є самоціллю, а є необхідною умовою соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки відсутність повноважень в сфері бюджетних доходів у місцевої влади призводить до зниження мотивації щодо стимулювання регіонального розвитку, реального фінансовим втратам. Незважаючи на певні позитивні зрушення поки що в Україні надання регіонам власної доходної бази нерідко підміняється вдосконаленням механізмів виділення фінансової допомоги, передусім трансфертів. Проте жодну фінансову допомогу від центрального уряду об'єктивно не можна вважати місцевим доходом. Основою підвищення доходів місцевих бюджетів має стати підвищення доходів на місцевому рівні.

Унітарні та федеральні уряди по-різному розв'язують проблеми фіскальної децентралізації: унітарні не мають субнаціональних урядів, які конституційно уповноважені приймати рішення щодо комплексу державних функцій та послуг; федеральні – конституційно захищають субнаціональні уряди, можливості для прийняття незалежних рішень.

Світова практика рекомендує комплекс напрямків фіскальної децентралізації. На наш погляд, кожний з них може знайти ефективне застосування. Зокрема, розширення місцевих доходів може відбуватись за рахунок:

- самофінансування або відшкодування витрат (збори зі споживачів державних послуг);
- спільного фінансування або спільного виробництва (місцева влада-споживачі), завдяки якому споживачі беруть участь у наданні послуг за рахунок грошових або трудових внесків;
- розширення місцевих доходів за рахунок податків на майно, продажів, непрямих податків;

- міжурядових трансфертів, які передають спільні доходи від податків, що відчужуються центральним урядом, в місцеві органи влади за спільні або конкретні види використання;
- дозволів на муніципальну мобілізацію ресурсів на національному або місцевому рівні за допомогою кредитних гарантій.

В Україні потенційна проблема нереалізації даного виду децентралізації полягає у тому, що хоча місцеві органи влади або адміністративні одиниці поступово отримують юридичні фіскальні повноваження, проте податкова база є настільки слабкою, а залежність від субсидій центрального уряду настільки укорінена (що є вкрай характерним для країн, що розвиваються), що реально реалізувати реформування вкрай складно.

Децентралізація економіки (ринку) з одного боку об'єктивна необхідність в умовах ринкової системи, отже, будучи централізованою, економіка просто не може бути ринковою, оскільки для такої економіки притаманно розподіл більшості товарів та послуг за державним планом. З іншого, ми спостерігаємо в Україні визнаній країні з ринковою економікою яскраво виражені «неринкові» елементи та важелі «публічний» вплив яких посилюється в періоди політичної активності (вибори наприклад). У період політичного «затишшя» дані інструменти стають в країні «неполітичними», але залишаються такими, що вирішують владні, майнові, фінансові питання вузького кола наближених до влади людей.

Проте ринкова економіка має характеризуватись тим вільним режимом господарської діяльності, який стимулює підприємництво та інновації. Тобто за своїм змістом децентралізація ринку – це відсутність встановленого центром державного плану, обов'язкового до виконання, проте наявність індикативного, рекомендованого, дорадчого плану.

Загально визнаними найповнішими формами децентралізації приватизація та дерегулювання, з їх делегуванням повноважень та переносом

відповідальності від держави на приватний сектор (підприємства, кооперативи, приватні громадські об'єднання, інші неурядові структури). Економічна лібералізація та політика розвитку ринку максимізують соціально-економічний ефект такого реформування. З точки зору економічної децентралізації та регуляторної економічної політики необхідно враховувати, що приватизація передбачає:

- передачу раніше монопольних державних функцій приватним підприємствам;
- надання послуг державним компаніям або управління державними службами (об'єктами) комерційними підприємствами;
- фінансування програм державного сектору через ринок капіталу (з обов'язковим комплексом превентивних заходів – центральний уряд не має нести ризики для цих запозичень, якщо участь бере приватний сектор);
- приватизацію державних підприємств з метою делегування повноважень та відповідальності приватному сектору.

Повноцінна та реальна, а не декларована децентралізація забезпечить:

по-перше, пом'якшення «вузьких» місць в процесі прийняття рішень, що є розповсюдженою проблемою в умовах централізованого планування і контролю за важливими економічними та соціальними діями.

По-друге, децентралізація помітно спростить та скоротить складні бюрократичні процедури, сприятиме підвищенню чутливості та зацікавленості державних чиновників до проблем та потреб регіонів.

По-третє, забезпечить державними послугами «на місцях».

По-четверте, завдяки децентралізації максимально можливо реалізується принцип плюралізму політичних, культурних, етнічних, релігійних тощо груп в процесі прийняття рішень.

По-п'яте, децентралізація вивільнить топ-менеджерів рівня міністерств від необхідності вирішення «локальних», «рутинних» задач.

По-шосте, децентралізація сприятиме створенню інноваційних, актуальних, реальних програм по задоволенню місцевих потреб та реалізації «місцевих експериментів».

І, нарешті, децентралізація підвищить політичну стабільність та національну єдність, дозволяючи громадянам контролювати державні програми на місцевому рівні.

Ми не схильні ідеалізувати децентралізацію. Будь-які зміни в економічній політиці в цілому та регуляторній зокрема мають враховувати наступні моменти:

- децентралізація недостатньо ефективна в умовах надання стандартизованих, мережевих послуг, оскільки загрожує втратою ефекту масштабу та контролю над дефіцитними фінансовими ресурсами з боку центрального уряду, зниженням якості надання послуг.
- децентралізація може ускладнювати координацію національної політики, формувати локальні осередки влади, сформовані місцевою елітою, особливо в умовах недовіри між державним та приватним секторами та іншими.

Тобто будь-яка національна програма децентралізації має оцінювати не лише реальні переваги державного/приватного секторів при виконанні певних функцій, не лише граничний рівень якісного та ефективного виконання функцій, не лише оптимальні форми приватизації, що забезпечить передачу частини функцій центрального уряду місцевим органам влади, але й адаптувати плани та програми під існуючі структури та інститути.

У будь-якому випадку, децентралізація є об'єктивним кроком суспільного розвитку в сучасних умовах, а її дизайн забезпечує економічну ефективність,

соціальну справедливість та макроекономічну рівновагу за виконання наступних умов:

- створення можливостей прийняття місцевою владою бюджетних/фінансових рішень та прийняття відповідальності за ці рішення через прямий зв'язок місцевих доходів та діяльності фіскальних органів;
- транспарентності інформації щодо витрат на державні послуги, варіанти надання послуг, ресурсів та їх джерел;
- моніторингу потреб та запитів місцевої спільноти, розробку ефективного механізму його актуалізації;
- прозору систему звітності для забезпечення контролю роботи місцевих урядів, реакції місцевих громад;
- розбудову правових та інституціональних рамок, структури зобов'язань щодо надання послуг;
- дії механізму не лише проектування, але й фінансування проектів після затвердження функцій, інформованого прийняття рішень, дотримання місцевих пріоритетів.

Нормативно-правова база має бути адаптована до умов країни та управлінського потенціалу (законодавчо-нормативна система обов'язково має враховувати різницю в управлінських можливостях шляхом класифікації місцевих органів влади).

На даний час Україною визначено п'ять пріоритетів у реформі децентралізації [57]:

- завершення процесу об'єднання територіальних громад, який має бути інклюзивним та здійснюватися за допомогою діалогу;
- розробка регіональної моделі децентралізації з визначенням оптимальної моделі ефективної влади на місцях;

- спільна робота лідерів в секторальних реформах для забезпечення якості освіти, охорони здоров'я, інфраструктури, культурного середовища;
- місцевий економічний розвиток;
- включеність громадян у прийняття рішень.

Нажаль державна регуляторна економічна політика в Україні характеризується певною безсистемністю, формальним характером планування і проведення органами виконавчої влади власної регуляторної діяльності; суперечністю термінологічних визначень, процедур підготовки регуляторних актів, механізмів виконання та розв'язання суперечностей; інституціональною неспроможністю уповноважених органів в частині реалізації регуляторної економічної політики та дерегуляції.

За таких умов економічна політика та стратегія децентралізації можуть розвиватись по двох альтернативних напрямках:

- децентралізація за принципом «від держави до держави»;
- децентралізація за принципом «від держави до громади та бізнесу».

Ми проаналізували можливі альтернативи за певними критеріями та обраними пріоритетами, зокрема:

- співвідношення економічного, соціального, політичного. Неоднозначність зв'язків глобалізації та інтеграції обумовлюється неоднорідністю економічного розвитку країн світу, а це, у свою чергу, помітно ускладнює визначення конфігурації системи трансформації економічної ролі і політики держави;
- особливості політичної та економічної стратегії на міжнародних ринках;
- співвідношення економічних та адміністративних методів регулювання економіки;
- принципи розподілу доходів;

- інструменти та методи досягнення визначених стратегічних цілей та пріоритетів.

Децентралізація за принципом «від держави до держави» виходить з того, що державна влада та вплив мають пріоритет над економічною та/або соціальною доцільністю. Оскільки мова йде про ринкову, а не адміністративно-командну економіку, то регуляторна економічна політика набуває гібридних форм. Держава обирає не галузі та ринки, а конкретні компанії, які активно підтримуються державою. Фактично держава перетворюється на захисника інтересів конкретних великих компаній, державних корпорацій. Держава розглядає свою роль як системне та обґрунтоване втручання в економіку. Обґрунтуванням є принцип «все заради державних інтересів».

Це, скоріше, консервативна модель розвитку, яка передбачає розширення державних витрат та збереження контролю держави. Даний підхід, з точки зору теоретичного підґрунтя, розглядає кейнсіанську концепцію, яка негативно оцінює підвищення ставки центрального банку, як фактору, що знижує інвестиційний розвиток реального сектору економіки внаслідок зростання вартості кредитування.

Дж. М. Кейнс у свій час достатньо аргументовано обґрунтував важливість та необхідність державних витрат. І необхідно погодитись, що нерідко адміністративні бар'єри виявляються найефективнішим інструментом боротьби з деструктивним впливом, наприклад, валютних спекулянтів, які помітно дестабілізують економіку. Так, Центральний банк Китаю активно використовує адміністративні методи та заходи з метою уповільнення зниження курсу національної валюти і зниження ступеня його волатильності, гальмування або припинення обвалів на фондових ринках тощо.

Крім того, даний альтернативний напрямок децентралізації фінансову допомогу регіонам розглядає як дохід, а міжнародні зв'язки, процеси інтеграції, інтернаціоналізації та глобалізації як загрозу економічному та політичному

суверенітету країни та національній ідентичності. Відповідно, посилення власної ізоляції у світовій економіці, схильність до сепаратизму з точки зору ініціації створення/участі у створенні політичних та економічних блоків країн, призводять до звуження кола потенційних партнерів по економічній інтеграції.

Проте з великою долею ймовірності така країна зможе знайти собі партнерів, країни, які опинились в схожій ситуації, оскільки пропагують аналогічні погляди на економіку відносин з іншими країнами. Відповідно, найчастіше вектор такого розвитку передбачає розбудову політико-економічного партнерства з менш розвинутими країнами.

Ідеологія альтернативи «від держави до держави» – ефективне поєднання індустріальних та національних інтересів країни, що ґрунтується на принципах державно-приватного партнерства з широким залученням державних, суспільних інститутів та бізнес-структур з визначенням пріоритетів досліджень, розвитку, розробок, з врахуванням часових та фінансових можливостей для досягнення стратегічно важливих цілей державного значення з високою соціальною значимістю при реалізації в різних секторах економіки перспективних державних програм.

Державні корпорації перетворюються на галузевих компаній-медіаторів, що формують вектор галузевого розвитку забезпечують взаємодію всіх учасників. Слабкістю даної альтернативи є те, що відсутність взаємодії промислової та антимонопольної політики сприяє зростанню ризиків отримання переваг окремими суб'єктами економіки.

Ключові інструменти та методи досягнення визначених стратегічних цілей та пріоритетів:

- Систематичний перегляд регуляторної економічної політики з метою посилення вертикалі влади;
- Систематичний аналіз політики державного нагляду (контролю) з метою посилення залежності регіонів від центральної влади;

- Позиціювання державних корпорацій як суб'єктів підприємницької діяльності (що загрожує імітацією політики демонополізації);
- Розширення мережі комітетів при центральній владі, які відповідають за реалізацію державної політики;
- Перетворення державних корпорацій на локомотивів економічного розвитку
- Моніторинг ефективності регуляторної економічної політики, основним методом якого є розширення діалогу з державними корпораціями;
- Учасники процесу реформування: владні структури та лояльні владі бізнесмени, громадські об'єднання, національні та міжнародні організації, науковці.

Децентралізація за принципом «від держави до громади та бізнесу» передбачає пріоритет економічної та/або соціальної доцільності над державним втручанням, недопущенням стратегічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, мінімізація втручання держави у діяльність господарюючих суб'єктів, мінімізацію перешкод для розвитку підприємництва, особливо, малого та середнього. Держава розглядає свою роль як системне та обґрунтоване втручання в економіку. Обґрунтуванням є принцип «все заради розвитку, прогресу, виробництва».

Це, скоріше, ліберальна модель розвитку, що захищає ідеї обмеження державних витрат, в ідеалі повну відсутність будь-яких обмежень та бар'єрів, підвищення ставки центрального банку для обмеження інфляції (теоретичне підґрунтя – монетаристська концепція).

Держава, за умов реалізації даного вектору децентралізації використовує переважно економічні методи регулювання економіки, наголошуючи, що фінансова допомога регіонам – це не дохід, а наявність свободи вибору у суб'єктів господарювання є найкращим методом економічного стимулювання.

Держава використовує стимули для створення передумов для прийняття суб'єктами господарювання того рішення, яке збігається з інтересами країни, тобто держава використовує стимули як інструменти переконання та заохочення.

З точки зору розподілів доходів альтернатива «від держави до громади та бізнесу» пропагує, безумовно, захист інтересів заможних людей в державі та концентрацію доходів, тому «агітує» за «пласку» шкалу оподаткування. Саме вибір типу шкали оподаткування визначає рівномірність розподілу доходів: незмінний розмір податку на доходи громадян («плоска» шкала) сприяє локалізації прибутку у найбільш заможних громадян і його вимивання у менш заможних. Прогресивна шкала оподаткування перекладає акцент справляння податків з безлічі менш заможних громадян на меншість більш заможних і таким чином сприяє вирівнюванню розподілу доходів.

Крім того, дана модель розвитку передбачає прийняття та активне використання посилення взаємозалежності країн в умовах глобальної економіки, посилення інтеграції у створенні політичних та економічних блоків країн. Саме тому такі країни обирають собі у якості партнерів економічно більш розвинуті країни. Взагалі вибір країни-партнера за принципом порівняння економічної розвиненості визначається вибором між реалізацією переваг або скороченням відставання як за рівнем соціально-економічного розвитку країни, так і за розвитком окремих секторів економіки. Менш розвинені країни в результаті такого партнерства «підтягуються» до країн-лідерів та скорочують своє відставання. Для такої країни, незважаючи на реалізацію партнерства, є загроза недосягнення поставленої мети – вихідний розрив не скорочується, або навіть збільшується, що доводить безперспективність такого партнерства.

Більш розвинені країни в такій взаємодії максимізують використання конкурентних переваг. Можливою загрозою такого співробітництва для країни-

лідера є те, що в процесі реалізації конкурентних переваг, країна-аутсайдер буде розвиватись більш швидкими темпами, ніж було прогнозовано, і це є фактором потенційної зміни лідера.

Ключові інструменти та методи досягнення визначених стратегічних цілей та пріоритетів:

- систематичний перегляд регуляторної економічної політики з метою її вдосконалення та спрощення;
- систематичний перегляд політики державного нагляду (контролю) з метою його спрощення та поступової мінімізації;
- демонополізація ринків через розширення свободи підприємницької діяльності;
- децентралізація державних монополій;
- аналіз регуляторного впливу через розширення діалогу зі сторонами, громадських обговорень тощо;
- створення комунікативної платформи для ефективної взаємодії держави, місцевих громад, бізнесу;
- учасники процесу реформування: владні структури, бізнес-спільнота, провідні громадські об'єднання, національні та міжнародні організації, науковці.

Основна проблема у виборі альтернатив полягає у виборі пріоритетів: це зниження економічної ролі держави (як це було в Японії та Південній Кореї)? це підвищення якості регуляторної економічної політики через зниження витратного характеру структури центрального бюджету у реалізації соціальної політики завдяки чіткому дотриманню принципів пропорційності вигід та витрат (як це було в США)? це зниження адміністративного тягаря та державний консалтинг у сфері взаємодії бізнесу та держави (як це було у Нідерландах, де модель сформованих ринкових відносин довела свою ефективність)? це зниження рівня правового нігілізму, підвищення довіри до

закону та дій уряду, адаптація національного законодавства до вимог міжнародних інституцій (як це було у Мексиці, яка прагнула інтегрувати національні регуляторні структури в НАФТА)?

Незважаючи на такий широкий спектр можливих пріоритетів, національні відмінності (політичні, адміністративні, конституційні, соціокультурні, ментальні тощо), основні елементи засобів, інструментів, методів, інститутів є більш-менш сталими в країнах, які демонструють стабільні темпи росту. Більш того, країни з чіткою, прозорою, послідовною регуляторною економічною політикою демонструють більш швидкий та безперервний прогрес у порівнянні з країнами, де регуляторна економічна політика мінлива, стрибкоподібна, несистемна і не прогнозована.

Необхідність чіткості, зрозумілості та транспарентності регуляторної економічної політики обумовлена принаймні наступними факторами:

- держава публічно бере на себе зобов'язання щодо реформування економічного середовища;
- системність регуляторної економічної політики «підштовхує» державу до системних реформ у конкурентній політиці, секторальній політиці, політиці корпоративного управління, політиці щодо малого та середнього бізнесу тощо;
- прозорість регуляторної економічної політики стимулює ефективність діяльності органів державної та місцевої влади (реагування на запити бізнесу, результативність роботи, актуальність та адекватність методів роботи, зниження випадків «саботажу» та внутрішнього опору процесів реформування тощо);
- деталізація цілей та заходів регуляторної економічної політики «тягне» за собою деталізацію, а значить і прозорість, цілей і стратегій розвитку взагалі, що, у свою чергу, сприяє підвищенню контролю з боку суспільства за результатами і відповідальністю.

В одному з останніх (2018 р.) звітів ОЕСР [17] детально проаналізовано ключові перешкоди та недоліки у реалізації регуляторної економічної політики:

- не визначено пріоритетні принципи та вимоги щодо якості регулювання (як співвідносяться та узгоджуються суперечності між вигодами та витратами? За якими показниками оцінюються результати державного регулювання? Які саме результати очікуються?);

- не конкретизовано межі та можливості застосування політики національного та локального регулювання (ранжування, ієрархія, повноваження; універсальність та особливості);

- недостатнє включення громад в процес розробки політики. ОЕСР називає це причиною подальшого неприйняття громадськістю нових заходів регуляторної економічної політики;

- несформованість базису інституційно-стратегічного забезпечення політики, в тому числі абсолютна непрозорість частини, що стосується відповідальності;

- невизначеність ідеології застосування регуляторної економічної політики державними інституціями;

- державні інституції, які є відповідальними за реалізацію регуляторної економічної політики не мають необхідних повноважень, інструментів та механізмів для впровадження своєї діяльності;

- неефективний моніторинг результатів та наслідків (коротко- та довгострокових) регуляторної економічної політики. Це унеможливає її оцінювання та коригування у відповідності з отриманими результатами.

Обидві альтернативи передбачають реформування процедури ліцензування, дозвільної системи, технічного регулювання. Проте якщо альтернатива 1 розглядає реформування як спрощення та розширення прав бізнесу, то альтернатива 2, навпаки, як посилення державного контролю, особливо над тими процесами та явищами, які стрімко виростають на тлі

розвитку інформаційної економіки (Інтернет, блокчейн, соціальні мережі тощо).

Оскільки обидві альтернативи передбачають реформування для транзитивних економік, то в обох альтернативах є загроза, що оцінювання виконання реформи буде відбуватися за кількістю розроблених актів, законів, постанов, а не за їх практичної реалізованістю та ефективністю, не за їх відповідністю програмним завданням та вимогам міжнародних інституцій, не за їх відображенням очікуванням громадянського суспільства.

Крім того, абсолютно прогнозованим є бюрократичний опір на місцях за останні 25-30 років в Україні так і не побудовано ефективну модель державного регулювання економіки. Можливо, основною причиною цього є небажання (нездатність, неготовність) сторін – влади, бізнесу, громадськості, наукової еліти – до конструктивного діалогу.

Відповідно, потенційні (для обох альтернатив) загрози та способи їх запобігання/подолання представлені на рис.3.11.

Оскільки Україна визнала сталий розвиток пріоритетною ціллю найближчих десятиліть, то проблема взаємодії бізнесу та влади є надзвичайно актуальною, такий же розвиток передбачає не лише подолання дисбалансів в економічній, соціальній, екологічній сферах, трансформацію економічної діяльності, перехід на засади «зеленої економіки», повну зайнятість населення, високий рівень науки, освіти та охорони здоров'я, підтримання довкілля в належному стані, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь, збереження національних культурних цінностей і традицій, але й побудову мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями, забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства, децентралізацію та провадження регіональної

політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів [179].

Рис.3.11. Потенційні загрози та способи їх запобігання/подолання під час реалізації політики дерегулювання

Джерела: побудовано автором.

Ми вважаємо, що саме друга альтернатива політики децентралізації «від держави до суспільства та бізнесу» у повній мірі забезпечить досягнення

поставлених цілей, оскільки вивчення теорії державної регуляторної економічної політики, аналіз регуляторної політики в Україні та світі, вивчення глобальних трендів трансформації економічної політики доводять, що конкурентні переваги (ресурсні, технологічні, географічні, соціокультурні) та особливості соціально-економічного розвитку України найбільше відповідають європейській моделі економічної політики в цілому. Даній моделі притаманна і друга альтернатива децентралізації.

Впровадження засад економічної регуляторної економічної політики має реалізовуватись в умовах оновлення культури регуляторної політики, що проявлятиметься у гнучкості та використанні підходів, орієнтованих на результат, використанні досвіду економічно розвинених країн, ґрунтовному огляді нормативно-правової бази, щоб визначити можливі шляхи спрощення регулятивних процедур в обраних галузях економіки, скасуванні зайвих і застарілих нормативно-правових актів, що спричиняють правову плутанину та накладають надмірний тягар на бізнес. Отже, переформатування функцій держави в умовах децентралізації влади ми вбачаємо у дотриманні європейського вектору суспільного розвитку в цілому та альтернативи політики дерегуляції «від держави до суспільства та бізнесу» зокрема.

3.3. Алгоритм реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави

У розбудові алгоритму реалізації регуляторної економічної політики в Україні, ми виходимо з того, що державна регуляторна політика – це напрям державної політики, що ґрунтується на певному поєднанні політико-економічних важелів регулювання господарських відносин між ринковими суб'єктами, адміністративно-економічних відносин між регуляторними органами та бізнесом, з метою ефективного виконання стимулювально-

превентивних функцій. Зокрема, регулятивна економічна політика має забезпечити розвиток, підтримку та стимулювання легальної господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання, незалежно від їх рівня та напрямку діяльності. Водночас, ефективна регуляторна економічна політика передбачає унеможливлення прийняття економічно й соціально неефективних та недоцільних регуляторних актів, надмірного втручання держави у бізнес-діяльність, перетворення податкових важелів на основний засіб державного регулювання.

У відповідності із загальноприйнятими етапами визначення напрямків, змісту та характеру економічної політики в цілому, та регулятивної зокрема, нами проведено прогнозно-аналітичне оцінювання ефективності попередньої стратегії розвитку та визначення сценаріїв (варіантів) розвитку національної економіки у майбутньому. Вивчення місця та ролі країни у світовій економіці, рівня її конкурентоспроможності, ступеню фактичного використання конкурентних переваг, позитивних та негативних тенденцій у національній та світовій економіці, наявних та перспективних структурних зрушень в економіці та гальмуючих факторів, що обмежують потенціал зростання національної економіки, призвело до висновку, що «змішана» модель розробки та реалізації державної політики найбільш відповідає як стартовим умовам поточної соціально-економічної ситуації, стратегічним цілям та пріоритетам розвитку національної економіки, так і основним напрямкам реалізації стратегічних цілей, визначених на даному етапі соціально-економічного розвитку.

Алгоритм, передусім узгодження стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку та конкретних напрямків регуляторної економічної політики, та, безумовно, їх реалізації, побудований на принципах комплексності, системності, несуперечності всіх ключових елементів (рис. 3.12.).

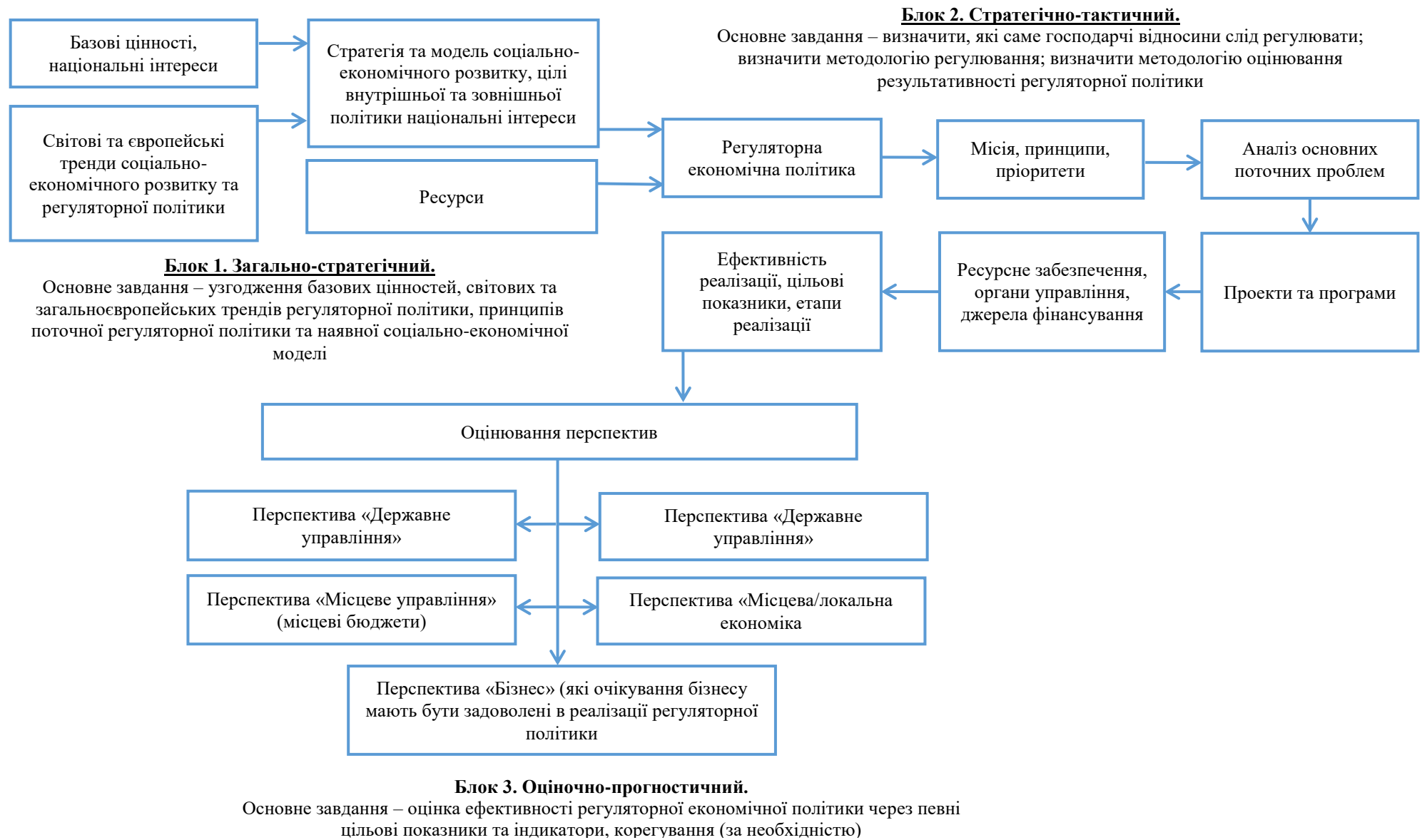

Рис. 3.12. Алгоритм реалізація та узгодження стратегічних пріоритетів та регуляторної економічної політики в Україні

Джерело: побудовано автором.

На наш погляд, такий «всеохоплюючий» набір складових, по-перше, нівелює та унеможлиблює помилки економічної політики, що були характерними протягом останніх 25-30 рр. (неврахування ментальних та національних особливостей, залежність змісту, методів, інструментів економічної політики від зміни політичної влади, домінування приватних інтересів вузького кола наближених до влади осіб над інтересами держави, регіонів, місцевих громад). По-друге, поділ алгоритму на великі блоки з визначенням основних завдань кожного, дозволяє чітко прослідити взаємозв'язок між загально-стратегічними цілями соціально-економічного розвитку країни та конкретними напрямками регуляторної економічної політики.

По-третє, насиченість третього блоку складовими елементами та необхідність оцінювання ефективності регуляторної економічної політики з точки зору всіх її стейкохолдерів (бізнесу, державної влади, місцевого самоврядування, національної економіки, місцевої економіки), забезпечать максимально обґрунтовану оцінку ефективності та перспективності тих чи інших заходів.

Блок 1 «Загальностратегічний». Основне завдання щодо визначення напрямку економічної політики – це узгодження базових цінностей у суспільстві, світових та загальноєвропейських трендів соціально-економічної політики держави та місії, принципів та пріоритетів регуляторної економічної політики в Україні.

Наголошуємо на важливості дотримання всіх кроків у даному блоці, оскільки, на відміну від країн з тривалою ринковою історією, сталими відносинами між бізнесом і владою, гарантованими правами власності тощо, в Україні домінує різнополярність думок щодо економічної ролі держави взагалі та регуляторної функції зокрема. В результаті, ми спостерігаємо дві основні моделі економічної поведінки в контексті взаємодії з державними інституціями:

- висококонтруентна поведінка (високоузгоджена з точки зору економічної ментальності індивідів відносно формалізованої економічної політики). Дана модель поведінки передбачає активну реакцію та підтримку реформ, схильність до зниження витрат, «виращування» інститутів з врахуванням економічної ментальності, легалізації існуючих «неформальних» норм;
- низькоконтруентна поведінка (низькоузгоджена з точки зору економічної ментальності) індивідів відносно формалізованої економічної політики передбачає супротив та гальмування економічних реформ ринкового спрямування, стимулювання високих витрат на реформування, схильність до «імпортування» інститутів.

Саме на даному блоці забезпечується відповідність обраної моделі соціально-економічного розвитку та тих заходів, що обрані для її реалізації; відповідності цілей та пріоритетів стратегії соціально-економічного розвитку та наявних національних традиційних форм соціально-економічних інститутів, що формувались протягом всієї національної історії; відповідності методів та інструментів регуляторної економічної політики та національного економічного менталітету.

Так, з одного боку, багато філософів визначають індивідуалізм однією з особливостей українського менталітету, що в повній мірі відповідає ринковому типу економічної поведінки. З іншого, культурологи відмічають, що західноєвропейський індивідуалізм передбачає легітимне та чесне досягнення власного, індивідуального, але соціально-значимого успіху через концентрацію сил, зусиль, можливостей та ресурсів; український індивідуалізм передбачає самореалізацію в межах власного, самостійно створеного, задовольняючого потреби лише самого індивіда, світу.

Соціальна значимість економічної діяльності лише починає формуватись в Україні, вона ще не перетворилась на тренд національного розвитку. Тому

економічна політика має враховувати ці аспекти та передбачати розширення «власного» світу українця за рахунок його включення до прийняття стратегічних рішень.

Не менш важливим є врахування світових та загальноєвропейських трендів у формуванні регуляторної економічної політики, оскільки регуляторна політика поєднує в собі розгалужену систему нормативного впливу держави на підприємницьку діяльність, в тому числі, створення умов допуску на ринок, встановлення обов'язкових вимог до товарів та послуг, контрольної-ревізійні та наглядові процедури, заборони, обмеження, преференції тощо.

Доведений факт, що неефективне регулювання негативно впливає на динаміку ВВП (зокрема, підвищує його волатильність), зарегульованість бізнесу знижує темпи економічного та технологічного прогресу й зростання, посилює неефективний розподіл ресурсів тощо, тому в світі все більшого розповсюдження набувають зниження адміністративних бар'єрів, комбінації використання різних техніко-юридичних інструментів (правові експерименти, «регуляторні пісочниці», фіксовані дати вступу актів в дію, ясна, прозора, зрозуміла мова законодавчих актів), побудова платформ та баз даних (з метою комерціалізації/монетизації процесу, з кореляцією щодо різних груп учасників регуляторного процесу), кооперація стейкхолдерів (державних та недержавних) тощо.

Крім того, спостерігається посилення інтеграційних зв'язків національних економік зі світовим господарством та базування ідеології регуляторної економічної політики на принципах соціального партнерства, довіри, соціальної відповідальності всіх суб'єктів економічної системи.

Оскільки національні інтереси у поєднанні з регіональними (світовими, глобальними) трендами визначають стратегію економічного розвитку та цілі внутрішньої та зовнішньої політики в цілому, та регуляторної зокрема, то слід ще раз звернути увагу на «реактивний» характер вітчизняної регуляторної

економічної політики – нові законодавчі акти та процедури встановлюються не у відповідності із заздалегідь встановленим планом та стратегією, а в якості відповіді держави на певні тактичні ситуації.

При визначенні ресурсного забезпечення процесу реалізації стратегії соціально-економічного розвитку в цілому та ресурсів, спрямованих на реалізацію регуляторної політики зокрема, необхідно враховувати потенційні суперечності, що можуть виникнути під час проведення, наприклад, перерозподільчої політики, коли фінансові, матеріальні та інші ресурси «перерозподіляються» від однієї соціальної групи до іншої. В умовах вітчизняних реалій, а саме концентрації значної кількості ресурсів (фінансових, матеріальних, організаційних, політичних тощо) в руках обмеженої кількості олігархічних кланів, цілком виправданим є прогноз щодо саботажу регуляторних реформ, які покликані розвивати конкуренцію, стимулювати заощадливе виробництво, підтримувати технологічно орієнтований процес відтворення.

Блок 2 «Стратегічно-тактичний». Така назва впливає зі змісту його елементів: з одного боку, на цьому етапі реалізації регуляторної економічної політики ми говоримо про «стратегічні речі» - місію, принципи, пріоритети регуляторної економічної політики в Україні, її відповідності стратегії національного розвитку. З іншого – даний блок включає аналіз основних поточних проблем, визначення конкретних проектів та програм, характеристику джерел фінансування та ресурсного забезпечення регуляторної політики, а, головне, виокремлення цільових показників, етапів та ефективності її реалізації.

Звідси і основне завдання даного блоку – визначення, які саме господарські відносини слід регулювати, окреслення методології регулювання та оцінювання результативності регуляторної економічної політики.

Місія (основна мета) регуляторної економічної політики в Україні – досягнення прозорого та якісного балансу інтересів між державою та бізнесом, зменшення адміністративно-бюрократичного навантаження на бізнес, забезпечення ефективного та привабливого бізнес-середовища в країні.

Згідно Закону України про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [93] визначено наступні принципи державної регуляторної політики:

- *доцільність* - обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми;
- *адекватність* - відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;
- *ефективність* - забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- *збалансованість* - забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- *передбачуваність* - послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;
- *прозорість та врахування громадської думки* - відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення

прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності.

Відповідно до мети (місії), в якості додаткових принципів, ми б додали наступні:

- *системність* – взаємоузгодженість всіх елементів, їх впорядкованість загальним принципам;
- *субсидіарність* – «максимальне наближення до громадян»: центральна влада не повинна втручатись в ті питання, які не менш ефективно можуть бути розв'язані регіональними або місцевими органами влади
- *логічність* – внутрішня несуперечність та несуперечність здоровому глузду й вже існуючим процедурам, прийнятих до розгляду або до дій;
- *правову визначеність* – однозначність трактувань прийнятих регуляторних актів, недопустимість маніпулювання визначеннями та тлумаченнями нормативно-правових актів;
- *недопустимість необґрунтованого обмеження прав та свобод* – економічна свобода – запорука ефективної моделі соціально-економічного розвитку, дотримання цього принципу зведе нанівець спроби політичного вирішення бізнес- та політичних інтересів;
- *вибірковість регулювання* – відмова від суцільного регулювання та обмеження лише теми сферами регуляторного поля, які дійсно потребують регуляторної активності;
- *ризик-орієнтованість* – організація та здійснення регуляторного нагляду за якого вибір інтенсивності, форми, тривалості заходів по контролю, профілактиці та порушенню обов'язкових вимог визначається віднесення об'єкта нагляду та контролю до певної групи ризику;

- *координацію та консолідацію* – об'єднання окремих суб'єктів для досягнення поставлених цілей щодо принципів, методів та результатів впливу регуляторної політики, а також процес узгодження їх активностей;
- *релевантність регулювання* – відповідність регуляторного впливу часу та етапу розвитку економіки.

У звіті Державної регуляторної служби України за 2017 рік [100] визначено наступні пріоритети у забезпеченні та реалізації регуляторної економічної політики у 2018 році:

- підвищення якості підготовки проектів регуляторних актів та аналізів регуляторного впливу до них, в тому числі, шляхом визначення в АРВ компенсаторних заходів у разі, якщо від запровадження регулювання прогнозується надмірне навантаження на малий бізнес;
- здійснення заходів, спрямованих на втрату чинності положень регуляторних актів, які ускладнюють ведення господарської діяльності;
- активізація діяльності регуляторних органів в частині виконання заходів з відстеження результативності прийнятих регуляторних актів з обов'язковим здійсненням розрахунків витрат суб'єктів господарювання на виконання вимог регулювання.

Враховуючи, що можна констатувати безсистемний, формальний характер планування органами виконавчої влади власної діяльності щодо регулювання, можливо, слід додати «пріоритет якості рішень, що приймаються, над терміновістю».

Це дозволило б усунути певну «незавершеність» регулювання, зменшити кількість створення нового та корегування поточного регулювання, забезпечити необхідне планування економічних реформ. Орієнтація системи виконавчої влади на відтворення нормативно-правових актів, відсутність довгострокового

планування як результату наявної культури інституціонального проектування призводить до зниження ефективності регуляторної політики в цілому, нівелювання дії громадських обговорень тощо.

Крім зазначених проблем, аналіз основних позитивних тенденцій доводить, що спостерігається скорочення регуляторної діяльності (активності) органів виконавчої влади за зростання рівня обґрунтованості регуляторних рішень (свою роль зіграла обов'язковість «cost-benefit analysis» (оцінка витрат та економічних вигід) та M-test), зменшення кількості тих регуляторних актів, що прийняті з порушеннями та неузгоджені з Державною регуляторною службою.

Проте залишаються і «проблемні зони». Зокрема складність та тривалість процедури взаємоузгодження змін в регуляторній політиці між різними відомствами та міністерствами; відкрите лобіювання бізнес-інтересів, що не стимулює народження нових ефективних бізнес-ідей, а лише додає нові елементи в регуляторну систему; збереження інституту «адміністративної ренти» (за рахунок підтримки життєздатності непотрібних, незатребуваних, «штучних» ринків оцінки відповідності товарів (послуг) техніко-екологічним та іншим вимогам); фрагментарність дотримання окремих вимог національного законодавства у регуляторній діяльності органів державної влади; відсутність аналітичного оцінювання регуляторного впливу на конкуренцію.

Звідси випливає і наповнення необхідних проектів та програм, визначаються основні вимоги до них.

По-перше, уніфікація адміністративних процедур для кожного органу влади у його взаємодії з бізнесом з метою мінімізації та поступового абсолютного виключення маніпуляцій та зловживань.

По-друге, систематичність, обґрунтованість та передбачуваність регуляторних інструментів, що застосовуються.

По-третє, формування платформи конкурентного змагання за доступ до ресурсів, скорочення дозвільних процедур. Початкова мета ліцензій та дозволів, наприклад, на користування спільними ресурсами, - справедливий доступ до об'єктів права власності українського народу та забезпечення сталого розвитку, по суті, в умовах сьогодення перетворилась на стягнення ренти наближених до центра прийняття рішень осіб: «Продаж через аукціон необробленої деревини», «Примусова ліцензія на використання сорту» та подібні дозвільні нормативи, оцінюються фахівцями як вкрай недружні з точки зору ризику протидії прозорому бізнесу та корупції (більше 8,7 з 10 можливих балів) і викликає сумнів щодо їх доцільності взагалі.

По-четверте, оскільки одним з принципів регуляторної економічної політики нами запропоновано ризик-орієнтованість, то необхідно врахувати, що проекти та програми мають носити не інспекційний характер, а «ризик-менеджеристський». Ризик-орієнтований підхід у перевірках контролюючих органів дозволяє формалізувати аспекти загроз та дії контрольно-наглядового органу, що забезпечує спрощення та полегшення процесу прийняття рішень. Крім того, контрольно-наглядові служби можуть використовувати практику ризик-орієнтованого розподілу ресурсів для орієнтації на ті проблемні ділянки, в яких потенційні загрози виникнення ризикових ситуацій або істотних негативних наслідків є передбачено високими; в результаті, за максимального дотримання законодавчих норм, можливо зниження загальних ризиків.

Можемо констатувати, що ризик-орієнтований підхід все більш застосовується у регуляторній діяльності. Так, у травні 2018 року Кабінет Міністрів України офіційно оголосив впровадження ризик-орієнтованого підходу до діяльності інспекційних органів з метою прозорої оцінки ризиків, які має той чи інший суб'єкт господарювання, і зобов'язання перевірок лише найризикованіших об'єктів з метою усунення правопорушень, а не накладання санкцій.

Національний Банк України з минулого року декларує впровадження ризик-орієнтованого підходу у нагляді в сфері фінансового моніторингу (при плануванні та проведенні перевірок з метою запобігання та протидії відмиванню неофіційних та незаконних доходів). Передбачається, що даний підхід буде сприяти підвищенню ефективності нагляду НБУ за дотриманням банками та небанківськими фінансовими установами (які є платіжними організаціями, членами або учасниками платіжних систем), законодавства у сфері моніторингу [159]. (Цікаво, що навіть цей загально визнаний та однозначний інструмент регуляторної економічної політики, може бути по-різному використаний в різних політико-економічних та ідеологічних системах. Так, зміщення в Російській Федерації акцентів у бік оцінки бізнесу з точки зору ризиків національної безпеки, призвели до надмірного втручання наглядових органів у поточні бізнес-процеси, розширення переліку обґрунтувань та дозволів на подібне втручання, а наявність постійно зростаючого обсягу несистематизованих вимог законодавства, загрожує підприємцю стати порушником у будь-якій ситуації та незалежно від витрачених зусиль).

По-п'яте, формування ефективної системи адміністративної відповідальності бізнесу.

По-шосте, розбудова прозорості, непередбачуваної та обґрунтованої системи планування регуляторних заходів. Бізнесу вкрай важко планувати діяльність, виходячи з «правил гри», які постійно змінюються. По суті, підприємства несуть прямі збитки від дій органів влади, пов'язаних з переглядом встановлених норм (що в розвинутих країнах є підставою до судових позовів представників бізнесу до урядових структур), а перегляд норм, на основі яких господарюючі суб'єкти приймали інвестиційні рішення (без розробки положень, які б враховували такі обставини та мінімізували збитки), вкрай негативно визначаються на інвестиційному середовищі та кліматі в країні та обумовлюють від'ємну динаміку інвестиційної активності бізнесу.

Так, анонсована урядом зміна технічних вимог до вантажних митних комплексів, яка вимагає надвеликих непередбачених інвестицій, загрожує монополізацією цього ринку і сприймається бізнесом не як регуляторний акт, а як використання регуляторних механізмів в якості інструментів не добросовісної конкуренції та лобіювання власних інтересів представниками конкретних компаній.

Незважаючи на те, що за рейтингом Світового банку «The Global Indicators of Regulatory» у 2016 році (останній звіт) Україна отримала 5,2 бали з 6 можливих, експерти відмічають, що ключовим недоліком проектів та програм регуляторної економічної політики є відсутність єдиної централізованої бази даних як з самим регуляторними актами та прописаними процедурами, так і з аналітичними звітами щодо їх ефективності для економіки та суспільства (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Рейтинг деяких країн за оцінкою регуляторної політики «The Global Indicators of Regulatory»

Країна	Кількість балів (максимально сприятлива та ефективна політика – 6 балів)	ВВП на душу населення (дол.США)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Швейцарія	6	88 790
США	6	55 200
Велика Британія	6	43 430
Естонія	6	19 030
Молдова	5,8	2 560
Франція	5,6	42 960
Швеція	5,4	61 610
Німеччина	5,2	47 640
Польща	5,2	13 690
Україна	5,2	3 560

Продовження таблиці 3.4

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Норвегія	5	103 630
Фінляндія	5	48 420
Чеська Республіка	5	18 370
Угорщина	5	13 340
Ізраїль	4,8	45 320
Киргизстан	4,8	1 250
Казахстан	4,6	11 850
Румунія	4,4	9 520
Чорногорія	4,4	7 320
Грузія	4,2	3 720
Люксембург	4	75 990
Сінгапур	4	55 150
Литва	4	15 430
Латвія	4	15 280
Російська Федерація	4	13 220
Узбекистан	3	2 090
Туреччина	1	10 830

Джерело: розроблено автором

Оцінка взаємодії уряду з підприємцями, бізнес-спільнотою (професійними асоціаціями, інвесторами тощо) та суспільством, аналіз регламенту роботи урядових структур з бізнесом, вивчення характеру та глибини роботи уряду по оцінці економічних, соціальних, екологічних наслідків регуляторних нововведень, передбачала також оцінку додаткових компонентів прогнозованості регуляторного середовища: здатність зацікавлених сторін оскаржувати правила та можливість отримувати доступ до всіх правил та законів в консолідованому вигляді (опитування Світового банку включало наступні питання: чи повинні міністерства або регулюючі органи розробляти регуляторні плани? чи доступні ці плани для загального ознайомлення? чи повинні міністерства оприлюднювати текст або резюме запропонованих (але ще не прийнятих) правил до їх прийняття? де публікується

проект? чи є у міністерств правове зобов'язання оприлюднювати регуляторні проекти? чи існує встановлений законом термін на загальнодоступність запропонованих правил? чи зобов'язані міністерства розглядати альтернативи запропонованим регуляторним актам?).

Щодо ресурсного забезпечення, джерел фінансування та органів управління, то, на наш погляд, доцільно узгодити діяльність всіх гілок влади, зокрема:

- Адміністрації Президента необхідно щорічно аналізувати діяльність обласних державних адміністрацій та районних державних адміністрацій з точки зору реалізації регуляторної економічної політики, в тому числі, публічних консультацій зі стейкохолдерами щодо запланованих та прийнятих регуляторних рішень, внутрішньої оцінки їх ефективності та результативності. Особливу увагу, в контексті процесів децентралізації, слід звернути на методологічні особливості регуляторного процесу, враховуючи інтереси місцевих громад;

- Кабінету Міністрів України запровадити практику розгляду проектів регуляторних актів лише після відповідного аналізу регуляторного впливу, в тому числі, на конкуренцію, оцінки ефектів та дефектів, вигід та витрат. Отже, результативність (ефективність) регуляторного акту, що приймається, має стати основним критерієм в остаточному вирішенні;

- Державній регуляторній службі України забезпечити розробку та прописати методологію методики моніторингу та контролю результативності (ефективності) регуляторних рішень з чітко окресленими критеріями, показниками, пороговими значеннями.

Блок 3 «Оціночно-прогностичний». Даний блок алгоритму реалізації та узгодження стратегічних пріоритетів та регуляторної економічної політики в Україні, передбачає не лише корегування (за необхідності) термінів та послідовності етапів реалізації регуляторних трансформацій, але й оцінку її ефективності, виходячи з певних цільових показників та індикаторів.

Об'єктивність оцінювання якості регуляторних змін забезпечить, на наш погляд, комплексна оцінка за різними показниками (табл.3.5).

Таблиця 3.5

Показники оцінки якості регуляторної політики

Інституція, що проводить рейтингування та оцінку	Показник, критерій, компонент	Етапи застосування/перспективи
Світовий банк	Якість регулювання; Легкість ведення бізнесу; Торгівельна політика; Тягар трудового законодавства для бізнесу; Тягар податкового законодавства для бізнесу; Тягар митного та торгового законодавства для бізнесу; Регуляторне середовище бізнесу.	«Бізнес» «Національна економіка»
Європейський банк реконструкції та розвитку	Лібералізація цін; Торгівля і система міжнародного обміну; Конкурентна політика	«Національна економіка»
Всесвітній економічний форум	Глобальна конкурентоспроможність; Тягар державного регулювання; Обсяги та ефективність оподаткування; Кількість торговельних бар'єрів; Інтенсивність локальної конкуренції; Простота створення нового бізнесу; Ефективність антимонопольної політики; Строгість екологічних норм	«Бізнес» «Національна економіка» «Місьцеве/локальне управління»
IMD – International Institute for Management Development (Швейцарія)	Негативний вплив протекціонізму на бізнес; Законодавство про конкуренцію не перешкоджає недобросовісній конкуренції; Регулювання цін на продукцію у більшості галузей; Легкість доступу до внутрішнього та зовнішнього ринків капіталу; Простота ведення бізнесу; Прозорість фінансових	«Бізнес» «Національна економіка» «Державне управління» «Місьцеве управління» «Місьцеве/локальне управління»
Фонд The Heritage Foundation (США)	Інвестиційна свобода, Фінансова свобода	«Національна економіка»
Інститут Фрейзера (Канада)	Регулювання бізнесу	«Місьцеве управління» «Державне управління»
Компанія Global Insight (США)	Ефективність системи оподаткування; Якість законодавства; Регуляторний тягар; Суперечливість податкової системи	«Національна економіка» «Державне управління»
Фонд Бертельсмана (Німеччина)	Організація ринку та конкуренція	«Місьцеве управління» «Державне управління»
Інститут економічного аналізу (Велика Британія)	Недобросовісна конкуренція; Контроль цін Дискримінаційні тарифи; Надмірний протекціонізм; Дискримінаційні податки	«Національна економіка»

Джерело: побудовано автором

Прокоментуємо деякі з них, зокрема:

- «Індекс політичної трансформації Бертесмана» (Bertelsman Transformation Index), за яким Україна у 2018 р. отримала 6,54 бали з 10 можливих (рис.3.13.)

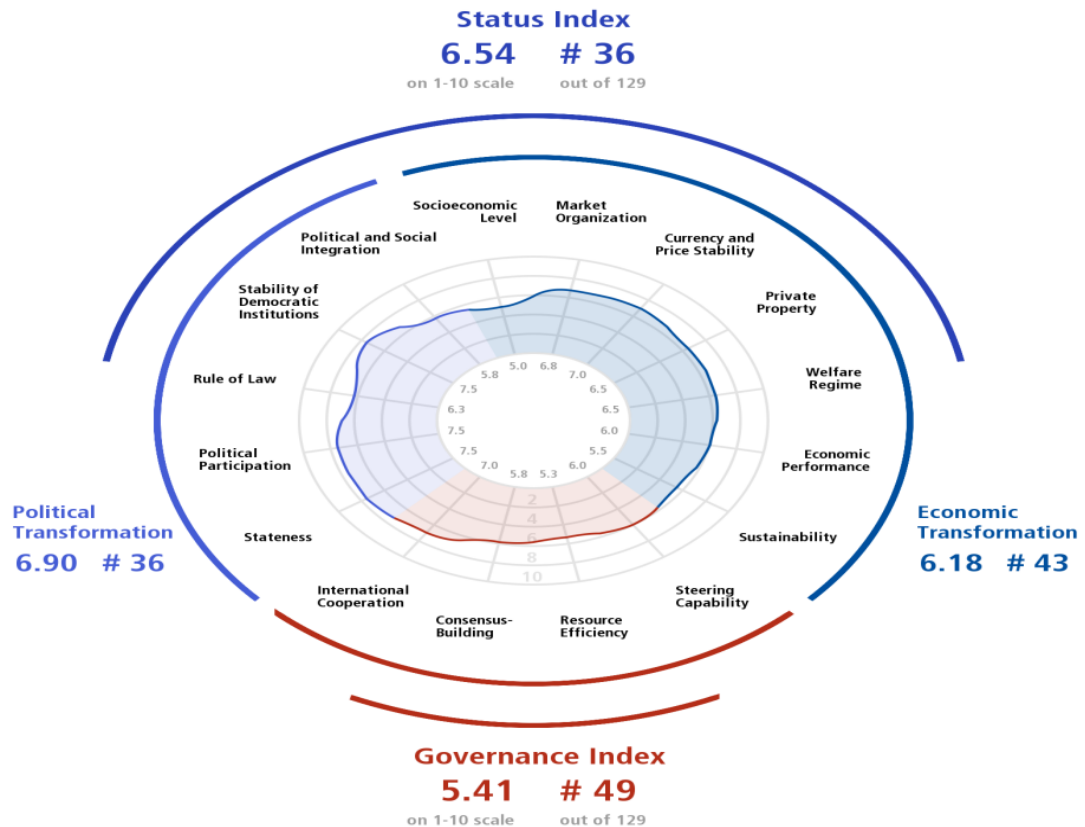

Рис. 3.13. Оцінка політичної трансформації в Україні у 2018 р. (за Bertelsman Transformation Index)

Джерело: побудовано автором за[3]

У звіті відмічається два ключових моменти. По-перше, констатується боротьба між рушійними силами процесу реформ та старою системою и структурою, хоча реалізований, за останні роки, набір реформ є більш змістовним, ніж всі реформи разом, що були проведені за час незалежності країни. По-друге, реформування відбувається в умовах катастрофічної економічної ситуації, в тому числі розширене дерегулювання, гармонізоване з нормами ЄС. Проте у підсумках наголошується на нестійкості реформ, що реалізуються, їх постійної схильності до звуження та скорочення.

- Оцінки, рейтинги та прогнози *Economist Intelligence Unit*, де в останньому звіті при оцінці, наприклад, бізнес-середовища в Україні, зазначається, що в глобальному рейтингу Україна піднялась на десять місць, до 69-го, в регіональному – на одне, до 15-го. Відмічається, що кредит з МВФ та Угода про Асоціацію з ЄС мають стати шаблонами для покращення бізнес-середовища, але прогнозується, що введення бізнесу найближчі роки залишиться складним процесом. В цілому, якщо прогноз на період 2012-2016 рр. був на рівні 4,08 (з 10-ти), то на період 2017-2021 рр. пропонується 5,46 [27].
- Оцінки і прогнози Європейського банку реконструкції та розвитку (*The European Bank for Reconstruction and Development*), в останньому звіті якого (2016 р.) зазначається, що значне корегування «подвійного дефіциту» зробило економіку більш збалансованою та стійкою до ризиків зниження, а реформи дозволили знизити зовнішні та бюджетні диспропорції. Хоча відмічається і послаблення реформ, незважаючи на політичну стабілізацію [36].
- Показовими можуть стати і рекомендації та оцінки американської компанії *Global Insight* [5], яка на основі аналізу економічного, промислового, політичного середовища дозволяє своїм клієнтам – середньому та великому бізнесу – визначати зростання, планувати та приймати рішення в умовах ризику та невизначеності. Такий аналіз є спробою визначити нові тенденції, розширити можливості зростання, контролювати відношення ризиків та можливості, проводити ринкові оцінки, планувати альтернативні сценарії, забезпечувати ефективність бізнесу.
- Оцінки *The Heritage Foundation* (США). Так, за індексом економічної свободи у 2018 р. Україну віднесено до «в основному несвободних» країн (разом з Молдовою, Росією, Білоруссю та Грецією) [33].

Комплексне вивчення вітчизняних реалій та об'єктивна оцінка зовнішніх експертів мають стати «контрольними точками» аналізу ефективності регуляторної економічної політики, її впливу на бізнес, економіку, суспільство, уможливлють своєчасне корегування та актуалізацію.

Ми пропонуємо оцінювати також регуляторну економічну політику з точки зору «перспектив»: «Бізнес», «Державне управління», «Місьцеве управління», «Національна економіка», «Місьцева/локальна економіка».

Перспектива «Бізнес». По суті, підприємці та бізнес є основними «стейкхолдерами» регуляторної економічної політики, тому кооперація державних органів та бізнесу є невід'ємною частиною моніторингу та оцінювання якості регуляторної політики.

В процесі такого оцінювання мають бути дані відповіді на наступні питання:

- Які очікування малого та середнього бізнесу мають бути задоволені в реалізації регуляторної політики?
- Які очікування великого бізнесу мають бути задоволені в реалізації регуляторної політики?
- Які регуляторні методи та інструменти є найбільш прийнятними, зрозумілими та адекватними в умовах вітчизняних реалій?

В якості ключових показників (зовнішніх) ми б запропонували використовувати Індекс легкості ведення бізнесу Всесвітнього Банку «*Easy of Doing Business*», Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму «*The Global Competitiveness Index*», Індекс якості державного управління Всесвітнього Банку «*Worldwide Governance Indicators*».

Внутрішню (національну) експертизу необхідно забезпечувати через проведення повномасштабних моніторингів, соціальних опитувань, анкетувань з врахуванням регіональної специфіки, галузевих особливостей тощо. Проведення «круглих столів», форумів, воркшопів та конференцій, включення

представників бізнесу в процес розробки регуляторних актів (усунувши можливість лобіювання своїх бізнес-інтересів), забезпечить той обмін думками, який дозволить прописати «зелену карту» реформування з врахування всіх очікувань та пропозицій бізнесу.

Перспектива «Державне управління». Зміна регуляторної політики, впровадження сучасних управлінських методів в державне управління, мають стати пріоритетом в проведенні структурних реформ. Ключові питання, на які мають бути дані відповіді:

- Які сучасні методи й інструменти регуляторної політики є найбільш адекватними та ефективними в сучасних умовах?
- Які вигоди регуляторні реформи принесуть системі державного управління?
- Чи є поточна контрольна-наглядова діяльність обґрунтованою?

Щодо роботи за цією перспективою, то дотримання принципів ОЕСР, на наш погляд, забезпечить відповіді на поставлені питання: розробка загальнодержавної політики якісного регулювання на найвищому політичному рівні; прозорість та участь всіх зацікавлених сторін; створення механізмів та інститутів, що здійснюватимуть контроль та підтримку; систематична планова перевірка діючих нормативно-правових актів; регулярна публікація звітів про реалізацію регуляторної політики і проведення регуляторних реформ; контроль за функціями регуляторних органів; перевірка обґрунтованості контрольна-наглядової діяльності; ризик-орієнтований підхід; регіональний рівень регуляторної економічної політики; врахування міжнародних норм і стандартів.

Якщо до зазначеного додати довгострокове планування, ефективну систему «балансу» («стримувань та противаг»), підвищення культури інституціонального проектування, то це забезпечить очікуваний ефект від реформ.

Перспектива «Місьцеве управління». Важливість врахування позицій місцевої влади як безпосереднього представника громадян, не викликає сумніву, особливо в контексті зміни стратегічних пріоритетів з «кабінетного» характеру прийняття регуляторних актів (для яких притаманна необґрунтованість, некомпетентність, нестратегічність) на публічне обговорення запропонованих регуляторних інновацій. Ключові питання, на які мають бути дані відповіді:

1. Які очікування МСП та великого регіонального бізнесу мають бути задоволені в реалізації регуляторної політики?
2. Які очікування органів місцевого адміністрування мають бути задоволені в реалізації регуляторної політики?
3. Наскільки підвищиться ефективність взаємодії центральної та місцевої влади в результаті регуляторних реформ?

Щодо роботи за цією перспективою, то, наприклад, у переглянутих у червні 2018 р. «Методичних рекомендаціях щодо проведення регіонального регуляторного перегляду» [143] відмічається необхідність аналізу результативності регуляторного акту:

- Ретроактивне визначення мети акта та проблеми, яку цей акт мав би вирішувати передбачає аналіз за об'єктивними чинниками (існуючі формулювання у обґрунтуваннях, преамбулах та аналізі регуляторного впливу до діючих актів. Маємо констатувати наявний розрив між формулюванням мети та вирішенням проблеми в значній кількості регуляторних актів, так, мета акту «приведення у відповідність...» або «виконання розпоряджень...» не дозволяє оцінити вплив виконання на вирішення реальної проблеми) та суб'єктивними чинниками (формулювання мети, виходячи з тексту акту, аналізу практики його

застосування. Нерідко саме кореляція за суб'єктивними чинниками дозволяє чітко визначити ретроактивну мету акта);

- Оцінка адекватності діючого регулювання проблемі, яку воно повинно вирішувати (через опис регуляторного режиму – суб'єктів, що підпадають під регулювання, приблизної загальної кількості суб'єктів, вимог, обов'язкових до виконання, інструментів, якими забезпечується виконання обов'язкових вимог, необхідних процедур).

В результаті подібної оцінки мають бути розроблені рекомендації, в яких вказуються можливі ризики щодо корупційних змов, перспективи розвитку конкуренції, баланс та співвідношення вигід та втрат як місцевого бізнесу, так і місцевих громад. На даний період часу, закон дозволяє: а) залишати акт без змін; б) вносити зміни до діючого акта; в) визначати акт таким, що втратив чинність та приймати новий із дотриманням законодавчих вимог щодо змісту та процедури прийняття регуляторного акта (за умов актуальності мети, але неефективності акта по причині негативного впливу на конкуренцію, сприяння зростанню корупції, високої витратності процесу забезпечення його виконання тощо); г) повністю визначати таким, що втратив чинність (за умов неактуальності цілі, неадекватного дизайну акта, високих корупційних ризиків тощо).

Крім того, вважаємо виправданим впровадження «пілотних» проектів, які б дозволили проаналізувати вплив тих чи інших регуляторних інструментів мінімальними зусиллями. Цей інструмент активно використовується в світі. Так, у 2003 р. в Японії був прийнятий закон «Про спеціальні зони, пов'язані зі структурними реформами», який встановлював правові рамки створення територій, в межах яких здійснювалась пробна апробація окремих заходів по дерегулюванню та спрощенню зусиль ведення бізнесу. Особливість даної інновації полягала в тому, що ініціаторами створення таких «спеціальних зон» могли бути місцева влада, представники бізнесу і, навіть, просто громадяни.

Щорічно спеціальний Комітет по оцінці вирішував подальшу долю заходів, що реалізовувались в спеціальних зонах, а доведений ефект завершених пілотних проектах міг стати основою або для його імплементації на національному рівні, або для збереження його дії лише на визначеній території, або для відміни у зв'язку з вирішенням проблеми, заради якої створювався.

Перспектива «Національна економіка». Ми вже визначали позитивний ефект регуляторної політики на соціально-економічний розвиток країни. Зокрема, ОЕСР відмічає, що регуляторна політика, не менш, ніж монетарна або бюджетна, є драйвером економічного зростання, що, крім зростання рівня зайнятості, продуктивності праці, підприємницької та інноваційної активності, інвестиційної активності, здатна забезпечити до 1,5-2% приросту ВВП на рік. Ключові питання, на які мають бути дані відповіді:

1. Яка економічна ефективність регуляторної політики в цілому та окремих елементів зокрема?
2. Яка соціальна ефективність регуляторної політики в цілому та окремих елементів зокрема?
3. Яка екологічна ефективність регуляторної політики в цілому та окремих елементів зокрема?

Щодо роботи за цією перспективою, то, як вже зазначалось, компонентами, які здатні забезпечити успішність запропонованих реформ у регуляторній економічній політиці є не лише оцінка впливу регуляторних актів на бізнес, суспільство, владу, громадян, але й формування ринкової інфраструктури, стимулювання внутрішнього ринку та вітчизняного малого та середнього бізнесу, трансформація фіскальних функцій у бік якісного контролю дотримання вимог економічної безпеки, забезпечення умов формування конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Основна проблема сьогодні у зв'язку з цим, полягає у складності визначення співвідношення короткострокових та довгострокових результатів впливу регуляторних трансформацій. Неєфективні правила є непотрібним та шкідливим тягарем для підприємців та інвесторів. Уряд має усувати недоліки та забезпечити практичну ефективність якісно розроблених, оцінених та послідовно реалізованих законів. Тому три ключові завдання мають бути вирішені в процесі реалізації регуляторної політики:

- Відновлення економіки та забезпечення сталого розвитку;
- Координація та узгодження політичних цілей;
- Відновлення довіри громадян.

Підвищення ефективності регуляторної економічної політики сприятиме економічному зростанню через:

- Покращення виходу на ринок, зниження бар'єрів входу та скорочення бюрократизму для нових підприємств та тих, що розширюють свою діяльність, спрощення правил банкрутства, зниження потенціалу тих секторів промисловості, які штучно захищаються від конкуренції тощо.
- Підвищення довіри інвесторів завдяки зростаючій ясності та прозорості, зниженню премії за ризик та сприяння інвестиційній активності (особливо у інфраструктурне важливих секторах), зменшенню можливостей для отримання бюрократичної, адміністративної та політичної ренти.

Перспектива «Місцева / локальна економіка». По суті, всі зусилля регуляторної економічної політики мають бути спрямовані на підвищення рівня розвитку економічної системи на місцевому рівні. Ключові питання, на які мають бути дані відповіді:

1. Яка економічна ефективність застосованого метода (інструмента), запропонованого акта регуляторної політики для даного регіону?
2. Яка соціальна ефективність застосованого метода (інструмента), запропонованого акта регуляторної політики для даного регіону?
3. Яка екологічна ефективність застосованого метода (інструмента), запропонованого акта регуляторної політики для даного регіону?

Враховуючи, що Україна має чітко визначену регіональну диференціацію (за станом та тенденціями розвитку, сильними та слабкими рисами, загрозами та можливостями розвитку, проблемами та потребами тощо), то, крім універсальних методів регулювання, активно мають використовуватись і специфічні. Оскільки не може бути абсолютно ідентичною регуляторна економічна політика для м. Києва, високо урбанізованих та високоіндустріалізованих регіонів, для регіонів із середнім рівнем розвитку, але високим рівнем урбанізації та орієнтацією на сектор послуг, для малих, незначно урбанізованих, агропромислових регіонів з низьким рівнем розвитку та регіонів з низьким рівнем розвитку, уповільненим розвитком та серйозними проблемам розвитку.

Аналіз регуляторної економічної політики у регіональному розрізі доводить, що в Україні домінує невиконання або часткове виконання законодавства, плутанина у законодавчих ініціативах та регуляторних актах, «поширена практика підготовки нормативно-правових актів без належної регуляторної підготовки як на національному, так і на регіональному рівнях» [137].

Висновки до розділу 3

1. Вивчення основних євроінтеграційних пріоритетів регуляторної економічної політики держави доводить, що сучасна ідеологія державного управління ґрунтується на концепції Good Governance з її прагненням

розбудови відносин в парадигмі «від держави до суспільства». В такому контексті основними стратегічними пріоритетами реформування регуляторної економічної політики мають стати: розширена економічна децентралізація (передача управління та розподілу місцевих ресурсів місцевим громадам; стимулювання виробництва товарів для місцевих ринків; посилення антимонопольної політики та стимулювання кооперації тощо); розвиток конкуренції на всіх рівнях – національному, регіональному, місцевому; реформування системи електронного урядування; розвиток державно-приватного партнерства тощо.

2. Основною метою трансформації регуляторної політики має стати зменшення регуляторного навантаження через впровадження корпоративних політик щодо дотримання антимонопольного законодавства; розширення набору непрямих та «м'яких» методів регулювання; посилення прозорості та доступності напрямків та методів регуляторної економічної політики, розвиток інституту роз'яснень; рівність доступу до обмежених ресурсів% зниження бар'єрів входу на ринок; забезпечення принципів конкуренції при проведенні державних, регіональних, місцевих тендерів; регіональний розвиток конкуренції; стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва тощо.

3. Аналіз моделей розробки та реалізації економічної політики з точки зору відповідей на питання «які саме господарські відносини слід регламентувати / регулювати? яка методологія регуляторної політики? як оцінюється результативність регуляторної економічної політики?» доводить, що найбільш оптимальною, з точки зору адекватності та оптимальності прийняття рішень щодо реалізації економічної політики, є змішана модель, яка уможливорює знаходження балансу державних та суспільних, державних на місцевих, державних та приватних інтересів. Сценарій «від держави до суспільства та бізнесу» сприятиме максимізації зазначених цілей, оскільки

максимізує використання конкурентних переваг (ресурсних, технологічних, географічних, соціокультурних) та особливостей соціально-економічного розвитку України. Впровадження нових засад регуляторної економічної політики має супроводжуватись оновленням загальної культури регуляторної політики (гнучкість у використанні підходів, орієнтація на результат, ґрунтовний періодичний огляд нормативно-правової бази та інше).

4. Однією з основних проблем уповільнених темпів регуляторних реформ є відсутність єдиного стандарту та алгоритму узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку та конкретних напрямків регуляторної економічної політики. Запропонований алгоритм, побудований на принципах комплексності, системності, несуперечності всіх ключових елементів, дозволяє мінімізувати негативний вплив тих регуляторних ініціатив та традицій, що були реалізовані протягом останніх десятиліть; забезпечує доступ до аналізу взаємозв'язку між загально стратегічними цілями соціально-економічного розвитку країни та конкретними напрямами регуляторної економічної політики; уможливорює об'єктивну оцінку ефективності регуляторної політики та стратегічний прогноз її впливу. Лише комплексний підхід, який оцінює вплив регуляторного акту / процесу від базисних цінностей в суспільстві, світових трендів, наявних ресурсів та місії регуляторної політики до оцінювання впливу на бізнес та суспільство, державну та місцеву владу, національну та локальну економіку забезпечать продуктивну реалізацію регуляторних реформ в контексті європейського вектору розвитку.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора: [116; 117; 118]

ВИСНОВКИ

1. Становлення конкурентної економіки, одним з пріоритетів, якої є ефективна взаємодія бізнесу та влади зумовлює кардинальні зміни в напрямках та методах регуляторної економічної політики. Формування досконалих механізмів та інструментів регуляторної економічної політики неможливе без основної теоретико-концептуальної платформи, що дозволить уникнути провалів та поразок в оцінюванні її практичних результатів. В сучасному науковому середовищі регуляторна економічна політика ідентифікується переважно із збалансованим паритетним співвідношенням політичної та економічної влади. Натомість виважений теоретико-методологічний підхід, за авторським баченням, має базуватися на визначенні ключових закономірностей трансформації регуляторної економічної політики із врахуванням напрямків, методологічних засад національних стратегій розвитку, її першочергових напрямків, критеріїв оцінки їх ефективності. За результатами ретроспективного дослідження теорій державного регулювання економічних відносин отримано переконливе підтвердження того, що в періоди економічного підйому, сприятливої кон'юнктури ринку та зростаючого добробуту в суспільстві, в теоретичних концепціях та суспільному світогляді домінує ідея щодо обмеженої (і навіть нейтральної) ролі держави в економіці; проте в умовах економічних криз та депресій, особливо під час набуття останніми світових масштабів, акценти все більш зміщуються не тільки у бік посилення ролі держави, але й ефективного переносу деяких її функцій на регіональний та світовий рівень.

2. Компаративістський аналіз регуляторної економічної політики у постсоціалістичних країнах, які переважно обрали шлях трансформації через запозичення існуючих в найбільш розвинених країнах інститутів, з метою реалізації вдалої наздоганяючої модернізації та змістовна характеристика національних особливостей урядового адміністрування у країнах

Вашингтонського консенсусу аргументовано, що кожний компонент зазначеної програми є необхідним та ефективним. Результати критичного узагальнення результатів «поствашигтонських трансформацій» підтверджують, що інституціональне оформлення, соціальні ефекти, темпи та інструменти реалізації регуляторної економічної політики по суті і визначають короткострокові та довгострокові результати економічних реформ, а характер реалізації державою основних стратегічних функцій в рамках формування ключових параметрів довгострокового соціально-економічного розвитку, визначає концепцію та ідеологію ринкових перетворень.

3. В результаті проведеного економічної політики трансформаційного періоду в Україні визначено, що протягом останніх 25-30 рр., вона є постійним коливанням між різними тактичними цілями пануючих у даний проміжок часу політичних сил та олігархічних груп, а сприйняття та розуміння цими політичними силами місця та ролі держави, її економічних та соціальних функцій, шляхів та механізмів розвитку країни, призвели до антагоністично-суперечливої волюнтаристської моделі економічної політики. Підтвердженням прямої залежності ідеології економічної політики від зміни політичної влади, за авторським баченням, є стрибкоподібна економічна політика та постійна відмова від попереднього – позитивного чи негативного – досвіду за одночасного започаткування за запровадження процесу практичної реалізації спроб щодо усунення недосконалості національної економіки, використання методів та рішень, що суперечать об'єктивним умовам і обставинам, нарощування взаємних обвинувачень і конфронтації у межах українського політикуму, використання економічних важелів для досягнення політичних цілей та впливу на політичних опонентів.

4. Результати проведеного політико-економічного аналізу урядового адміністрування в умовах соціально-економічних трансформацій стали підтвердженням актуальності вдосконалення механізму реалізації регуляторної

економічної політики, нинішня низька ефективність якого зумовлена суперечливим характером сучасного етапу розвитку економіки України, сформованістю асиметричної, гібридної національної моделі економіки, домінуванням нігілістичного, непрозорого, непартнерського характеру взаємодії бізнесу й влади в цілому та рентоорієнтованого характеру урядового адміністрування кожної «нової політичної еліти» зокрема, а також яскраво вираженою неузгодженістю змісту та рівня інституційних, економічних, правових норм.

5. Нагальна потреба підвищення ефективності регуляторної економічної політики в Україні вимагає розроблення та аналізу перспектив можливих сценаріїв реалізації регуляторної економічної політики. За авторським баченням, аналіз альтернативних сценаріїв реалізації стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики держави: (1) «від держави до держави» та (2) «від держави до суспільства та бізнесу» за низкою критеріїв (співвідношення економічного, соціального, політичного; особливості політичної та економічної стратегії на міжнародних ринках; співвідношення економічних та адміністративних методів регулювання економіки; принципів розподілу доходів), свідчить про оптимальність вибору альтернативи «від держави до суспільства та бізнесу», оскільки вона розглядає регуляторну політику через спрощення та розширення прав бізнесу, орієнтацію на результат, використання досвіду високорозвинених країн світу і тих країн, що вже пройшли аналогічну трансформацію.

6. Вивчення основних євроінтеграційних пріоритетів регуляторної економічної політики держави засвідчило, що сучасна ідеологія державного управління ґрунтується на концепції Good Governance, яку можна вважати інтегральним маркером розбудови відносин в парадигмі «від держави до суспільства». В такому контексті основними стратегічними пріоритетами реформування регуляторної економічної політики мають стати: розширена

економічна децентралізація (передача управління та розподілу місцевих ресурсів місцевим громадам; стимулювання виробництва товарів для місцевих ринків; посилення антимонопольної політики та стимулювання кооперації); розвиток конкуренції на всіх рівнях – національному, регіональному, місцевому; реформування системи електронного урядування; розвиток державно-приватного партнерства.

7. Основною метою трансформації регуляторної політики має стати зменшення регуляторного навантаження через впровадження корпоративних політик щодо дотримання антимонопольного законодавства; розширення набору непрямих та «м'яких» методів регулювання; посилення прозорості та доступності напрямків та методів регуляторної економічної політики, розвиток інституту роз'яснень; рівність доступу до обмежених ресурсів, зниження бар'єрів входу на ринок; забезпечення принципів конкуренції при проведенні державних, регіональних, місцевих тендерів; регіональний розвиток конкуренції; стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва.

8. За результатами аналізу моделей розробки та реалізації економічної політики за критеріями об'єкту регуляторних відносин, меж та потужності регуляторного впливу, методології, індикаторів та показників оцінювання результатів регуляторної економічної політики, встановлено, що найбільш оптимальною, з точки зору адекватності та оптимальності прийняття рішень, є змішана модель розробки та реалізації державної регуляторної політики. Авторський концепт забезпечення ефективності запропонованої моделі містить аргументацію щодо науко-прикладних управлінських інструментів, що забезпечить знаходження балансу державних та суспільних, державних та місцевих, державних та приватних інтересів. Реалізація сценарію «від держави до суспільства та бізнесу» сприятиме максимізації зазначених цілей, оскільки максимізує використання конкурентних переваг (ресурсних, технологічних, географічних, соціокультурних) та особливостей соціально-економічного

розвитку України. Автором запропоновано впровадження нових засад регуляторної економічної політики, новаціями серед яких є оновлення загальної культури регуляторної економічної політики (гнучкість у використанні підходів, орієнтація на результат, ґрунтовний періодичний огляд нормативно-правової бази).

9. Однією з основних проблем уповільнених темпів регуляторних реформ є відсутність єдиного стандарту та алгоритму узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку та конкретних напрямків регуляторної економічної політики. Запропонований алгоритм, побудований на принципах комплексності, системності, несуперечності всіх ключових елементів, дозволяє мінімізувати негативний вплив тих регуляторних ініціатив та традицій, що були реалізовані протягом останніх десятиліть; забезпечує доступ до аналізу взаємозв'язку між загально-стратегічними цілями соціально-економічного розвитку країни та конкретними напрямами регуляторної економічної політики; уможлиблює об'єктивну оцінку ефективності регуляторної політики та стратегічний прогноз її впливу. Лише комплексний підхід, який оцінює вплив регуляторного акту / процесу від базисних цінностей в суспільстві, світових трендів, наявних ресурсів та місії регуляторної політики до оцінювання впливу на бізнес та суспільство, державну та місцеву владу, національну та локальну економіку, забезпечать продуктивну реалізацію регуляторних реформ в контексті європейського вектору розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bloom B. Criminalizing Kleptocracy? *The ICC as Viable Tool in the Fight Against Grand Corruptions*, 2014. Vol.29. Is.3. P.628-658.
2. Bloomberg innovation Index 2017. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-17/sweden-gain-south-korea-reigns-as-world-s-most-innovative-economies>.
3. BTI 2018 Ukraine Country Report. *Bertelsman Transformation Index*. URL: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/ukr/>
4. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. “Think Small First”. A “Small Business Act” for Europe. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/html/?uri=celex:52008dc0394&from=en>.
5. Country Risk. *Integrate risk into effective decisions* URL: <https://ihsmarkit.com/products/country-risk-analysis-forecasting.html>.
6. Doing Business 2017 Equal Opportunity for All. *A World Bank Group Flagship Report*. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf>.
7. Doing Business 2018 Reforming to Create Jobs Economy Profile Ukraine. *A World Bank Group Flagship Report*. URL: <http://arabic.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Profiles/Country/UKR.pdf>.
8. Ease of Doing Business in Ukraine URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
9. European Commission. Evaluating laws, policies and funding programmes URL: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/evaluating-laws_en.
10. Friedman J. Pathways towards a new world order: China’s challenge to the European Union . China and Europe: The implications of the rise of China for European space. Ed. By Kunzmann K.R, at al. 2010.
11. Gendon G. Flashes of Genius. *Inc. Magazine*. 1996.
12. Global Indicators of Regulatory Governance. *The World Bank*. URL: <http://rulemaking.worldbank.org/>
13. Gregory D. J. The meaning of Social Entrepreneurship, 2011.

14. Gylys P. The macroeconomic policy trap: Lithuanian case. *Economica Economics*. 2009. T. 88. P. 33-51.

15. Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies. *United nations E-Government survey 2018*. 2018.

16. Hall P., Soskice D. An Introduction to Varieties of Capitalism. *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* 2001. P. 1–68.

17. OECD: Main Science and Technology Indicators. URL: <http://www.oecd.org/sti/msti.htm>.

18. OECD: Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. *OECD Multi-level Governance Studies*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_9789264301436-en.

19. Ostrom E. Understanding Institutional Diversity. 2015.

20. Public/private partnerships for innovation: policy rationale, trends and issues. *OECD, 10-12 December 2002* URL: <http://www.oecd.org/home>.

21. Pigou A. The Economics of Welfare // London: Macmillan, 1918. P. 289

22. Niskanen W. Bureacrats and Politicians. *Journal of Law and Economics*. 1975. P.617-643 .

23. Nölke A., Vliegenthart A. Enlarging the Varieties of Capitalism. The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe. *World Politics*. 2009. No. 61 (4). P. 680.

24. Lane D. Divergent Social and Economic Consequence of Transformation in Post-communist States. *Mir Rossii*, vol. 25, no 4 pp. 7-29.

25. Lewis W. The theory of Economic Growth. *Irwin, Homewood, IL*, 1995

26. Lipsey R., Lancaster K., The General Theory of Second Best. *Review of Economics Studies*. 1956. Vol. 24(1). №7. P. 11-32.

27. Rankings overview Ukraine September 15th 2017 *The Economist* URL: <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1075905691&Country=Ukraine&topic=Business&subtopic=Business+environment&subsubtopic=Rankings+overview#>

28. Stigler G. The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*. 1971. Vol. 2. # 1. P. 3-21.

29. The 2006-2007 Global Competitiveness Report . *2006 World Economic* URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf.

30. The 2015-2016 Global Competitiveness Report, 2015 World Economic Forum

URL:http://www3.weforum.org/docs/gcr/20152016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.

31. The Enterprise Europe Network – world’s largest support network for small and medium-sized enterprises (SMEs) URL: [песуцы https://een.ec.europa.eu/](https://een.ec.europa.eu/)

32. The Global Competitiveness Report 2017-2018, 2017 World Economic Forum.

URL:<http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.

33. The Global Indicators of Regulatory Governance URL: <http://rulemaking.worldbank.org/data/explorecountries/ukraine>.

34. The Heritage Foundation . 2018 Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/international-economies/commentary/2018-index-economic-freedom>.

35. The United Nations. The future we want 2012. URL:<http://www.un.org/en/index.html>

36. Tinbergen J. Economic Policy: Principles and Design. Amsterdam: North-Holland Publishing Company. 1956. 304 p.

37. Transition report 2016-2017. *EBRD 2016*. URL: <http://2016.tr-ebrd.com/countries/>

38. Аналіз рівня дотримання органами місцевого самоврядування вимог Методики в частині проведення М-Тесту, як інструменту вимірювання впливу регулювання на малий бізнес. Додаткові матеріали до рішення Колегії ДРС від 26.10.2017. Веб-сайт URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/plugins/google-document-embedder/load.php?d=http%3A%2F%2Fwww.drs.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F11%2FMonitoryng-vykonannya-vymog.docx>.

39. Аналітична довідка про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у I кварталі 2018 року Веб-сайт URL: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/1-kvartal-2018_12768.pdf.

40. Ананьин О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонський консенсус: пейзаж после битв. *Мировая экономика и международные отношения*. 2010. №12. с. 15.

41. Александров Ю.А., Демченко О.С. Рейтинговая оценка эффективности стабилизационной политики государства . *Вестник Сибирского*

государственного аэрокосмического университета имени М.Ф.Решетнева. 2011.

42. Антонюк Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія. 2004. С.169.

43. Аристотель. Соч.: в 4 т. М., 1984. Т. 4. С. 378.

44. Базилевич В. Экономическая теория: политэкономия: учебник. 2009. 871 с

45. Бажал Ю. М. Знаннєва економіка — економіка конкурентоспроможності *Інформаційне суспільство. Шлях України.* 2004.

46. Бальцерович Л. Загальні помилки при обговоренні проблем переходу до ринкової економіки. *Уроки реформ.* 1995. с. 87.

47. Беляєв О. Кириленко В. Соціальні суперечності посттразитивної економіки та механізми їх вирішення. *Формування ринкової економіки.* 2011 №26 С. 3-12.

48. Бесчасний Л. Про механізм мотивації до науково-технічної діяльності в умовах ринкової економіки 2005. №8.

49. Біла І. Салатюк Н. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. *Проблеми економіки* 2014. №1. С. 26—30.

50. Блауг М. Маршаллианская экономическая теория. *Экономическая мысль в ретроспективе.* 1994. 627 с.

51. Богачев Ю. Государственно-частное партнерство в инновационных системах. *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики.* Серия «Экономика и право». 2012. №2.

52. Богуславский А.В. Основные модели постсоциалистической трансформации URL: http://sci-article.ru/stat.php?i=osnovnye_modeli_postsocialisticheskoy_transformacii

53. Борщевський В. Інституційні основи суспільно-економічних і ринкових перетворень у Польщі/ 2003. С 48

54. Браун Г.Г. Рыночное хозяйство и Вашингтонский консенсус. *Мировая экономика и международные отношения,* 2004. №8. с. 41;

55. Бутник О. Аналіз розвитку державно-приватного партнерства в Україні *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2014 URL: <http://www.dry.nauka.com.ua/?op=1&z=709>

56. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики. *Расчет согласия. Границы свободы* 1997
57. Визер Ф. Теория общественного хозяйства URL: [:http://ek-lit.narod.ru/vizod.html](http://ek-lit.narod.ru/vizod.html)
58. Визначено п'ять пріоритетів децентралізації *Урядовий кур'єр* URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/viznacheno-pyat-prioritetiv-decentralizaciy/>
59. Вырская С. Социальная политика и социология. 2010. № 1.
60. Вінник О. Корпоративна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового забезпечення на тлі зарубіжного досвіду монографія, 2012. – 204 с.
61. Вельфе В. Економічна політика і сучасні кризи в Польщі. *Економіка України*. 2010. №4. С.30-36.
62. Вельфенс П. Основы экономической политики. – СПб.: Издательство «Дмитрий Буланин», 2002 . 495 с. С.40-44
63. Вырская М.С. Понятие экономической гармонии физиократов и её связь с философией.
64. Вишневецький В., Амоша О. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук-аналітична доповідь Інститут економіки промисловості 2014
65. Воробей В. Соціальна відповідальність бізнесу. Українські реалії та перспективи. Слухання парламентського комітету з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва. Інформаційно аналітичний матеріал Веб-сайт URL: http://www.svb.ua/sites/default/files/Analitichniy_Material_do_Sluhn_FINAL.pdf
66. Гаврилишин О. Найбільші надії, найбільші розчарування // Аслунд А., Дянков С. і колектив авторів. Велике переродження. – Львів: Видавництво Старого Лева.– 2015. – 434с.
67. Гальчинський А. Становлення глобального суспільства та перспективи глобального інформаційномережевого суспільства. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. 2015. № 22. Ч. 3. С. 62–72.
68. Гевелинг Л. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции в негативной экономике. *Издательство «Гуманитарий» Академии гуманитарных исследований*. 2001. С.194.
69. Геєць В. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь // за ред. Геєця В. та інших, 2015. 336 с.

70. Геєць В. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. Монографія. Київ. 2003. 986 с.

71. Геєць В. Модернізація в системі «суспільство-держава-економіка». *Журнал європейської економіки*. 2014. Т.13, №3. С.221-235.

72. Геєць В. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. *Економіка України*. 2016. №12. С.3-22.

73. Геєць В. Подолання квазірикновості – шлях до інвестиційно-орієнтованої моделі економічного зростання. *Економіка України*. 2015. №6. С.4-17.

74. Геєць В. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. *НАН України* 2009. С. 203-210.

75. Геращенко С. Вплив сучасної економічної політики на інвестиційний клімат в Україні, *Економічний вісник*, 2017. №1.

76. Глинкіна С. К вопросу о разнообразии моделей капитализма, или что мы построили в результате трансформации: доклад. *Институт экономики РАН*. 2016. С. 25.

77. Гражевська Н. Еволюція сучасних економічних систем *Знання*, 2011, С. 287.

78. Гриценко А. Системна криза як наслідок базової деструкції України і шляхи її подолання. *Вісник НБУ*. 2014. С.8-12.

79. Деренько О. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва. *Бізнес Інформ*. 2012. № 5. С. 95—97.

80. Державна регуляторна служба України. Веб-сайт URL: <http://www.drs.gov.ua>

81. Державна служба статистики України. Веб-сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

82. Додаткові матеріали до рішення Колегії ДРС від 26.10.2017 щодо реалізації вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» Веб-сайт URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/plugins/google-documentembedder/load.php?d=http%3A%2F%2Fwww.drs.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F11%2FMonitoryng-vykonannya-vymog.docx>

83. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Веб-сайт URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456>.

84. Европейская Экономическая Комиссия ООН. Обзор инновационного развития Украины. Европейская Экономическая Комиссия ООН. *Издательство ООН*. 2013.

85. Ефективність державного управління /Ю. Бажал та ін.; за ред. І. Розпутенка, 2002, 420 с.

86. Європейська Комісія: веб-сайт URL: http://ec.europa.eu/archives/european-council/index_en.htm

87. Європейська рада: веб-сайт URL: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_en.htm

88. Єфименко Т. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки. Монографія 2013 371с.

89. Єщенко П. Криза української економіки і як із неї вийти. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 33-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2016_4_4

90. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: Том XL (79). СПб: Семеновская Типолиитография (И.А.Ефрона), 1904. 487 с. С.256

91. Зайцев Ю. Савчук В. Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології дослідження 2011 – 337 с.

92. Зайцев Ю. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 288 с. С.217-262

93. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 року, № 1160-IV (зі змінами та доповненнями): веб-сайт URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>

94. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 №877-V (зі змінами та доповненнями): веб-сайт URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/877-16>

95. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2017 році: веб-сайт URL: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2017-final_12577.pdf

96. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади щодо забезпечення надходжень до державного бюджету орендної плати за користування цілісними майновими комплексами та іншим державним майном

97. Зверяков М. Про зміну моделі економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. №6. С.41-49;

98. Звягинцева Н. Актуальные вопросы периодизации развития процессов регулирования экономических систем. *Известия ИГЭА*. 2013. № 1. С. 18-23. С.20

99. Иринин М.Е. Сравнительный анализ моделей поведения государства в глобализирующейся экономике. – автореф. дис. на здобуття наук ступеня к.е.н Ростов-на-Дону, 2008. С.16

100. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2017 році. Державна регуляторна служба України: веб-сайт URL: http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/informatsiya-pro-zdijsnennya-organamy-vykonavchoyi-vlady-derzhavnoyi-regulyatornoyi-polityky-u-2017-rotsi/

101. Калетнік Г., Мазур А., Кубай О.. Державне регулювання економіки // навч. посіб. Київ : Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.

102. Кваснюк Б. Конкурентоспроможність національної економіки. Монографія. *Інститут економіки та прогнозування НАН України*. 2005. 495 с.

103. Квач Я. Інвестиційний підхід до аналізу економіки та сучасне кейнсіанство. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015 Вип. 2. №57

104. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. *Антология экономической классики*. 1993

105. Кейнс Дж.М., Проблеми відновлення Європи.

106. Кейнс Дж.М., Трактат про грошову реформу.

107. Кейнс Дж.М., Общая теория занятости, процента и денег. Избранные произведения. *Экономика*. 1993. 157 с.

108. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. 1960. С. 149.

109. Колесніков О. Модернізація правового забезпечення регуляторної політики держави в сфері господарювання. дис. д.е.н Харків 2016: веб-сайт URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kolesnikov/d_Kolesnikov.pdf

110. Колодко Гж. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? *Магистр*, 2012. 176 с.

111. Колодко Гж. Куда идет мир: полиическая экономия будущего., пер. с пол. Чайникова Ю., *Магистр*, 2014. – 528 с.

112. Колодко Гж. Мир в движении, *Магистр*, 2009, 575 с.

113. Колот А., Поплавська О. Держава і бізнес: новітні тенденції взаємодії та забезпечення стійкого розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*. 2016. №2(12). С. 8-10

114. Колупаєва І. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування. *Журнал «Проблеми Економіки»*. 2013. Вип. 4.

115. Корнаи Я. Тенденции постсоциалистического развития: общий обзор. *Вопросы экономики*. 1996. №1. С.5-16.

116. Кочук С. Алгоритм досягнення стратегічних цілей економічної політики держави. *Актуальні питання економічних наук: матеріали: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф 28 - 29 вер. 2018 р., Київ: 2018. С.6–9. (0,2 д.а) (форма участі – заочна).*

117. Кочук С. Алгоритм реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави. *Суспільство в XXI столітті: проблеми та перспективи розвитку: зб. матеріалів I Всеук. наук.-практ.інтер.-конф, 4 жовт. 2018 р., Київ: 2018, С.34–35 (0,1 д.а) (форма участі – заочна).*

118. Кочук С., Кудінова А. Альтернативні сценарії реалізації регуляторної політики держави. *Інвестиції: Практика та досвід*, 2018. №13. С. 5–9.

119. Кочук С., Кудінова А. Інститут соціального підприємництва: сутність та перспективи розвитку. *Економіка та підприємництво*. 2013. №31. С. 5–12

120. Кочук С. Еволюція теорій державної регуляторної політики. *Бізнес Інформ*. 2018. №3. С. 46–51.

121. Кочук С. Економічна політика трансформаційного періоду в Україні *International security in the frame of modern global challenges: Collection of scientific works.*, 2018. С. 276–281.

122. Кочук С. Економічна політика та національні моделі соціально-економічного розвитку: характер взаємозв'язку Україні. *Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. 21-22 квіт. 2017 р, Київ: 2017.*

123. Кочук С. Окремі аспекти оновлення теоретичної бази антимонопольного регулювання в Україні. *Економіка та підприємництво*. 2014. №33. С. 5–14 (0,4 д.а).

124. Кочук С. Національні моделі соціально-економічного розвитку як результат економічної політики. *Формування ринкових відносин в Україні*. №6 (181). 2016.

125. Кудінова А. Глобальна політична економія: передумови становлення та сутнісна характеристика. *Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті* 21-22 квіт 2017.

126. Кудінова А. Трансформація відносин споживання в глобальній економіці. Київ. 2015.– 284 с. С.21-22

127. Кукуруза І. Ринковий менеджмент України в контексті «польського дива» *Вісник економічної науки України*. 2012. №2. веб-сайт URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&Image_file_name=PDF/Venu_2014_2_14.pdf

128. Лех Г. М. Ільчишин, О. Туркало. Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011, Вип. 21.1. С. 224—229

129. Лист Ф. Начальная система политической экономии. СПб. 1891. 320 с.

130. Литвиненко В. Малий бізнес у світовій економіці: монографія. *Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України*. Ніжин. 2004. 78 с.

131. Літвінов О. Досвід упровадження «регуляторної гільйотини» в Україні. веб-сайт URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/soc/05lovrgu.pdf>

132. Літвінов О., Літвінова Н. Закордонний досвід проведення регуляторних реформ та застосування «Регуляторної гільйотини». *Журнал «Аспекти публічного управління»*, 2014, вип. №7(9), С. 37-46.

133. Літвінов О., Літвінова Н., Стаднічук Н. Реформа дерегулювання в Україні: втрачені можливості, веб-сайт URL: <https://vdocuments.site/-568c34c41a28ab023591ad73.html>

134. Лунгани П., Бунтарь с идиалами. Финансы и развитие. Июнь 2016. веб-сайт URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2016/06/pdf/people.pdf>

135. Лук'яненко Д., Поручник А., Столярчук Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монограф. 2010 334 с

136. Лук'яненко Д., Чужикова В., Габрієля Конвергенція економічних моделей Польщі та України: монографія Київ : 2010. - 719 с.

137. Ляпін Д. Тест малого підприємництва (М-Тест) посібник з використання. Центр Комерційного Права. Київ 2015, веб-сайт URL: http://commerciallaw.com.ua/attachments/article/517/CLC_M-Test_web_01.pdf

138. Ляпін Д. Щодо актуальних проблем регуляторної політики України та напрямів їх вирішення у 2018 році. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень, веб-сайт URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2903/>

139. Малига В. Стратегія як основа реалізації державної регуляторної політики. Серія юридична. 2015. Випуск 61.

140. Малий І. Розподіл як фактор економічного розвитку суспільства *Економіст*. 1999. №8. С. 32–39.

141. Маршалл А. Основы экономической науки , под науч. ред. Клюкина П. М: ЭІКСМО, 2008

142. Мельник А. Теорії державного регулювання національної економіки. Веб-сайт URL: <http://westudents.com.ua/glavy/22111-25-teor-derjavnogo-regulyuvannya-natsionalno-ekonomki.html>

143. Методичні рекомендації з перегляду регіональних регуляторних актів. Державна регуляторна служба України. Веб-сайт URL: <http://www.drs.gov.ua/deregulation/metodychni-rekomendatsiyi-z-pereglyadu-regionalnyh-regulyatornyh-aktiv/>

144. Мордвинцев М. Сравнительный анализ роли и структуры институциональных факторов формирования благоприятного инвестиционного климата в странах с развитой экономикой и в странах с транзитивной экономикой. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2014. № 2(26).

145. Москаленко О. Базові елементи концепції та моделі державно-приватного партнерства в інноваційній сфері на основі міжнародного досвіду. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. №2(1). С.208-215.

146. Мочерний С. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 Академія, 2001. – С.183.

147. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 11.11.2013 №1321, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 грудня 2013 р. за №2048/24580 «Про затвердження Порядку розгляду скарг щодо рішення уповноваженого органу про необхідність усунення порушень принципів державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Веб-сайт URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2048-13>.

148. Нобелевские лауреаты XX века. Экономика. Энциклопедический словарь. М.: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2001 336 с.

149. Нігматулін Р. Україна: ціна незалежності. *Свободная мысль*. 2014. №2. С.59-82.
150. Ойкен В. Основные принципы экономической политики пер. с нем.; под ред. Л.И.Цедилина, К. Херманн-Пиллата.: Прогресс, 1995. 496 с.
151. Омельченко О. Самоуправление в феодальной Германии, XI-XVIII Институты самоуправления : Историко-правовое исследование.1995. С. 104 – 125, С.121.
152. Петти У. Трактат о налогах и сборах. Цит.по Мировая экономическая мысль. Свось призму веков. В 5 томах Т. 1 От зари цивилизации до капитализма // Отв. ред. Фетисов Г. Мысль 2004, 718 с.
153. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. В 2 т. Т. : Прогресс, 1985. С. 512
154. Пилипенко Г. Інституціональні чинники співвідношення державної і ринкової координації економічної діяльності: монографія. 2012. 293 с. С.126
155. Пилипенко Г. Взаємодія державного і наднаціонального регулювання в умовах глобалізації . *Розвиток економіки України в умовах глобалізації світового господарства*. 2014. С.6-31
156. Пилипенко Г. Взаємодія влади і бізнесу у виконанні соціальних функцій *Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: монографія: у 2 т.* 2014. С.267-272.
157. Пилипенко Г., Гузенко І. Проблеми наднаціонального регулювання глобальної економіки. *Економічний простір*. 2017. № 128. С.16 –24
158. Полтерович В. Стратегии институциональных реформ, или Искусство реформ.: ГУ ВШЭ, 2007, 24 с.
159. Постанова Кабінету Міністрів України і Національного Банку України від 14.04.2004 № 471 «Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта Національного банку України» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/471-2004-%D0%BF>
160. Постанова правління Національного банку України від 24 липня 2017 року N 66 Про затвердження Змін до Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB17097.html

161. Приватизація 2018. Фонд державного майна України. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/news/fond-derzhmajna-zatverdiv-pidpriemstva-yaki-pidlyagaut-prodazhu-v-2018-roci-3691.html>
162. Проект Стратегії розвитку МСП до 2020 року URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/short_sme_strategy_apr2017_revas
163. Пустовійт Р. Інституціональні фактори клептократичної економіки *Економіка України*. 2015. №12.
164. Робинсон Дж. В. Экономическая теория несовершенной конкуренции *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. Соп-ред. научно-ред. совета Фетисов Г., Худокормов А., Т. III Эпоха социальных переломов Мысль*, 2005
165. Робота Фонду державного майна України у 2017 році URL: <http://www.spfu.gov.ua>
166. Роджер А. Риски, сценарии и прогнозы развития украинской экономики
167. Розпорядження КМУ від 23.08.2016 № 615-р «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-%D1%80>
168. Розпутенко І. Світовий економічний порядок і Україна URL: <http://matrix-info.com/2018/03/13/svitovujj-ekonomichnyj-poryadok-i-ukrayina/>
169. Роуз-Аккерман С. Економіка корупції. *Журнал державної економіки – Том 4. - №2 – С. 187-203*
170. Роуз-Аккерман С. Корупція і держава. Причини, наслідки, реформи пер. з англ. – М., 2003.
171. Савчук В., Зайцев Ю. та інші Трансформаційна економіка , 2006
172. Самуэльсон П., Вильям Д., Нордхаус . Экономика. пер. с. англ. Пелявского О. под. ред. Старостиной А., Кравченко В. 18-е изд. Вильямс 2008
173. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року. Затверджено розпорядженням кабінету міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
174. Сото де Э. Иной путь. Невидимая рука революции в третьем мире. Calallaxy, 1995. – 249с.

175. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007. – 483 с. С.46

176. Стинглиц Дж. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. Пер. с англ. Лопатко В. – М.: Эксмо, 2011. 512 с.

177. Сторощук Б. Закономірності трансформації економічної влади в поставторитарних умовах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича*. Вип.777-778: 2016. С.60-64.

178. Сторощук Б. Регіональна конкурентоспроможність як узагальнююча якісна характеристика мезоекономічної влади. *Детермінанти конкурентоспроможності соціально-економічних систем: монографія*. 2015. С. 36-53.

179. Стратегія реформування державного управління України на 2016—2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/474/2016>

180. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року URL: <http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf>

181. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит. *Економіка України* 2011 №3 с.13-27

182. ТОП – 100 Огляд найбільших державних підприємств України 6 місяців 2017 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/top-100-naybilshikh-derzhpidpriemstv-ukraini.pdf>

183. Тюрго А. Р. Ж. Избранные экономические произведения. М., 1961. С. 69.

184. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631

185. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. С.21 URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>

186. Унковська Т. Нова економічна стратегія для України *Дзеркало тижня*. 2017. №7.

187. Урядовий кур'єр газета Кабінету міністрів України URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/>

188. Философский энциклопедический словарь. М., 1989.,с.603

189. Филлипович Е. Основания политической экономии. Пантелеев, 1901.394 с.
190. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход, 1959
191. Хейне П. Экономический образ мышления : Вильямс, 2005
192. Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах. 1966. С. 53.
193. Ціллер Ж. Г. Гавенс, А. Макгуган Основи державного управління: організаційні структури та фінансовий контроль Київ. 2010. 206 с.
194. Чухно А. Модернізація економіки та економічна теорія. Економіка України 2012. № 10. С. 24–33.
195. Шантор В.В. Перспективы применения теоретических моделей дерегулирования в реформировании финансовой системы Республики Беларусь *Вестник Полоцкого государственного университета*. 2014. № 5. С. 64-70. С.66
196. Шинкарук Л. Бевз І. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. Київ:, 2015. 304 с.
197. Шинкарук Л., Гаець В., Артёмова Т. Структурні зміни та економічний розвиток України. Монографія.2011
198. Шнипко О. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації. монографія, 2009.
199. Шпак Ю. Економічна політика держави в розрізі державного регулювання аграрного сектору національної економіки. *Інвестиції, практика та досвід*. 2010. №23.
200. Штрик В. Шефара А. Кризис в контексте: демократический капитализм и его противоречия Политика в эпоху жесткой экономии 2015.С.358-392. С.365-366
201. Юрченко Ю. Запровадження антикорупційної оцінки в М-тесті та АРВ дозволить суттєво зменшити рівень корупції *Вісник Центру комерційного права*, №51. 2017.
202. Якубенко В. Базисні інститути у трансформаційній економіці Монографія 2004.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***У наукових фахових виданнях:***

1. Кочук С.І., Кудінова А.В. Інститут соціального підприємництва: сутність та перспективи розвитку. *Економіка та підприємництво*. 2013. №31. С. 5–12 (0,3 д.а).

2. Кочук С.І. Окремі аспекти оновлення теоретичної бази антимонопольного регулювання в Україні. *Економіка та підприємництво*. 2014. №33. С. 5–14 (0,4 д.а).

У наукових фахових виданнях України, що включені міжнародних наукометричних баз:

3. Кочук С.І. Національні моделі соціально-економічного розвитку як результат економічної політики. *Формування ринкових відносин в Україні*. (Google Scholar), 2016. №6. С. 6–10. (0,4 д.а).

4. Кочук С.І. Еволюція теорій державної регуляторної політики. *Бізнес Інформ* (Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Російський індекс наукового цитування (Росія), Index Copernicus (Польща), Directory of Open Access Journals, CiteFactor (США), Academic Journals Database (Швейцарія), Research Bible (Японія), Соціонет (Росія), Open Academic Journals Index; GetInfo (Німеччина), BASE (Німеччина), OpenAIRE (Європейський Союз), SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія), COPAC Union Catalogue (Велика Британія), J-Gate (Індія), Open Access Library, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Академия Google (США), InfoBase Index, WorldCat), 2018. №3. С. 46–51. (0,6 д.а).

5. Кочук С.І., Кудінова А.В. Альтернативні сценарії реалізації регуляторної політики держави. *Інвестиції: Практика та досвід* (Index Copernicus (IC), SIS, Google Scholar), 2018. №13. С. 5–9 (0,4 д.а).

В інших виданнях:

6. Кочук С.І. Економічна політика трансформаційного періоду в Україні *International security in the frame of modern global challenges: Collection of scientific works.*, 2018. С. 276–281. (0,3 д.а).

7. Кочук С.І. Економічна політика та національні моделі соціально-економічного розвитку: характер взаємозв'язку України. *Суспільство, економіка та економічна наука в ХХІ столітті*: зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. 21-22 квіт. 2017 р, Київ: 2017. (0,1 д.а) (форма участі – заочна).

8. Кочук С.І. Алгоритм досягнення стратегічних цілей економічної політики держави. *Актуальні питання економічних наук: матеріали*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф 28 - 29 вер. 2018 р., Київ: 2018. С.6–9. (0,2 д.а) (форма участі – заочна).

9. Кочук С.І. Алгоритм реалізації стратегічних пріоритетів економічної політики держави. *Суспільство в ХХІ столітті: проблеми та перспективи розвитку*: зб. матеріалів I Всеук. наук.-практ.інтер.-конф, 4 жовт. 2018 р., Київ: 2018, С.34–35 (0,1 д.а) (форма участі – заочна).

ДЕРЖАВНА РЕГУЛЯТОРНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

01011, м. Київ, вул. Арсенальна, 9/11

тел. (044) 254-56-73, факс 254-43-93
e-mail: inform@dkrp.gov.ua

№ _____

**Державний вищий навчальний
заклад «Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана»**

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Кочука Сергія Ігоровича
на тему «Трансформація регуляторної економічної політики в Україні»**

Довідка видана у підтвердження того, що науково-методичні матеріали, висновки та практичні рекомендації, розроблені та сформульовані в роботі Кочука С.І., використовуються в роботі Державної регуляторної служби України.

Зокрема, висвітлений Кочуком С.І. аналіз моделей розробки й реалізації державної політики та альтернативних сценаріїв реалізації стратегічних пріоритетів регуляторної економічної політики держави («від держави до держави», «від держави до суспільства та бізнесу») враховується для уточнення міри необхідного державного втручання, його доцільності, співвідношення економічного та соціального у виборі методів економічної політики.

Також методологічні аспекти дослідження основних засад регуляторної економічної політики в умовах європейського вектору розвитку країни, що окреслені в роботі, використовуються під час підготовки інформаційно-

Державна регуляторна служба України

ВІХ №9534/0/20-18 від 27.09.2018

Басич Ірина Григорівна

аналітичних матеріалів стосовно впливу регуляторної економічної політики на розвиток малого та середнього бізнесу.

Крім того, запропонований алгоритм реалізації регуляторної економічної політики в Україні, який логічно та деталізовано описує програму розв'язання задач на стратегічному, стратегічно-тактичному та оціночно-прогностичному рівнях, будуть використані для оцінки ефективності державної політики та при розробці цілісної довгострокової програми ринкової трансформації економіки країни.

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації Кочука С.І. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки.

Заступник Голови Державної
регуляторної служби України,
заслужений економіст України

О.М. Мірошніченко

УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ

Україна, 01001, Київ, вул. Хрещатик, 34
 Тел.: (044) 278-3069, факс: (044)226-3152
 Банківські реквізити: П/р 26002301638 в
 АК Промінвестбанк (ЗАТ) м. Києва, МФО 300012
 ЄДРПОУ 00036897

УСПП

« 04 » 10 2008 р.

№ 06-4-461.

ДОВІДКА

**про використання матеріалів дисертаційної роботи
 Кочука Сергія Ігоровича
 на тему «Трансформація регуляторної економічної політики в Україні»
 (спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної
 думки)
 в діяльності Українського союзу промисловців і підприємців**

Результати дослідження Кочука Сергія Ігоровича були використанні Департаментом з питань економічної політики Українського союзу промисловців і підприємців у наступних напрямках:

1. Запропонований автором аналіз національних особливостей урядового адміністрування економіки та висновок про країни, які демонструють стабільні темпи економічного зростання, але незважаючи на різний набір соціально-економічних заходів в різних комбінаціях та масштабах, мають спільні методологічні принципи регуляторного впливу держави, враховані для уточнення цілей, засобів та інструментів економічної політики у сфері стимулювання внутрішнього нагромадження капіталу, формування конкурентного середовища тощо.
2. Основні положення дослідження щодо етапізації економічної політики трансформаційного періоду в Україні, зокрема доведення беззаперечного існування глибокої суб'єктивізації під час реалізації економічної політики України, домінування олігархічно-кланових інтересів над суспільними, використовуються під час підготовки Всеукраїнського економічного форуму бізнесу та влади.

Дана довідка не є основою для фінансових розрахунків, а лише підтвердженням реалізації результатів дисертаційної роботи Кочука Сергія Ігоровича в практичній діяльності Українського союзу промисловців і підприємців.

**Віце-президент
 Українського союзу
 промисловців і підприємців**

К.М. Марчук

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ БАНК
вул. Богдана Хмельницького, 16-22, м. Київ, Україна, 01030
тел./факс: +38 (044) 494 46 50, 239 28 44, www.ukrgasbank.com
код банку 320478, ЄДРПОУ 23697280

03.10.2018 № 130/17589/2018

На № _____

ДОВІДКА

*Про впровадження матеріалів
дисертаційного дослідження*

Результати дисертаційного дослідження Кочука Сергія Ігоровича на тему «Трансформація регуляторної економічної політики в Україні» дозволяють дійти висновку, що вони можуть використовуватись у практичній діяльності вітчизняних банків.

Деякі положення наукової роботи були використанні під час удосконалення та розробки актів внутрішнього регулювання АБ «УКРГАЗБАНК», що стосувалися питань торговельного фінансування та обслуговування клієнтів сегменту малого та середнього бізнесу.

Дана довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації Кочука С.І. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Заступник директора департаменту
структурованого торговельного
фінансування АБ «УКРГАЗБАНК»

В.В. Шовкалюк

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Проректор з науково-педагогічної
роботи ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет
імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор

 А.М. КОЛОТ

«04» 10 2018 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор

 Л.Л.АНТОНЮК

«04» 10 2018 р.

Довідка

про використання в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» результатів дисертаційної роботи Кочука Сергія Ігоровича на тему «Трансформація регуляторної економічної політики в Україні» на здобуття ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

Окремі результати дисертаційної роботи Кочука С.І. на тему «Трансформація регуляторної економічної політики в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки, запроваджені у практику підготовки фахівців в Державному навчальному закладі «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» в 2015-2018 рр шляхом включення наукових положень дисертації щодо теоретичних засад регуляторної економічної політики та особливостей регуляторної політики у постсоціалістичних країнах до навчальних дисциплін «Основи економічної науки», «Економічна теорія політики», «Спеціальний семінар по Дж.Кейнсу» (бакалаврський рівень).

Декан факультету
економіки та управління
к.е.н., доцент

О. В. Востряков